

Міністерство внутрішніх справ України
Львівський державний університет внутрішніх справ

На правах рукопису

БОЧАН ОЛЕНА ІГОРІВНА

УДК 340.12:37.323

**ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ КОНЦЕПТИ
МОДЕЛЮВАННЯ УБЕЗПЕЧЕННЯ ОСОБИ
У СФЕРІ НОТАРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Спеціальність 12.00.12 – філософія права

Дисертація
на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Науковий керівник
Токарська Антоніна Семенівна,
доктор юридичних наук, професор

Львів – 2014

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
Розділ I	
ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ УБЕЗПЕЧЕННЯ ОСОБИ	10
1.1 Стан розвитку наукової думки про безпеку особи.....	10
1.2 Теоретико-методологічні засади дослідження убезпечення особи у нотаріальній діяльності	32
Висновки до першого розділу	45
Розділ II	
АКСІОЛОГІЧНА СКЛАДОВА РОЛІ НОТАРІАТУ ЯК ІНСТИТУТУ БЕЗПЕЧНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ОСОБИ.....	48
2.1 Охорона прав особи від небезпек, загроз та впливів як цінність особового буття	48
2.2 Роль моралі і права у сфері нотаріальної діяльності	66
2.3 Ціннісні компоненти забезпечення особи як основа діяльності нотаріату.....	84
Висновки до другого розділу	99
Розділ III	
УБЕЗПЕЧЕННЯ ОСОБИ У НОТАРІАЛЬНІЙ СФЕРІ В ЇЇ АНТРОПОЛОГІЧНІЙ ПІДПОРЯДКОВАНОСТІ.....	102
3.1 Престиж праволюдських спрямувань в забезпеченні особи.....	102
3.2 Механізми реалізації забезпечення особи у нотаріальних діях	119
3.3. Охорона права особи на приватну власність та перспективи її забезпечення нотаріальними діями у цивільно-правових відносинах	142
Висновки до третього розділу	161
ВИСНОВКИ.....	165
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	172
ДОДАТКИ.....	189

ВСТУП

Актуальність теми. Відколи постало таке утворення, як держава, проблема її безпекового внутрішнього і зовнішнього співіснування із соціумом була однією із основних у соціальному розвитку. Причому питання безпеки держави означало не лише непорушність встановлених (обумовлених) територій, але й що найголовніше – життя і безпеки людей, які на них проживають. Тобто, як би не розглядали безпеку (особи чи суспільства) – вона завжди була визначальною щодо мети збереження існування всіх народів і цивілізацій. Від способів досягнення таких цілей, звичайно ж, залежали обрані різні (у т. ч. і не завжди виправдані, несправедливі, антигуманні і т. д.) засоби досягнення мети.

Безпека як засаднича й опорна у суспільному прогресі категорія становить не лише практичний інтерес, але й теоретично скерована у теорію права. Її основоположний універсалізм пов'язаний із забезпеченням повноцінного розвитку усіх демократичних процесів у суспільстві, які виявляють той рівень цінностей (правових, моральних, духовних і т. д.), без яких не можуть існувати ні народи, ні держави. Ці питання (процеси убезпечення особи, держави, суспільства) стосуються досконалості організації суспільного буття як довершеної форми реалізації прав і свобод людини і громадянина.

Право людини на безпечне життя та належний державний захист прав і свобод регламентовані Загальною декларацією прав людини (ст. 8) та Пактом про громадянські і політичні права (п. 3 ст. 2), Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод (ст. 13), рішеннями Європейського суду з прав людини. Встановлені юридичні засоби захисту особи передбачають їхню дію, спрямовану на убезпечення особи у кожній сфері юридичної діяльності і суспільного буття.

У сучасній юридичній літературі проблеми безпеки часто обговорювані, однак убезпечення особи у нотаріальній сфері поки що не стало предметом

окремого дослідження. Праці вітчизняних дослідників (С. Алексєєв, П. Анісімов, А. Байда, А. Баранкова, В. Бачинін, В. Богуш, В. Вовк, Т. Гарасимів, О. Грищук, О. Данільян, В. Кіт, А. Козловський, М. Козюбра, В. Комаров, Ж. Копилова, М. Костицький, А. Лобода, С. Максимов, Е. Мурадян, Т. Пашук, П. Перепелиця, І. Пістун, О. Поповченко, І. Приходько, П. Рабінович, В. Рибалка, І. Самощенко, С. Сапун, Н. Семенів, Г. Сілін, Л. Спірідонова, І. Тімуш, А. Токарська, Ф. Фаткулліна, І. Фріс, П. Фріс, Є. Фурса, С. Фурса, М. Хобзей, М. Цимбалюк, Є. Шикін, О. Юдін, Л. Явіч та ін.) частково розкривають проблему, яка досліджується.

Методологічні аспекти аналізу загроз інтересам безпеки держави, суспільства, особистості були об'єктом аналізу у працях Аристотеля, Р. Арона, М. Бердяєва, М. Вебера, Г. Ф. В. Гегеля, К. Гельвеція, Дж. Гоббса, Л. Гумільова, В. Данилевського, І. Канта, Н. Макіавеллі, П. Сорокіна, А. Тойнбі, М. Шелера та ін.

Проте саме на сучасному етапі вкрай необхідною є безпекова організація життєдіяльності як окремої особи, так і всього суспільства, держави в цілому і, зокрема, в галузевих сферах, наприклад, у такій, як нотаріальна.

Отже, беручи до уваги теоретичну і практичну вагомість теми, а також потребу осмислення відповідно до її сучасних економічних, політичних, духовних видозмін, ставимо за мету на основі теоретичного здобутку українських та зарубіжних учених простежити реалізацію в нашій державі гарантованості убезпечення, що виявляється, зокрема, на рівні життєдіяльності особи, через реалізацію потреб якої й відбувається репрезентованість дії усіх принципів права – справедливості, формальної рівності, свободи, гуманізму, прав та свобод людини і громадянина.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана у контексті наукових досліджень Львівського державного університету внутрішніх справ за напрямками: «Філософсько-правові та теоретико-історичні проблеми державотворення та правотворення в Україні» (державний реєстраційний номер 0109U007855), «Держава і право:

філософсько-правовий та теоретико-історичний виміри» (державний реєстраційний номер 0113U002433).

Мета і задачі дослідження – сформулювати філософсько-правовий зміст, напрями, основні елементи та механізми моделювання забезпечення особи у сфері нотаріальної діяльності.

Поставлена мета спонукала до розв’язання таких *задач*:

- визначити стан дослідження правової безпеки особи; оптимізувати термінологічну складову як основу галузевого дослідження забезпечення особи;
- охарактеризувати методологію моделювання забезпечення особи у нотаріальній діяльності;
- встановити аксіологічну сутність і специфіку ролі нотаріату як інституту безпечної реалізації прав і законних інтересів особи, охорони її від небезпек, загроз та небезпечних впливів;
- визначити роль моралі і права у моделюванні забезпечення особи у сфері нотаріальної діяльності;
- встановити ціннісні компоненти забезпечення особи в моделюванні безпеки нотаріального процесу;
- розкрити престиж людиноцентристських спрямувань в забезпеченні особи в нотаріальній діяльності з метою утвердження засад демократичного суспільства;
- сформулювати основні напрями та механізми забезпечення особи у нотаріальному провадженні;
- охарактеризувати зміст перспективного гарантування забезпечення особи у нотаріальних діях у сфері цивільно-правових відносин.

Об’єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у розгляді справ, які вчиняються у процесі нотаріального провадження.

Предметом дослідження є філософсько-правові концепти моделювання забезпечення особи у сфері нотаріальної діяльності.

Методи дослідження. З метою вирішення запланованих задач у дисертації використано філософські підходи, загальнонаукові і спеціальні методи.

Діалектичний підхід використаний для розкриття суті, змісту і форм забезпечення осіб у нотаріальній сфері у контексті розвитку суспільних відносин через зв'язок і залежність від сучасних проявів тенденцій буття; *формально-логічний метод* застосований з метою врахування принципів формальної логіки у побудові аналізу та висновків щодо оптимізації забезпечення особи у нотаріальній діяльності; *безпекознавчий підхід* як методологічний напрям слугував аналізу еволюції безпеки особи у конкретній сфері; *герменевтичний метод* сприяв уточненню понятійного апарату та його розширенню у трактуванні філософсько-правової ідеї забезпечення особи; *формально-логічні методи* аналізу, синтезу, індукції та дедукції використані при оцінці безпеки особи, держави і суспільства; *метод спостереження* сприяв проектуванню осучасненої моделі нотаріальної діяльності; *метод моделювання*, побудований на основі принципу доповнюваності, полягав у схематизації забезпечення особи щодо програмування ідеальних, уявних ситуацій з метою побудови досконалої моделі забезпечення особи у нотаріальній сфері; *діяльнісний метод* використано для розкриття протиправних наслідків нотаріальної діяльності та вироблення способів їхнього уникнення; *системно-структурний* та *структурно-функціональний методи* застосовано для напрямів удосконалення законодавчої сфери нотаріальної діяльності.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше у вітчизняній філософсько-правовій теорії феномен забезпечення особи у сфері нотаріальної діяльності досліджується як об'єктивне явище для розвитку безпекового концепту держави і суспільства; сформульовані положення та висновки є новими для філософії права або такими, що наділені істотними ознаками новизни;

вперше:

– визначено поняття «забезпечення особи». В контексті нотаріальної діяльності воно позначає процес творення гарантованості конституційного захисту та охорони життєво важливих інтересів особи, розвитку її матеріальних і фінансових можливостей засобами передбачених законом нотаріальних процесуальних дій;

– уведено поняття «унебезпечення», пов'язане із відсутністю надійних засобів конституційного захисту та охорони особи, її життя, здоров'я, майна громадян від протиправних посягань;

– сформовано спосіб моделювання убезпечення особи у сфері нотаріальної діяльності як метод побудови ідеальних, уявних, штучних правових ситуацій та проектування у рамках закону певної синтезованої досконалої моделі убезпечення особи з метою розвитку та утвердження демократичних засад у суспільстві;

– сформовано наповнення смислу моделювання убезпечення особи у сфері нотаріальної діяльності на основі таких концептів: 1) конституційних норм захисту прав і свобод людини і громадянина, європейської традиції та світової практики діяльності нотаріату; 2) структуризації безпеки в цілому: безпека особи, людини і громадянина – безпека суспільства – безпека держави – національна безпека; 3) алгоритму подолання юридичних факторів ризику при унебезпеченні особи у сфері нотаріальної діяльності: на основі принципів, що забезпечують її нормативне функціонування, та компонентів на подолання юридичних факторів ризику унебезпечення особи; правозахисної діяльності державних інститутів на основі дії закону та ефективних засобів захисту прав особи;

удосконалено:

– правовий зміст безпековості особи, що локалізується у площині методів і підходів, які репрезентують сучасну методологію осмислення основних категорій убезпечення у контексті теорій правового плюралізму та правового інтерсуб'єктивізму. Корелюючи методологію з урахуванням провідних ідей юридичної і філософської теорії, синтезовано інноваційні підходи для розвитку теорії убезпечення особи у сфері нотаріальної діяльності;

– безпекову семантику смислів у сфері правових відносин, сформованих через каузальний детермінізм (аналіз причин проявів небезпеки, конфліктогенності та унебезпечення особи);

– термінологічні відповідники понять «особа»; розширено поняття «безпеки», «моделювання» діяльності нотаріуса і особи у сфері нотаріального процесу;

дістали подальшого розвитку:

– пріоритети та цільові настанови розуміння реальної безпеки особи у сфері нотаріального процесу;

– основи аналізу наслідків загальноноормативного та ситуативного у юридичному регулюванні нотаріальної діяльності з метою забезпечення особи;

– принципи нотаріального процесу та їхній вплив на безпеку особи, суспільства і держави та забезпечення суб'єктів права.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані у:

– науковому моделюванні забезпечення особи у галузевих юридичних сферах із метою перспективного розвитку філософсько-правових і загальнотеоретичних уявлень про забезпечення особи;

– правотворчій діяльності з метою забезпечення сучасного обґрунтування посилення рівня безпеки особи, держави і суспільства;

– правозастосовній практиці нотаріату з метою вдосконалення процесу його безпекотворення;

– навчальному процесі для викладання навчальних дисциплін «Загальна теорія держави і права», «Філософії права», «Цивільне право», «Кримінальне право».

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження були об'єктом заслуховувань на міжнародних науково-практичних та міжвузівських наукових конференціях: «Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні»: звітна наукова конференція ад'юнктів, аспірантів та здобувачів (м. Львів, 28 вересня 2012 року); «Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи»: VIII Всеукраїнська науково-практична конференція з проблем розвитку та функціонування державної мови, присвячена Дню української писемності та мови (м. Київ, 30 листопада

2012 року); «Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи»: ІХ Всеукраїнська науково-практична конференція із проблем розвитку та функціонування державної мови, присвячена Дню української писемності та мови (м. Київ, 22 листопада 2013 року); «Становлення особистості професіонала»: ІІ Міжнародна науково-практична конференція (м. Одеса, 15–16 лютого 2013 року); «Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні»: звітна наукова конференція ад'юнктів, аспірантів та здобувачів (м. Львів, 27 вересня 2013 року); «Актуальні проблеми економічної безпеки в контексті трансформації ринкової економіки»: тези доповідей (м. Львів, 12 грудня 2013 року).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 11 наукових праць, з них чотири – статті у фахових виданнях України, одна – у зарубіжному періодичному виданні, шість – тези доповідей і повідомлень на конференціях.

Розділ I

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ УБЕЗПЕЧЕННЯ ОСОБИ

1.1 Стан розвитку наукової думки про безпеку особи

Увесь спектр наукових досліджень, які так чи інакше стосуються проблематики дисертації, можна поділити на таких три основних блоки: перший – стосується загальнотеоретичного та філософсько-правового осмислення питань праволюднинної проблематики; другий – об'єднує наукові розвідки про безпековість (особи, людини, держави); третій – відноситься до розгляду особливостей нотаріальної діяльності.

Оскільки індикатором рівня демократичності розвитку держави є гарантування забезпечення буття особи в країні, то актуальність обраної теми є незаперечною. Її новизна полягає у тому, що на заході ресурс забезпечення особи став основним змістом і засобом забезпечення прав і свобод людини і громадянина та справедливості у громадянському суспільстві. Відтак дослідження способів і механізмів успішного безпекотворчого процесу із з'ясуванням джерел їхнього формування, особливостей вироблення системи нормативних регулятивів на основі конституційних гарантій має не лише суто філософсько-правове, теоретичне, але й прикладне значення. Адже у суспільному бутті «основним об'єктом є людина і громадянин, їхні конституційні права і свободи. Саме людина (як особистість) у сукупності та взаємодії з іншими створює суспільство, володіє власними (особистими) потребами, інтересами і потребує їхнього захисту». Тут В. Антонов зазначає, що важливим фактором є те, що «саме потреби та інтереси мають первинний характер, і тільки завдяки їм та заради них людина створює суспільство, яке формує інтереси більш високого порядку. Завдяки своїй спонукальній, динамічній природі потреби стимулюють і направляють діяльність людини

на зміну навколишнього середовища, на нові, більш досконалі умови життя, іншими словами, саме вони виступають рушійними силами суспільного розвитку та прогресу» [5, с. 65].

Аналіз аксіологічних засад формування умов забезпечення особи у нотаріальній сфері проектує формування суспільно гарантованого процесу, що врегульовуватиме найбільш складні взаємостосунки між інститутом нотаріату та інститутами громадськості, держави і особи.

Оскільки системного філософсько-правового аналізу забезпечення особи в нотаріальній діяльності досі не здійснено, то все частішими стають недоліки у взаємодії суб'єктів права, що спричиняють негативні наслідки на рівні не лише міжособистісної безпеки, але й на українське державотворення, що не врівноважує інтереси особи і суспільства, держави і громадян, а створює небезпеку.

У вітчизняній юридичній літературі проблеми безпеки особи, людини – часто обговорювані, однак забезпечення особи у галузевих сферах поки що не стало предметом самостійних окремих досліджень. Праці вітчизняних дослідників (А. Байда, В. Богуш, О. Бодрук, О. Данильян, І. Діордіна, Л. Єфіменко, Е. Картавцев, В. Кіт, П. Круть, Т. Куровська, М. Левицька, А. Лобода, О. Логінов, Ю. Максименко, М. Мельник, Б. Мунтіян, Н. Нижник, Т. Пашук, М. Пендюра, П. Перепелиця, І. Пістун, Г. Пономаренко, Г. Почепцов, І. Приходько, О. Пулим, В. Рибалка, Г. Ситник, Г. Сілін, Н. Семенів, А. Смелянцев, І. Тімуш, О. Українчук, С. Фурса, О. Хилько, М. Хобзей, О. Хортюк, О. Юдін та ін.) становлять основу теоретичного аналізу і водночас засвідчують прогалини у проблематиці забезпечення особи.

Заслуговують також на увагу сучасні роботи, присвячені адміністративно-правовим проблемам забезпечення безпеки окремих категорій осіб. Найбільш ґрунтовними у методологічному плані, на нашу думку, є роботи В. Горбуліна, М. Вавринчук, О. Копана, В. Ліпкана, О. Лов'як, В. Олуйко, В. Столбового, В. Шамрай та ін. Вони розглядають феномен виникнення безпеки та розвитку з точки зору загального управління (В. Ліпкан), міжнародної безпеки (О. Копан),

управління органами внутрішніх справ (В. Столбовий), протидії терористичним актам (О. Лов'як) і становлять основу для сучасного теоретичного розвитку ідеї нашого дослідження.

Засадничі аспекти аналізу загроз інтересам безпеки держави, суспільства, особи, які створюють підґрунтя у дослідженні питань забезпечення особи у сфері нотаріальної діяльності, були об'єктом аналізу у працях Аристотеля, Р. Арона, М. Бердяєва, М. Вебера, Г. Ф. В. Гегеля, К. Гельвеція, Дж. Гоббса, Л. Гумільова, В. Данилевського, І. Канта, Н. Макіавеллі, П. Сорокіна, А. Тойнбі, М. Шелера та ін.

До вивчення проблем правової безпеки зверталися зарубіжні дослідники: Ж.-Ф. Пієпу, Дж. Тальпіс, Ж. Ягр та ін.

Однак гарантоване Конституцією України право особи на правовий захист, як і забезпечення у процесі вчинення нотаріальних дій ще не стало системним об'єктом теоретичної і правової оцінки вченими. Відтак ставимо за мету розгляд особливостей забезпечення особи у процесі вчинення нотаріальних дій. Мета дослідження обґрунтовується необхідністю створення у державі такого правового простору, в якому гарантією соціальної справедливості є забезпечення особи.

Україні необхідною є потреба у створенні новітньої ідеології безпекової організації сучасної життєдіяльності як окремої особи, так і всього суспільства, держави назагал.

Кожний факт нанесення збитків, шкоди інтересам держави, суспільства чи особи аж до загрози її життю спричиняє тривожну тенденцію створення небезпеки та гостру необхідність аналізу суті і змісту об'єктивних та суб'єктивних можливостей запобігання їм у взаємозв'язку з іншими чинниками створення безпеки.

Як окремий об'єкт дослідження і правова безпека особи, і тим більше забезпечення особи у сфері нотаріальної діяльності надзвичайно вагомі. У теоретичному плані, як і у праксеологічному, рівень охорони, справедливості і захищеності особи через свою значущість набуває особливої уваги. Доречним є

закид дослідника цієї сфери А. Лободи, який зауважує, що «надмірно возвеличують вагу особистості, демонополізуючи роль держави в забезпеченні безпеки особи, але порушують баланс інтересів особи, суспільства і держави, що в цілому призводить до зниження рівня безпеки конкретної людини [87, с. 183].

Слушним критичним зауваженням, що посилює необхідність дослідження проблем убезпечення особи у сфері нотаріальної діяльності є недосконалість Закону України «Про нотаріат», якому повинна була передувати кропітка нормативно-правова робота щодо аналізу як узгодженої дії законодавчих актів, так і підзаконних нормативних актів із запропонованим проектом змін до Закону [161].

Справедлива критика стосується неврахування сучасних реалій у правовідносинах у нотаріальній практиці, а також неврахування нових тенденцій у розвитку науки нотаріального процесу.

Філософсько-правові узагальнення потреб еволюціонування законодавчих змін повинні стосуватися і неузгодженості Закону України «Про нотаріат» та нового Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України від 22.02.2012 р., оскільки останній мав би деталізувати положення Закону, а не відрізнитися від нього.

Захист прав людини і правова захищеність, за висновком Т. Куровської, є самостійними правовими явищами, в яких останнє і є результатом захисту прав, і одночасно мірою та ступенем його захисту (ефективності) [76, с. 9–10].

Отже, беручи до уваги таку теоретичну і практичну вагомість теми, а також потребу осмислення відповідно до її сучасних економічних, політичних, духовних видозмін, ставимо за мету на основі теоретичного здобутку українських та зарубіжних учених простежити реалізацію в нашій державі безпекової гарантованості, що виявляється, зокрема, на рівні правового убезпечення особи у нотаріальній діяльності, через яку відбувається репрезентованість дії усіх принципів права – справедливості, рівності, свободи, гуманізму, прав та свобод людини і громадянина.

Метою є визначення шляхів, через які реалізується забезпечення особи, у загальній стратегії безпековості людини, держави, суспільства, і те, як впливає воно на державно-правову безпеку усього суспільства. У зв'язку з цим зміст забезпечення трактуватимемо як ідеологію творення гарантій безпечних основ життєдіяльності особи, людини, суспільства, держави.

Для розуміння такої основної і визначальної у праві проблеми, як правове забезпечення особи, важливим є освоєння термінологічного фонду, який буде виконувати засадничо-методологічні функції аналізу окресленої нами проблематики.

Зауважимо, що сучасний юридичний дискурс філософсько-правового спрямування поки що позбавлений наявності запланованого нами для аналізу терміно-поняття, як і уніфікованості підходів щодо визначення ключових дефініцій у їхній семантичній наповненості.

Моделювання забезпечення особи у сфері нотаріальної діяльності – це метод побудови ідеальних, уявних, штучних правових ситуацій та проектування з їхньою допомогою певної синтезованої досконалої моделі забезпечення особи у нотаріальній сфері.

Для дослідження окреслених проблем за основу візьмемо безпекознавчий підхід, який визнається як методологічний напрям аналізу генези та еволюції безпеки, завданням якого є пошук новітніх методів дослідження і моделювання безпекових різноспрямованих рівнів з метою формування осучасненої і перспективної теорії та практики безпекотворення, зокрема, у сфері нотаріальної діяльності.

Національна політика безпековості, яка має бути концептуально сформованою, – це перший ефективний чинник змін умов сучасного розвитку правової держави, взаємодії осіб, які викликають потребу регулювання стосунків.

Друга засаднича складова забезпечення є контроль морально-правових детермінантів безпеки особи, з метою подолання корупційної складової через рейдерство, «фактори нерівності» та обман у нотаріальній сфері.

На жаль, відсутність осмисленого проектування забезпечення суттєво підриває її основи. Крім цього, конфлікт суб'єктів права руйнує авторитет держави, його правовий фундамент. Протистояння подекуди не обмежується локальними конфліктами в одній сфері ділових взаємин. Воно поширюється як інтегральне соціальне явище. Чиясь «воля» стає руйнівною в широких масштабах, які виходять за межі нотаріального правового припису.

Відштовхуючись від визначеного поняття «загрози інтересам безпеки України», запропонованого А. Смелянцевим, беремо до уваги, що загрози визначаються як «детерміновані об'єктивно-суб'єктивними факторами об'єктивні можливості або (і) готовність будь-якого суб'єкта соціальної дійсності нанести збитки життєво важливим інтересам України з метою розв'язання наявних суперечностей і одержання однобічних переваг» [155, с. 6]. Дослідник указує на те, що причини такого стану мають різне походження. Автор класифікує загрози безпеці в Україні за чотирма ознаками і критеріями: 1) за джерелами (внутрішні, зовнішні, комплексні); 2) за масштабом (локальні, національні, регіональні, глобальні); 3) за об'єктом впливу (загрози особистості, суспільству, державі, коаліції держав, світовому співтовариству, цивілізаціям); 4) за сферами прояву (політичні, економічні, військові, екологічні, інформаційні, соціальні, демографічні, духовні, етнічні, конфесійні та ін.).

А. Лобода визначає правову безпеку як органічну та системоутворюючу складову національної безпеки, спільну цінність, що відповідає інтересам окремих громадян, суспільства і держави, зміст якої полягає у формуванні надійних (необхідних і достатніх) правових гарантій для стабільного та прогресивного функціонування і розвитку як правової системи, так і системи національної безпеки в цілому [88, с. 10–12].

Правова безпека становить основу національної безпеки, що відповідно творить ґрунт для забезпечення особи у всіх без винятку сферах галузевих взаємин. Тракткування національної безпеки як захищеності життєво важливих інтересів особи і громадянина, суспільства і держави, за якої гарантується

стабільний розвиток суспільства, своєчасне виявлення, нейтралізація потенційних та реальних загроз національним інтересам. В. А. Ліпкан характеризує національну безпеку як стан, єдине джерело державної влади, що може суверенно, без втручання і тиску ззовні визначати шляхи і форми свого розвитку. Національна безпека постає як цілеспрямований, свідомий вплив суб'єкта та управління щодо усунення загрози та небезпеки, за якого державними і недержавними інституціями створюються достатні і необхідні умови для розвитку українських національних інтересів, джерел добробуту України, а також забезпечується активне функціонування системи національної безпеки України.

Національна безпека пов'язана із державною безпекою, роллю держави в забезпеченні стабільного розвитку суспільства і нації.

Найбільш універсалізовану семантику поняття «безпека» дослідники формулюють як: 1) «гарантовану конституційними, законодавчими і практичними заходами захищеність і забезпеченість життєво важливих інтересів об'єкта від зовнішніх і внутрішніх загроз; 2) стан захищеності людини, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх небезпек і загроз, який базується на діяльності людей, суспільства, держави, світового співтовариства щодо вивчення, виявлення, ідентифікації та аутентифікації, попередження та усунення небезпек та загроз, мінімізації дії негативних наслідків, здатних поставити у небезпеку фундаментальні цінності антропо-соціокультурного середовища, зашкодити стійкому розвитку системи».

Автор В. Ліпкан вкладає у це поняття і 3) «стан управління небезпеками та загрозами, коли останні можуть відігравати конструктивну роль (синергетичний підхід)». Узагальнюючи змістовну сутність поняття «безпека», дослідник не оминає увагою таку функціонально вагому особливість його, як систему організації державної влади щодо реалізації потреб та інтересів людей, що, на думку авторитетного вченого, становить «фундаментальну основу існування будь-якої системи». Явище, яке гармонізує рівновагу у складній системі, яка саморегулюється, є безпековим,

оскільки воно спроектоване на підтримання суттєво важливих для збереження системи параметрів у допустимих межах. Цю тезу розвивають інші дослідники у її функціональній ролі. Основу захисту, стверджують вони, спрямовано на «виявлення (вивчення), попередження, послаблення, усунення (ліквідацію)» небезпеки і загрози, які можуть «позбавити фундаментальних матеріальних і духовних цінностей, нанести неприйнятну (недопустиму об'єктивно і суб'єктивно) шкоду, унеможливити шлях для вживання та розвитку» [99, с. 42].

Виявляючи таку змістовну різноспрямованість визначень В. Ліпкана, зауважуємо на тому, що дослідник розцінює безпеку як першооснову, «своєрідну сферу існування людини, нації, держави, що міцно пов'язує людину не лише з навколишнім, а й з тим середовищем, в якому вона існує» [99, с. 42].

М. Левицька, допускаючи дещо семантично розмиту і двозначну кваліфікацію поняття «державної безпеки», стверджує про нього як про «ступінь захищеності державно-правових категорій та явищ, необхідних для виконання державних функцій з управління загальнозначущими справами суспільства» [99, с. 47]. Дослідники (Є. Кравець, М. Левицька, О. Рубан, Г. Стишко, В. Сущенко, Ю. Нипорко, В. Храмов, М. Цюрупа, Ю. Шемшученко, М. Шепелєв та ін.) вирізняють такі види безпеки: державну, екологічну, економічну, інформаційну, колективну, міжнародну, національну, безпеку особи тощо.

Поняття «безпека особи» є засадничою складовою ширших понять «державна безпека», «національна безпека», «суспільна безпека». Їхній взаємозв'язок настільки тісний і взаємозумовлений, що співвідношення на користь прав і свобод людини і громадянина є визначальним, паритетним і рівнозалежним. Людина, її права і свободи постають основними суб'єктами державної безпеки, як і суспільство, як і держава.

М. Левицька та В. Сущенко трактують безпеку особи як «стан (ступінь) оптимальної життєдіяльності людини в певних конкретно-історичних

умовах. Дослідницька позиція зводиться до надання безпеці особи особливого пріоритету. На їхню думку, вона виступає центральним компонентом системи національної безпеки і є відправною точкою в забезпеченні її інших рівнів – групової, суспільства, держави, субрегіональної, регіональної та міжнародної безпеки. Безпека особи – один із основних об'єктів захисту системи забезпечення національної безпеки». Автори вбачають зміст безпеки особи «в забезпеченні сприятливих умов для життєдіяльності та самореалізації особи» [99, с. 51], що підсилює антропологічну спрямованість суті поняття.

Дослідники О. Петриківська і А. Лобода однаково позиціонують необхідність проектування нових предметних і методологічних спрямувань антропологічного підходу у «децентралізації суб'єкта» в ракурсі правової безпеки. Перший автор робить акцент на протиставленні антропоцентризму і антропологізму. У цьому дуалізмі понять негатив закладений у першому понятті, трактованому як тенденції (необґрунтованій) «абсолютизації людського в пізнанні та світогляді». Друге – зводиться до сприйняття антропологізму як одного «із можливих шляхів пізнання, коли людина – відправний пункт, оскільки визнається неминучість присутності людських змістів (людського виміру) у науковому пізнанні» [89, с. 17].

Отже, «безпекотворення» стає завданням щодо створення «стабільності» системи, усталення не лише прав, але й обов'язків». Такий аналіз безпеки особи як категорії політичної науки та суспільно-політичного явища, виконаний Віталієм Мельником, дає підстави для висновків: «Безпека є невід'ємною характеристикою й умовою життя та діяльності особи, суспільства та держави. Згідно з теорією мотивації (за А. Маслоу), яка обумовлює ієрархію потреб людини, безпека, поряд з фізіологічними потребами (в їжі, одязі тощо), є однією із основних потреб [http://postua.info/vitali_melnyk.htm].

Позиція автора є конструктивною у викладі суті основного поняття: «Безпека – це стан стійкого існування (розвитку) об'єкта, при якому вірогідність небажаної зміни яких-небудь параметрів (характеристик) його

життєдіяльності (функціонування) невелика, а також існує висока імовірність розвитку, вдосконалення об'єкта та довкілля» [http://postua.info/vitali_melnyk.htm].

Сутнісно вагому тезу викладають дослідники, що передує усім іншим. Таку незаперечну думку висловлює професор М. Гетьманчук: «Найважливішим елементом у структурі поняття суспільної безпеки в аспекті правової інтеграції повинна бути система гарантій самого права, а також наявність правової захищеності особистості та суспільства» [29, с. 37].

Тлумачення вагомій ідеї автор розкриває через призму первісно засадничих понять на рівні «право–правова система – правозастосування», що ми покладатимемо в основу методології розгляду безпекознавчих понять. Автор справедливо зупиняє увагу на тому, що реалізація вимог захисту людини «передбачає надійність права і правової системи, тобто цілісність, визначеність та стабільність самого права, його обов'язкову відповідність загальноприйнятим принципам і загальнолюдським цінностям. Суспільна безпека повинна бути і в основі опрацювання проблем правозастосування. Держава повинна гарантувати такі засоби, способи і форми діяльності правоохоронних і судових органів, які б забезпечували додержання прав та інтересів осіб, що тією чи іншою мірою причетні до діяльності вказаних органів [29, с. 37–40].

Погляди дослідника М. Гетьманчука на правову безпеку сформовані «як фундаментальна категорія, яка має велике методологічне значення в реалізації наукових проблем багатьох галузей права. Це виявляється в тому, що категорія «суспільна безпека», інтегруючи найбільш істотні властивості та принципи права, має водночас і свій власний зміст: а) вона дуже важлива для розуміння права і багато в чому визначає його сутність та основні риси; б) вона значною мірою впливає на зміст нормотворчості та правозастосування» [29, с. 39].

Ще один погляд на питання визначення поняття безпеки, що доповнює і уточнює інші, належить О. Чувакову: «Безпека являє собою природне

соціальне явище з усіма характерними для нього властивостями, тобто воно розглядається як необхідне, особливе соціальне благо, до збереження і підтримки якого суспільство і держава зобов'язана здійснювати всілякі заходи» [190, с. 197].

Однак дослідник доречно схиляє нас до думки, що досі термін «безпека» багатозначний і до вироблення чіткості і однозначності цього поняття ще далеко. Відсутня і цілісна концепція безпечності («особиста безпека», «національна безпека», «міжнародна безпека», «глобальна безпека» і додамо – «безпека особи» [190, с. 193]. Хоча вчені вже роблять кроки у створенні такої концепції. Серед них конструктивним, на нашу думку, є запропонований дослідником А. Лободою підхід щодо дослідження національної безпеки. Він пропонує почати із:

- визначення об'єкта та предмета правової безпеки особи;
- визначення загальних і спеціальних принципів забезпечення правової безпеки особи;
- виділення пріоритетних інтересів особи у кожній сфері правової безпеки, визначення механізмів їх співвідношення;
- визначення загроз таким інтересам;
- визначення суб'єктів забезпечення правової безпеки особи;
- визначення напрямів державної політики національної безпеки у правовій сфері в цілому, а також стосовно інтересів свободи;
- визначення основних функцій суб'єктів забезпечення правової безпеки;
- визначення системи контролю за реалізацією державної політики національної безпеки у правовій сфері» [89, с. 17].

Розглядаючи «об'єкти національної безпеки як субстанційну основу конституційно-правових відносин, В. Антонов зазначав, що це визначені Конституцією та чинним законодавством України дії, особисті, соціальні та державні блага, які задовольняють інтереси і потреби суб'єктів цих відносин, із приводу яких їх учасники вступають у ці відносини і здійснюють свої

суб'єктивні конституційні права та обов'язки щодо захисту національних інтересів і гарантування в Україні безпеки суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз» [5, с. 65–71].

Переважає увага дослідників до визначення поняття «безпечність» ґрунтується ще й на тому, що в Концепції національної безпеки України вже визначено поняття «національна безпека», яке зводиться до стану захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави, від внутрішніх та зовнішніх загроз. Це ж визначення здобуло свій розвиток у Законі України «Про основи національної безпеки», як розвинене до трактування поняття національної безпеки як «захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, що забезпечує стійкий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, попередження і нейтралізацію реальних і потенційних загроз національним інтересам».

Таким чином у поняття безпеки вкладені вченими висновки про те, що її можна розглядати як соціальне явище зі всіма характерними для цього особливостями; безпека асоціюється як необхідне, особливе соціальне благо, для підтримання і збереження якого суспільство і держава здійснюють всі можливі заходи [190, с. 193].

У Законі України «Про основи національної безпеки України» (2003 р.) у ст. 3 визначено основні об'єкти національної безпеки: людина і громадянин, їхні конституційні права і свободи; суспільство – його духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні та матеріальні цінності, інформаційне і навколишнє природне середовище і природні ресурси; держава – її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність.

Розглядаючи об'єкти національної безпеки, що знайшли своє законодавче закріплення у зазначеному Законі, В. Антонов підкреслює, що, безперечно, основним об'єктом є людина і громадянин, їх конституційні права і свободи. Саме людина (як особистість) у сукупності та взаємодії з іншими створює

суспільство, володіє власними (особистими) потребами, інтересами і потребує їхнього захисту». Дослідник зазначає, що потреби й інтереси мають первинний характер, і тільки завдяки їм та заради них людина створює суспільство, яке формує інтереси більш високого порядку. Завдяки своїй спонукальній, динамічній природі, потреби стимулюють і направляють діяльність людини на зміну навколишнього середовища, на нові, більш досконалі умови життя, іншими словами, саме вони є рушійними силами суспільного розвитку та прогресу» [5, с. 69].

На оцінці іншого різновиду безпеки – суспільної – акцентував увагу на її дуже вагомій складовій дослідник М. Гетьманчук: «Суспільна безпека як об'єктивно існуюча реальність, відбиваючись у людській свідомості, створює певний суспільний настрій і формує масові й індивідуальні стереотипи, що характеризуються відчуттям захищеності інтересів, що охороняються правом, наявністю почуття безпеки щодо різного роду загроз, в тому числі злочинних посягань, а також відсутністю страху перед ними» [29, с. 38–39].

Теоретико-праксеологічну сутність безпекотворення становлять інтереси особи, суспільства і держави: «У системі інтересів безпеки України особливу роль відіграють життєво важливі інтереси, які визначаються як сукупність потреб, задоволення яких забезпечує самозбереження і можливість прогресивного розвитку особистості, суспільства і держави. Стосовно України такими інтересами виступають: незалежність і свобода, територіальна цілісність, добробут її громадян і високий життєвий рівень, захист життя, власності і конституційних прав» [155, с. 7].

Квінтесенцією визначень дослідниками поняття безпеки, що охоплюють її різноспрямовані характеристики, є універсалізоване В. Ліпканом: «безпека – це органічне поєднання реалізації прагнення людини до безпеки і можливості забезпечення безпеки з боку державних або громадських організацій» [99, Т. 7, с. 43].

Йдучи від загального до одиничного, конкретизуємо ключове значення «безпеки особи».

Для дослідження окреслених проблем повернемося знову до безпекознавчого підходу, який визнається як методологічний напрям аналізу генези та еволюції безпеки, завданням якого є пошук новітніх методів дослідження і моделювання безпекових різноспрямованих типів, класів і рівнів з метою формування теорії і практики безпекотворення.

Неоднаковими є підходи дослідників до центрального у дослідженні терміна «особа», дискусії навколо якого тривають і досі. На думку В. Мельника, «поняття «особи» характеризує насамперед певні реальні властивості людського індивіда і охоплює три найважливіші моменти. По-перше, особа – це суб'єкт та об'єкт соціальних стосунків, тобто той, ким продукуються соціальні дії та на кого вони спрямовані. За цією характеристикою, особа постає у певних соціальних ролях, представником певних соціальних верств. По-друге, особа характеризується через особливий, неповторний внутрішній світ людини з її темпераментом, знаннями, переконаннями, ідеалами, ерудицією. Нарешті, по-третє, особа постає перед нами як людська «замість», вісь, центр, зосередження усіх дійових, психічних та інтелектуальних якостей. Кожна особа – унікальна та неповторна у своїх характеристиках і виявах, але водночас є представником людської особи взагалі, особи як такої, особи як родової характеристики людини. В такому контексті індивід є суб'єктом безпеки в теорії human security [http://postua.info/vitali_melnyk.htm].

Суб'єкт – це біосоціальний індивід, а особа – індивід як суб'єкт соціальної дійсності, людина у системі суспільних зв'язків і відносин [134, с. 80].

Інші погляди щодо поняття «особа» стосуються «соціалізації індивіда у суспільстві. Тобто конкретну соціальну реалізацію різних задатків індивіда. Це поняття виражає цілісність стійких властивостей індивіда, які формуються не лише на основі біопсихічних задатків, але й залежні від соціальних зв'язків. Поняття особи фіксує властиві окремому індивіду способи включення у соціальні умови, спрямованість соціальної поведінки у

певних сферах діяльності, спрямованість вчинків у типових ситуаціях» [123, с. 32].

Термін «особистість» акцентує увагу на здатності людини до певної автономності, до свободи у своїй поведінці та на власній відповідальності за свої вчинки [123, с. 33].

Убезпечення як ключове поняття похідне від дієслова «убезпечити» (вбезпечити), означає: 1. Захищати, охороняти від чого-небудь; запобігання якійсь небезпеці [26, с. 1491].

Убезпечення особи у нотаріальній сфері може бути констатоване як конституційна гарантованість захисту професійно встановлених законних інтересів особи, надійності становлення, розвитку та перспективного функціонування її матеріальних та фінансових можливостей (підприємства чи установи). Безпека особи спирається на наявні «державні механізми забезпечення захисту життєво важливих інтересів громадян, суспільства і держави, забезпечення їх незалежної, стабільної, вільної і самостійної життєдіяльності» [99, с. 41].

Серед визначених А. Ситковським різновидів безпеки диференційовані: особиста; суспільна; державна; військова; економічна; інформаційна; екологічна; правоохоронних органів [99, с. 41], Відтак на основі цієї класифікації робимо висновок, що безпека особи може бути визначена як різновид безпеки особистої, що межує (охоплює) економічну, і до певної міри також суспільну або державну. Тобто, забезпечення особи (у філософсько-правовій площині) спирається на певний синтез елементів інших видів безпеки, взаємодію і взаємозв'язок яких зумовлюють забезпечення цілісної системи заходів у межах правової системи.

Отже, у поділі за видами суб'єктів безпека особи, на нашу думку, співвідносна із особистою, державною, національною і суспільною. Особиста безпека полягає у захисті здоров'я, прав і свобод як основного об'єкта суспільної безпеки; якщо розглядати одним із основних об'єктів суспільної безпеки суспільство, то йдеться про гарантованість його матеріальних та

духовних цінностей; для держави як об'єкта суспільної безпеки основу становлять: гарантований Конституцією її устрій, суверенітет, територіальна цілісність.

Пізнання філософсько-правової суті забезпечення особи можна здійснити на підставі визначення його, по-перше, як внутрішньої ознаки, яка межує із зовнішніми джерелами загроз безпеці України; по-друге, як локальної національної за масштабом поширення загрози інтересам держави і суспільству; по-третє, як загрози людині, фізичній або юридичній особі, суспільству, державі, поділяючи загрози за об'єктом впливу; по-четверте, як загрози економічної, соціальної та ін. – за сферою прояву загроз.

Всі названі трансформовані і конкретизовані ознаки семантики забезпечення особи на підставі класифікації А. Смелянцева дозволяють визначити підходи до неї як до об'єктивної потреби особи, суспільства і держави у захисті від внутрішніх загроз, які можуть переростати у зовнішні, і створювати перешкоди щодо самореалізації особистості та прогресивного розвитку держави і суспільства. Дослідник слушно застерігає, що «внутрішні загрози детермінують посилення зовнішніх загроз безпеці держави, тому що підривають її могутність і внутрішню стабільність» [155, с. 15].

Відтак, робимо висновок про те, що у загальній схемі інтересів життєво встановлені інтереси особи є складовою частиною суттєвих для неї і сформованих нею намірів, які становлять суть функціональної мети суспільства і держави, їхнього безпекотворення задля належного демократичного рівня життєдіяльності кожної особи.

Логіка розгляду поняття особи у сфері нотаріату скерує нас і до застосування ще одного вагомого, однак мало враховуваного на практиці методологічно сутнісного поняття «загрози інтересам безпеки держави» (А. Смелянцев). Сюди відносимо порушення прав людини і громадянина, їхнє ігнорування, несправедливість, нерівність, шахрайство, протиправний тиск, відмову, перешкоджання у досягненні мети особи.

Ця схема небезпек вибудовується на таких причинах загрози особі: порушенні норм державно-юридичного захисту та прав і свобод особи на такий захист. За визначенням дослідника Т. Пашука, «право людини на державно-юридичний захист її прав та свобод – це право на здійснення в процесі національної правозастосувальної юрисдикційної діяльності заходів щодо примусового виконання обов'язку, необхідного для реалізації права людини, або щодо відновлення такого права, або ж щодо попередження чи припинення його порушення» [115, с. 13].

Мету забезпечення особи ми співвідносимо із її захистом і не лише ним. Адже державно-юридичний захист характеризується як: «соціальна діяльність, яка: 1) є державно-юридичною; 2) є охоронною правозастосувальною (зважаючи на поділ правозастосування на охоронне та регулятивне); 3) є юрисдикційною (тобто діяльністю, в якій вирішується правовий спір); 4) здійснюється з метою або примусового здійснення юридичного обов'язку, необхідного для реалізації права людини, або для відновлення цього права у разі його порушення (включаючи, у необхідних випадках, і притягнення до юридичної відповідальності), або ж для попередження чи припинення такого порушення; 5) спрямована на забезпечення, перш за все, приватного інтересу; 6) ініціюється (але не здійснюється), зазвичай, самою особою» [115, с. 14].

З метою належної форми забезпечення державно-юридичного захисту повинні бути відповідними: первинність права у державі; верховенство права у державі, тобто пріоритет його над державою, підпорядкування держави праву. Лише за таких умов правозахисна діяльність стає ефективною для створення заходів безпеки особи, за які відповідає кожна посадова особа, держава, що залежні від права. Цей фундаментальний принцип резонує у наступних елементах: дії аксіологічно-правових факторів в офіційно-діловому дискурсі; раціоналізації творення на цій основі забезпеченої взаємодії обох її сторін; технології (тактики) одержання правової допомоги

чи співпраці на основі морально-правового конструювання процесуальних нотаріальних дій.

Останній моделює адекватне у правових рамках сприйняття й викликає планову (очікувану) інтерпретацію одержаної нотаріусом інформації. За таких умов безпека особи лише одержує ґрунт для її втілення. Інша сторона (посадова особа) – її дії – доповнюють морально-правову засаду демократичної держави, що асоціюється із основоположними критеріями правової держави.

У демократичній державі безпека особи позиціонується як ідеал, який проектує дію всіх правових і моральних чинників, що лежать в основі оновлення суспільних відносин, забезпечують дію Конституції України та чинного законодавства.

Убезпечення особи має пряме відношення до формування безпеки держави. Під впливом безпеки держави та гарантій роботи державного апарату на основі досконалих методів і форм кожному громадянину гарантоване, зокрема, і поглиблення форм заходів галузевого забезпечення особи, можливості прямування і творення основ для права та справедливості.

Відтак, безпека як критерій державно-правових цінностей у демократичній державі набуває форм взаємовпливу інститутів і універсалізації їхнього взаємозв'язку. Комплексна дія виконує роль суспільного регулятора всіх державно-правових структур, у яких взаємодіють різні суб'єкти права. Вони в умовах правової держави виявляють рівень утвердження соціальної справедливості, рівності та реалізації прав і свобод людини і громадянина.

Не відкидаючи величезного значення безпековозасадничих основ держави, зауважуємо на тому, що саме безпека кожної особи гарантує злагоду в суспільстві і державі, як і матеріальний захист особи, громадян та впровадження принципу справедливості. Якщо не забезпечений хоча б один критерій правової держави, безпека особи втрачає своє морально-правове значення, оскільки вона не забезпечена нормами чинного права.

Національна політика безпековості, яка має бути концептуально сформованою, – ефективний чинник змін умов сучасного розвитку правової держави, взаємодії осіб, які спричиняють потребу регулювання ділових стосунків.

Стратегічною опорою творення безпечних умов діяльності особи у нотаріальній сфері є ще одна особливість: нотаріусові досягати порозуміння та професійного безконфліктного виконання обов'язків.

Другою важливою складовою творення засад забезпечення особи на етапі стрімких глобалізаційних змін є контроль морально-правових детермінантів безпеки особи. Критичні оцінки створеного такого неконтрольованого майбутнього хоча й мають поки що підстави, однак дають право на основі ментальних, культурно-історичних, економічних і політичних даних робити обнадійливі висновки щодо потенційно можливих проектів використання можливостей забезпечення перш за все законодавчого прогресу в нотаріальній сфері. Мета його – у тому, щоб подолати агресію, протистояння, деформації в інтеракціях, конфлікти, «фактори нерівності» у розшарованому економічними та політичними негараздами в суспільстві. Названим бар'єрам має протистояти толерування ділової співпраці зі всіма сторонами нотаріального процесу, інтелектуалізація, творення перспективної програми забезпечення особи у нотаріальній сфері.

Слушно зауважено, що «Категорія «безпека» може і повинна розроблятися як загальнонаукова, яка до цього часу ще не ввійшла достатньою мірою в категорійно-понятійний апарат науки. За своїм змістом «безпека» передбачає, з одного боку, відсутність небезпеки, а з іншого – наявність стану захищеності життєво важливих інтересів особистості, держави, суспільства від внутрішніх та зовнішніх загроз, посягань і небезпек» [29, с. 38].

На жаль, відсутність осмисленого проектування забезпечення особи суттєво підриває його основи. Крім цього, конфлікт суб'єктів права руйнує авторитет держави, його правовий фундамент. Протистояння подекуди не обмежується локальними конфліктами в одній сфері нотаріальних взаємин.

Воно поширюється як інтегральне соціальне явище. Чиясь «воля» стає руйнівною в широких масштабах, які виходять за межі ділового правового припису.

Правову безпеку варто розглядати як загальну цінність, яка відповідає інтересам суспільства і громадян, тому що вона є однією з постійних потреб, детермінованих природними умовами життя людини, суспільства та держави.

Вагомою науковою працею дослідниці С. Фурси започатковано розгляд сучасних теоретичних засад нотаріальної діяльності. Акцентовано увагу на специфічності методу та самостійності предмета правового регулювання, який «можна розглядати як самостійний безспірний процес, безпосередньо пов'язаний із такими галузями права, як цивільне, сімейне, фінансове, земельне, житлове, міжнародне, а також із цивільним процесом». На думку С. Фурси, предмет правового регулювання нотаріального процесуального права – це «суспільні відносини у сфері розв'язання безспірних справ, що належать до компетенції осіб, які вчиняють нотаріальні провадження» [161, с. 3–7].

Спостерігачі від філософії права, об'єктивно оцінюючи суспільні відносини, зауважують їхню неоднорідність і нерівність взаємин. Такий зріз суспільного стану і поведінки членів суспільства спричинений багатьма чинниками: по-перше, це пов'язано із загальнополітичною ситуацією у країні; по-друге, економічним рівнем розвитку суспільства; по-третє, рівнем забезпечення прав і свобод людини і громадянина; по-четверте, рівнем правової культури у суспільстві; по-п'яте, психічним станом і морально-психологічним кліматом взаємин та ін. Ці та інші умови впливають на розвиток суспільних відносин і рівень стабільності та порядку в суспільстві. Однак вони (умови) нівелюються і в науковому плані мало осмислюються. С. Бобровник зауважує, що такі процеси частково законодавчо підконтрольні з урахуванням неоднорідності суспільства, оскільки «Динаміка цих відносин здійснюється у соціально-неоднорідному суспільстві, тому інтереси суб'єктів, які у них беруть участь, різні» [22, с. 34]. Авторські висновки важливі ще й ось чому. Для

правовідносин у сфері нотаріальної діяльності гармонізація стосунків і довіри набуває пріоритетного значення. У цьому процесі роль організації та упорядкування належить відігравати суспільній комунікації, мета якої – регулювати взаємини у правовому полі. С. Бобровник надає філософсько-правового осмислення цьому так: «правову систему доцільно конструювати, враховуючи біполярну модель соціального життя. Адже соціальна комунікація характеризується двома парадигмами. З одного боку, це парадигма компромісу, а з іншого – парадигма конфлікту. Зазначені аспекти соціального буття з онтологічної точки зору є двома діалектично протилежними і водночас об'єднуючими факторами, які впливають на формування всіх сфер діяльності людини, зокрема правової» [22, с. 34].

У даному спрямуванні факторами творення механізмів забезпечення особи дослідники називають рівноправні можливості відстоювання своїх позицій на основі доказів. Фахівець у цій сфері нотаріальної діяльності О. Нелін, надаючи ваги цим діям, диференціює поняття споріднені і співвідносні: «докази у нотаріальному процесі – це певна формалізована інформація про існування або відсутність юридичних обставин, яка за змістом та формою може бути прийнята нотаріусом як підстава для вчинення нотаріального провадження або відмови у його вчиненні. Дослідник наголошує, що під доказуванням слід розуміти регламентовану у певному порядку процесуальну діяльність нотаріуса та осіб, які беруть участь у нотаріальному провадженні, щодо збирання, подання, витребування та забезпечення доказів; поняття «доведення» у нотаріальному процесі, на його думку, потребує подальшого розвитку і закріплення на законодавчому рівні; предметом доказування у нотаріальному процесі є коло фактів, які слід встановити нотаріусу для правильного вчинення нотаріальної дії» [103, с. 207].

Фактично доказування лягає в основу забезпечення особи в нотаріальній діяльності, а докази становлять підстави для нотаріального провадження.

Натомість дослідники констатують, що професійна «діяльність нотаріусів спрямована на охорону та захист прав і законних інтересів фізичних та

юридичних осіб, на запобігання правопорушенням у сфері цивільно-правових і господарських відносин шляхом правильного і своєчасного вчинення передбачених законом нотаріальних дій та надання з цього приводу необхідних юридичних консультацій, тобто фактично зводиться до двох основних функцій – правоохоронної та правозахисної» [130, с. 254].

У процесі і першої, і другої нотаріуси покликані культивувати завдання суспільного інституту, який урегулює практику надання правової допомоги: чи то у посвідченні юридичних актів, чи то у забезпеченні інтересів особи у публічній або приватній сфері. Мораль, культивована у ході таких професійних нотаріальних дій, адсорбує вироблені професіоналом допустимі принципи і правила етичного поведіння із суб'єктами права (гуманізму, справедливості і правди).

О. Поповченко, оцінюючи вплив моралі на участь нотаріуса у кримінально-процесуальних відносинах, зауважує, що «право не в змозі ідеально врегулювати суспільні відносини, внаслідок чого йому призначено завжди дещо відставати від норм моральних – першого «регулятора» поведінки індикатора в суспільстві. Мораль є насамперед різновидом соціальних норм, що регулюють відносини людей, їх поведінку в суспільстві. Ці норми, пропагуючи той або інший спосіб дії, ґрунтуються на відповідних їм критеріях оцінки поведінки» [130, с. 255].

Дієвим суб'єктом творення забезпечення осіб є держава, покликана створювати умови всесторонньої реалізації права особи. Вона (держава) виступає суб'єктом, наділеним відповідно до Конституції України обов'язками щодо забезпечення всього суспільства, гармонійними і справедливими відносинами. Для цього в названих напрямках актуалізується диференційована програма профтренингу для нотаріусів, усіх юристів і окремо для осіб. Без тактики і стратегії загальносформованого безпекового розвитку, заснованого на принципах участі і солідарності всіх учасників ділових взаємин, не можна досягти дії демократичних засад державотворення і справедливості та забезпечення для всіх суб'єктів права у державі.

1.2 Теоретико-методологічні засади дослідження забезпечення особи у нотаріальній діяльності

Серед сучасного дослідницького інструментарію основними є три підходи: перший – це ідеї-репрезентатори методів дослідження як взаємопов'язаної єдності його теоретико-понятійного апарату (С. Бобровник, В. Абрамов); другий – це ідеї-репрезентатори, пов'язані не лише із єдністю теоретико-понятійного апарату, а особливо – із сукупністю загальних та спеціальних методів пізнання; третій – ґрунтується на ідеях методів дослідження, універсалізованих на основі теоретико-понятійного апарату, загальних, спеціальних і одиничних прийомів, засобів наукового пізнання та їхніх способів. Сформовану концепцію третього підходу вважаємо найбільш оптимальною для дослідження забезпечення особи методами, універсалізованими на основі наукового пізнання, теоретико-понятійного апарату, загальних, одиничних та спеціальних прийомів. Установлені ключові поняття, власне, й диктують вибір такого підходу, за яким – перспективи аналізу всього пізнавального, дозволять встановити їхню результативність у процесі моделювання забезпечення особи в нотаріальній діяльності.

До цього часу дослідження науковців хибують, на жаль, давнім термінолексичним сплутуванням, нерозмежуванням двох ключових понять: підхід (методологічний) і метод, з чим довелося стикнутися і нам. Аналіз диференціації цих понять знаними дослідниками (П. Рабінович, С. Максимов, Р. Циппеліус, В. Нерсесянц) наводить на думку, що ці лексеми – синонімічні, настільки близькою є семантика «підходу» і «методу». Хоча в юриспруденції вчені сприймають їх як несинонімічні, і так повинно бути тоді, коли йдеться про семантику терміна як однозначного поняття. У Ю. Шемшученка методологічний підхід визначений як ідея, яка формує стратегію дослідження. Інші автори трактують методологічний підхід як універсалію – ідеї, які скеровують напрям дослідження [22, с. 13; 67, с. 198–200].

«Метод» ототожнюють з аналізом, синтезом, індукцією, порівнянням, ідеалізацією, експериментом, моделюванням, формалізацією, як стверджує М. Кельман [67, с. 203]. Автор дослідження проблем методології зауважує на тому, що «На рівні науково-дослідних програм відбувається подальша конкретизація методологічної свідомості, пов'язана із доведенням форм пізнавальної діяльності до рівня ідейної (концептуальної) детермінації теорій» [67, с. 204]. Тобто дослідник стверджує, що існує «динаміка методологічної свідомості, яка подекуди виходить за «рамки актуального даного в проєктований світ теоретичних очікувань і пробних гіпотез». На його думку, «Самі по собі наукові програми не утворюють цілісної методології». Однак якщо «конкретний метод інтегрується з програмою», то може бути утворена «нова методологічна форма – науковий підхід» [67, с. 204].

У свою чергу під методом наукового пізнання розуміється система способів та засобів (інструментів) досягнення визначеної мети дослідження [22, с. 13]. Отже, можна стверджувати, що методологічний підхід – це сукупність знань про процес наукового дослідження, а метод – це тільки сукупність способів та засобів пізнання об'єкта, пізнання цих соціальних явищ [22, с. 13].

У площині загальнофілософських методів, загальнонаукових використовуються логічні, онтологічні, антропологічні порівняльні методи дослідження. Дослідниця І. Тімуш обґрунтовує сучасний «інтегральний підхід», який не передбачає «механічного» поєднання різнопредметних методів, а полягає у пошуках «синтетичного» («несаморозірваного») тлумачення сутності права, здатного виконувати функцію того «координуючого начала», на підставі якого заповнювалися б прірви між такими поки що альтернативними одна до одної теоретико-методологічними концепціями, як позитивістська та юснатуралістична, лібертаристська та статистська, онтологічна та деонтологічна, персоналістська та соціатарна, метафізична та реалістична, нормативістська та казуїстична тощо (оскільки всі вони пов'язані із репрезентаціями одного й того ж явища – права – та

прагнуть досягнення спільної мети – справедливої регуляції суспільних відносин» [163, с. 75–76].

Філософія права як міждисциплінарна наука проростає на ґрунті багатьох наук, але ми віддаємо перевагу щонайменше двом – юридичній науці і філософії. За твердженнями дослідників, філософія – це сфера всезагального, а право і правознавство – це сфера особливого. Але істина про право, яку намагаються встановити філософи права, як і «всяка істина» (В. Нерсесянц) – конкретна. Шлях від філософії до філософії права йде від загального через особливе до конкретного, шлях же від юриспруденції до філософії права – це рух від особливого через всезагальне до конкретного [104, с. 17].

Якісні новації, які ми хочемо привнести завдяки концепції забезпечення особи, виформувані на підставі попереднього (історичного) розвитку філософії права і її здобутків. Нове поняття філософії права продовжує розвиток філософсько-правового пізнання. Відтак філософсько-правова ідея відтворює етап наступності в розумінні і розширенні рамок права і держави, а нове поняття права як мету пізнання не перекреслює попередні поняття права і відповідні теорії, а долає обмежені пізнавальні можливості і межі попереднього поняття, утримуючи його теоретико-пізнавальний смисл і результати [104, с. 12].

Як зазначає С. Квіт, «термін «методологія» у герменевтиці відносить нас до принципово відмінної від наукового пошуку реальності, визначаючи, в якому напрямі і в який спосіб розгортатиметься стратегія процесу розуміння. Оскільки, з погляду науки, наслідки герменевтичної процедури завжди відносні, а результати власне наукового дослідження повинні мати об'єктивний характер, метод відіграє тут майже метафоричну, але ніяк не зобов'язуючу роль. У ХХ ст. роль «софіста» відіграв П. Рікер, дискутуючи з «філософом» Г. Т. Гадамером про можливість включення методологічної, у підтексті також – ідеологічної спадщини класичної герменевтики до рівня її філософського розуміння. Аналогія до дискусії між філософами й софістами

виникає через прагнення Рікера контекстуально розширити погляд на герменевтичну розмову. Він пропонує не лише розглядати аргументи і передсуди учасників у процесі спільного пошуку істини, а й переймається тим, в який спосіб вона буде організована. Здається, так само, як і софісти, котрі дивилися на текст контекстуально, тут він має рацію. Проведення «правильної» герменевтичної розмови, за Рікером, іноді вимагає не лише сприймання певних аргументів по суті, а й розуміння того, як саме вони вибудовуються» [66, с. 18], що особливо важливе для нотаріального процесу.

Основні методологічні підходи у сучасній філософії права професор С. Максимов диференціює через площину:

- 1) правового позитивізму;
- 2) природного права.

У філософсько-правовій методології на початку ХХ ст. сформувалися певні альтернативні підходи до осмислення правової реальності: з одного боку – це юридичний позитивізм і теорія природного права, з іншого – об'єктивізм (матеріалізм) і суб'єктивізм (ідеалізм).

Одночасно у ХХ ст. формується новий тип світорозуміння, який прагне до інтеграцій певних концепцій і методологічних підходів. Цей новий підхід – інтерсуб'єктивність. Інтерсуб'єктивність – це така «методологічна парадигма сучасних концепцій права, в яких ідея природного права відродилася у нових соціальних умовах всезагального визнання цінності особистості, співіснування різних культур і глобалізації.

1) Цей принцип означає, що смисл права не розчиняється у свідомості суб'єкта чи у зовнішньому соціальному світі, а розкривається у взаємодії (комунікації) суб'єктів.

2) Цей принцип виражає перехід від концепції моносуб'єкта (індивіда чи суспільства) до концепції полісуб'єкта, який проявляється у дискурсі (обмін аргументами між різними суб'єктами для досягнення розуміння) і визнання мови як реальності, завдяки якій право дане людині. Відтак, уможлиблюються

комунікація і дискурс як способи обґрунтування правових норм і принципів [92, с. 93].

Концепції обґрунтування права інтерсуб'єктивного спрямування у західній філософії права поділяються на: антропологічні (онтологічні) (Радбрух, Амселек, Мюллер, Фахнер, Кауфман, Рікер) і комунікативні (Хабермас, Алексі, Атієнза).

У площині аналізу «праволюднинної проблематики» у сучасній правовій системі сформовані концептуально-методологічні засади застосування методологічного інструментарію, що становить, зокрема, перспективу для вивчення моделювання забезпечення особи. Із фундаментальних досліджень загальних та галузевих проблем прав людини і громадянина у виборі методології праводержавознавства вартісною є позиція П. Рабіновича, що ґрунтується на чинниках трансформаційних, які впливають на стан методології: це потреби і запити соціальної практики; зумовлені ними модифікації об'єкта і предмета цієї науки і відповідно праводержавної дійсності та її специфічних праводержавних закономірностей, а також зумовлені розвитком суспільствознавства, інших наук, досягнення яких формують методологічний арсенал, нівелюють колишні світоглядно-філософські доктрини, заперечені соціальною практикою. На стан методологічного аналізу впливають конкретно відзначені автором тенденції її (юриспруденції) трансформації. До них слушно віднесені: глобалізація, що дає простір для застосування системного підходу, а відтак і структурного та функціонального, а також інтегративного підходу до праворозуміння та потребового, що встановлює, потребам й інтересам яких саме людей, якої саме частини соціально неоднорідного суспільства відповідає реальне функціонування держави і права, а потребам якої частини воно, можливо, і суперечить [144, с. 414]. На стан методології впливають також деформалізація об'єкта і предмета загальнотеоретичних досліджень та антропологізація. У зв'язку з цим авторові вдалося глибоко конкретизувати новітні зрушення у праводержавознавчій методології, що пов'язані прямо і безпосередньо із відносно новими спрямуваннями філософії права. Йдеться про

ефективність міждисциплінарних підходів – до евристичного як притаманного філософсько-правовій науці, серед яких – феноменологія, герменевтика, антропологія та синергетика.

Наявні методологічні підходи в якості основи істинної реальності права, тобто такого простору, в якому «локалізуються» правові смисли, або основні способи осмислення правової реальності:

1) *правовий позитивізм* – на зовнішній стороні реальності, сукупності норм, забезпечених примусом держави;

2) *правовий об'єктивізм* – на соціальній обумовленості права;

3) *правовий суб'єктивізм* – на ідеально-моральній стороні права, на ідеї права, яка розкривається у свідомості суб'єкта;

4) *правова інтерсуб'єктивність*, або неklasична концепція природного права – на тій смисловій стороні права, яка проявляється у процесі взаємодії суб'єктів, їх комунікації та інтерпретації позиції іншого. Кожна така світоглядна позиція впливає на певний тип праворозуміння і кожний з них виступає методологічною основою для вирішення філософських і юридичних проблем права [92, с. 82].

У праці професора П. Рабіновича визначені деякі методологічні положення, від яких залежить розуміння та розв'язання проблем правового регулювання: це засвоєння, пізнання соціальної сутності явища, що розкривається «у його» «здатності» бути засобом для задоволення потреби, а інакше кажучи, для досягнення цієї мети, в якій ця потреба втілюється, відбивається. Тому пізнати, з'ясувати соціальну сутність явища – це означає витлумачити, осмислити його саме як такий засіб, інструмент» [134, с. 91]. Автор виклав і загальні закономірні зв'язки між праворозумінням і правоназиванням, з чим слід погодитися і взяти за доведену основу в інтерпретаційній теорії убезпечення особи у правовій діяльності.

Уайт критикував неопозитивістів за проведення чітких кордонів між різними галузями філософського знання і обґрунтовував внутрішній зв'язок онтології, логіки й етики: між судженнями факту і судженнями цінності

немає дихотомії, оскільки «і у фактуальних судженнях наявний етичний елемент».

Російський філософ О. Спіркін своїми визначеннями понять методології, методу і методики слушно зауважив, що вибір і застосування методів та методик дослідницької роботи визначається природою досліджуваного явища і тими завданнями, які ставить перед собою дослідник. Не можна не погодитися із твердженням відомого філософа і в тому, що методи мислення своїм корінням сягають у ґрунт практичних дій, а метод знаходиться у нерозривній єдності із теорією: будь-яка система об'єктивного знання може стати методом. А метод визначений ученим як «система регулятивних принципів перетворювальної, практичної чи пізнавальної, теоретичної діяльності. Метод, як зазначає О. Спіркін, конкретизується у методиці, тобто конкретних прийомах, засобах одержання і обробки фактичного матеріалу. У свою чергу, «методика похідна від методологічних принципів і заснована на них» [158, с. 548].

Так сучасні типи праворозуміння спонукають до пошуку тих підходів, які можуть у науковому пізнанні вивести нас на встановлення хоча б відносної істини.

Смисловий простір теорії праворозуміння, відтак, диктує рамки нашого аналізу. Не можемо не звернути увагу на неоднакові підходи до права, яке наштовхує нас на попередні висновки: забезпечення особи треба інтерпретувати через аналіз неоднакових типів правосвідомості.

«Базуючись на такому підході, можна цілком природно (а не на підставі будь-яких суто умовних підвалин) інтегрувати наявні сьогодні різнопланові уявлення про природу права та мотивацію правосвідомості». Цю слушну заувагу професора М. Цимбалюка підтримуємо у тому, що «право завжди є сутнісно заснованим на комунікації: комунікації між законодавцем та громадянами, між законодавцем та суддівським корпусом, комунікації між сторонами за договором, комунікації з судом. У своїй найбільш рельєфній формі цей комунікативний аспект пов'язується сьогодні

з фреймом легітимації права: раціональний діалог між юристами як основна гарантія для «коректної» інтерпретації та судження про право». При цьому в рамках розглядуваного підходу «інтерпретується не сам по собі закон, а людська поведінка через посередництво закону», оскільки право – це не норма, а «поведінка в її інтерсуб'єктивній інтерференції ... та феноменологізована свобода». Тобто онтологічно право конститується як взаємообмеження та взаємовизнання індивідуальних свобод у процесі міжособової комунікації, створюючи тим самим об'єктивнобуттєві рамки (фрейми) людської поведінки» [186, с. 126].

Ідею, висловлену М. Цимбалюком, розвиває і С. Бобровник. Вона уточнює і доповнює її антропологічним за своєю природою підходом так: по-перше, «антрополого-комунікативний підхід за своєю сутністю, полягає у взаємозв'язку індивіда та соціуму, спрямований на забезпечення компромісності в сучасній моделі взаємовідносин: суспільство – держава – людина.

По-друге, існує необхідність у модернізації правового забезпечення (охорони та захисту) людської комунікації. Таке забезпечення у більшості випадків повинно реалізовуватись не за допомогою апарату примусу, заборон та обмежень, що відображають насильницький аспект права, а бути побудованим на засобах правового компромісу. При цьому застосування фізичного примусу не виключається, воно тільки із більш інтенсивного та загального має набути форми стимулюючого та індивідуального. З огляду на це, у соціальній групі або соціальному середовищі можна нормативно упорядковувати загальні моделі ситуацій. При цьому в правовому забезпеченні слід встановити принцип пріоритету стимулюючого впливу, спрямованого на конкретних суб'єктів [22, с. 33].

Загальновизнаною методологічною нормою для дослідження убезпечення особи є побудова міждисциплінарного аналізу на основі основної категорії «безпека» та похідних від них понять – правова безпека, національна, суспільна і т. д.

Пізнавальна новизна самої методології дослідження правової безпеки людини становить абсолютний інтерес, оскільки, як слушно зауважує А. Лобода, цю проблематику як окремий об'єкт не виділяє жодний дослідник. Відтак він стверджує, що «поки що не розроблено розгорнутий методологічний аналіз теоретичних підвалин сучасної правової безпеки» [89, с. 16], не говорячи вже про забезпечення особи.

Автор цього міркування зупиняє свою увагу на антропології як «рушійній основі для розгляду як правової, так і національної безпеки», що перекреслює саму мету «формування права заради права», а підводить до висновку про необхідність використання права як «інструмента реалізації інтересів людини» [89, с. 16].

А. Лобода, застерігаючи від хибних і конструктивних філософських систем та наукових стратегій дослідження людини, які побудовані «на абсолютизації її властивостей», констатує про перешкоджання творенню системної сутності феномена національної безпеки.

Подібні зміни викликають антропологізацію безпеки – зміни в статусі методології безпекової науки, пов'язані з власним розвитком як гуманітарних наук, так і теорії національної безпеки, підвищенням інтересу до парадигм безпекового та гуманітарного знання, соціальних і людських передумов власних структур, їх історичних змін» [89, с. 17].

Нову парадигму безпекового знання автор пов'язує із антропологічною традицією постмодернізму – «антропологізацією безпеки». Йдучи від часткового до загального, автор доводить взаємозв'язок окремого і загального: безпеку людини і національну безпеку він обґрунтовує як незаперечну формулу засадничої державної політики – політики національної безпеки.

Виправданість у методології застосування філософської антропології як основи для моделювання забезпечення особи підтверджується незаперечністю постулатів: людиномірна тематика є визначальною у творенні безпеки людини і забезпечення особи заради особи, кожного суб'єкта.

Відомий у філософії «коперніканський переворот», який спричинив повну «реконструкцію у філософії». Вчені запевняли, що знайшли нарешті ключ до вирішення віковичних питань філософії, зрозумівши, що сенс філософських проблем полягає в практичному ставленні до людського життя. Філософія, за їхнім твердженням, повинна займатися не «проблемами філософів», а «людськими проблемами», інакше кажучи, людськими цілями та засобами їхнього досягнення; вона повинна бути перетворена в інтересах того, що вигідно для нашого життя. На перший погляд, такий підхід справляв враження оптимістичної філософії, хоча він пройнятий песимізмом, боязною науки і невірою у розум людини. Сутність реконструкції у філософії може бути трактована так: суб'єктові доводиться діяти в ірраціональному і непізнаваному світі, тому до наукових теорій, соціальних ідей, моральних принципів і т. д. слід підходити «інструментально», тобто з точки зору їхньої результативності у досягненні поставлених завдань: те, що корисно, що приносить успіх, – те й істинне.

Створення наукової філософії демократичного суспільства належить Дж. Дьюї, авторові американської філософії, яка за його задумом протиставила б марксистському світогляду буржуазно-ідеалістичне вчення, витримане у дусі «американської традиції».

Прихильники Дж. Дьюї бачать одну з його основних заслуг у тому, що він розробив «логіку науки», теорію наукового дослідження і застосував цей науковий метод до всіх галузей суспільного життя. Однак Дж. Дьюї вважає науку і науковий метод не засобом пізнання об'єктивного світу, а лише методом, що забезпечує успішну поведінку людини у світі. Найважливіша вимога «наукового методу» Дж. Дьюї – відмова від визнання об'єктивної реальності як предмета пізнання. Він стверджує, що в процесі пізнання ми не маємо справи з «попередньою реальністю», тобто з реальністю, яка існувала до її пізнання. Справедливо опонуючи тим філософам, які вважали пізнання пасивним спогляданням зовнішньої реальності, Дж. Дьюї наполягає на тому, що пізнання передбачає енергійне втручання суб'єкта, що пізнає, в пізнаване

явище, активне експериментування, яке спричиняє перетворення пізнаваного предмета. Однак при цьому Дж. Дьюї сплутує матеріальну фізичну діяльність людини, яка змінює той об'єктивний предмет, на який вона впливає, з ідеальною пізнавальною діяльністю, у процесі якої суб'єкт лише все глибше відображає різні сторони пізнаваного предмета.

Активний характер пізнавального процесу Дж. Дьюї абсолютизує настільки, що об'єктивно наявний предмет пізнання втрачає свою реальність і зникає, залишається тільки сам «процес дослідження». Автор цієї теорії стверджував, що речі виникають у результаті нашої віри в їхню реальність і є «об'єкти вірування». Дж. Дьюї уточнює В. Джеймса, зауважуючи, що речі виникають у процесі пізнання і являють собою об'єкти наукового дослідження, створювані цим процесом [51, с. 6].

Існування об'єктивної реальності таким чином Дж. Дьюї фактично ототожнює з її пізнанням, об'єктивний світ – з науковою картиною світу. Зміна наших уявлень про предмет, все більш глибоке пізнання його, відкриття його нових властивостей і сторін розцінюються Дж. Дьюї та його послідовниками як «створення реальності». Якщо для Берклі «бути – означає бути в сприйнятті», то для Дж. Дьюї бути – значить бути об'єктом наукового дослідження. При цьому і сам процес дослідження Дж. Дьюї тлумачить спотворено. Згідно з Дж. Дьюї, життя ставить людину в різні скрутні ситуації, в яких вона спочатку не знає, як поводитися. Завдання мислення – перетворити «проблемну», або «невизначену», ситуацію в певну, вирішену. Для цієї мети людина створює різні ідеї, поняття, закони, які служать їй інструментами для орієнтування в цій ситуації. Вони не відображають ніякої об'єктивно наявної реальності, а лише використовуються в міру їх вигідності і зручності.

Цінною, на наш погляд, є думка Дж. Дьюї про те, що демократичні цілі вимагають демократичних методів, заснованих на науці. Він різко виступав проти тоталітаризму, завжди боровся проти абстрактних цілей та ідеалів, за свободу людини, в якій би вона формі не виявлялася.

Фердинанд Каннінг Скотт Шиллер зробив внесок у розвиток гуманістичних ідей, який теж значно вплинув на перебіг європейської філософської думки. Дослідник долучився до нього на початку 90-х рр. XIX ст. і спочатку вважав за краще називати себе гуманістом, не прагматиком, а свої ідеї гуманістичними, маючи на увазі, що вони охоплюють більш широкі поняття. Основною ідеєю філософа є пошук в ній істини, що особливо спонукає кожного дослідника до її встановлення. Для нас на етапі аналізу методів і способів моделювання убезпечення особи ця особливість щонайшвидше веде до підтвердження результативності наших пошуків.

Істинні (true) ідеї є корисними провідниками, вони ведуть нас через життєвий досвід (experience) таким чином, який забезпечує послідовність (consistency), впорядкованість і передбачуваність. Істинність думки означає її здатність працювати. Її істинність перевіряється соціальною об'єктивністю, в якій корисність є незмінно практичною для всіх (consistently practical for all). Плідною є думка, яка впливає з простих, спостережуваних процесів, наприклад, процесу, за допомогою якого кожна окрема людина пристосовується до нових думок, обстановки або рішень.

Дослідники зауважують на відносності істини, на тому, що будь-яка істина попередня, тимчасова (provisional). Вона перестає бути істиною, як тільки виявляються нові властивості або нові істини, реалізуються нові дії, що засвідчують іншу істину або інші, більш корисні можливості практичного вживання. Тому у всякій пропозиції, плані, вислові, об'єкті слід враховувати коефіцієнт ймовірності (coefficient of probability). Ч. Пірс називає цю теорію fallibilism – теорією огріхів.

Шиллер інтерпретує істину в термінах дії і контролю. Він вважає, що існує нерозривний зв'язок між раціональним пізнанням і раціональною метою. Функція мислення, він вважає, є лише кроком у виробленні звички до дії.

У працях Шиллера немає спеціального дослідження, присвяченого соціальним проблемам особи. Проте аналіз еволюційного розвитку світу, якому він присвятив не одну сторінку своїх творів, свідчить про те, що його розуміння

еволюції природного світу, соціальних структур і відносин ґрунтується на принципово однакових позиціях. І в тому, і в іншому він бачить принцип практичної корисності, який, урешті-решт, приводить до оптимально сприятливих результатів. У сфері соціальних відносин відмінність у якості, швидкості і результатах еволюції є наслідком розумної діяльності і залежить від психології людини (human psychology). Еволюція в міркуваннях Шиллера, є універсальним законом становлення речей (Becoming of Things). Значення цього закону полягає в тому, що всі речі (things) розвиваються від простого до складного, від нижчого до вищого. Цей закон може бути сформульований за допомогою історичних даних. Отже, наш світ має не тільки історію, а й у цій історії міститься значення, що полягає в тому, що кожний її відтинок є складовою світового процесу, в якому як людина, так і предмети природи проявляють своє потенційне прагнення до розвитку і досягнення певної мети.

Із усього розмаїття методів дослідження у філософії права незаперечним для нас залишається антропологічний підхід, основу якого становить Людина. Автор С. Бобровник доводить, що універсальним методологічним підходом пізнання соціальних явищ є антропологія із своїм комунікативним методом дослідження. Зазначене зумовлюється такими положеннями інших концепцій:

– у герменевтиці: людський досвід є продуктом інтерсуб'єктивної діяльності, суб'єкти якої за допомогою інтерпретації різноманітних соціальних текстів взаємодіють між собою;

– у феноменології: буття (екзистенція) людини спрямоване на формування соціуму, створення та становлення соціальних інститутів шляхом постійної комунікації з іншими суб'єктами з метою реалізації своїх прав та свобод;

– у синергетиці: суспільство є самостережною системою завдяки механізму постійної комунікації між суб'єктами, додамо: яка створює безпечні або небезпечні умови буття для себе і для інших суб'єктів права [22, с. 31].

Шлеєрмахер виходив на взаєморозуміння (у нашому випадку – *О. Б.*), яке дослідник виводив «через узгодження мислячих суб'єктів один з одним» [187, с. 260].

Саме такий «метод взаємного порозуміння та переконання через діалог має формальний (методично-оперативний бік), оскільки він, на думку Р. Циппеліуса, «здійснюється у певних формах мислення, зокрема, з огляду на правила логіки; він має також консенсусний бік, оскільки намагається узгодити методи дій, уявлення про мету, що міститься в аргументації та інших оцінках» [187, с. 260–261].

Підводячи підсумок щодо методологічних підходів, ефективних у дослідженні забезпечення особи в нотаріальній діяльності, зауважимо, що треба здійснити «кореляції між методологією юридичної, філософської та християнської антропології, емпіричною методологією наук про людину, принципами постнекласичної методології, а також методологією теорії національної безпеки». У цій ідеї спираємося на вже зроблений дослідниками висновок: «саме філософська антропологія може стати новим підходом до проблеми синтезу знань про правову безпеку людини» [89, с. 17].

До цього додамо тісний зв'язок антропологічного підходу із аксіологічним, що теж не може бути недооціненим на тлі маловивченої методології безпеки людини.

Висновки до першого розділу

1. Дослідницькі праці з обраної проблематики репрезентовані в основному трьома тематичними міждисциплінарними сферами: по-перше, вивченням загальних проблем побудови правової держави; по-друге, різнонаправленим дослідженням проблем безпеки (держави, суспільства, людини і громадянина); по-третє, заглибленням у теоретичні і практичні проблеми нотаріальної діяльності.

Аналіз трьох найважливіших тематичних сфер наукових напрацювань, що творять дослідницький ґрунт для побудови авторської концепції

убезпечення особи, дає підстави зробити важливий висновок: запропоновані на міждисциплінарному рівні і в конкретних галузях знань (безпекознавство; нотаріат) ідеї вчених методологічно і концептуально поєднуються в єдине конструктивне ціле: пошук шляхів побудови правової держави та захист права і свобод людини і громадянина як найбільш актуальні наукознавчі та суспільно сформовані запити сучасності.

Хоча чимало дослідників внесли значний внесок у дослідження проблематики безпеки особи, однак у вітчизняній філософії права комплексне дослідження забезпечення особи та його моделювання в умовах нового законодавства, що стосується нотаріальної діяльності, відсутнє.

2. Аналіз ключових термінопонять дає змогу сформулювати акценти у терміноконстатації (особи), моделювання і формулюванні термінологічного словосполучення, яке вводимо у науковий філософсько-правовий обіг (убезпечення особи).

Особа – це суб'єкт соціуму, людина у процесі її соціалізації і системі суспільних відносин.

Моделювання забезпечення особи у сфері нотаріальної діяльності – це метод побудови ідеальних, уявних, штучних правових ситуацій та проектування з їхньою допомогою певної синтезованої досконалої моделі забезпечення особи у нотаріальній сфері.

Убезпечення особи у нотаріальній сфері трактоване як ідеологія процесу гарантовування конституційного захисту та охорони встановлених законних життєво важливих інтересів особи, розвитку та перспективного функціонування її матеріальних та фінансових можливостей засобами передбачених законом нотаріальних процесуальних дій.

3. Основа забезпечення особи – це нормативно-правові акти, які регламентують, конституують національну політику безпековості, а правову безпеку – як невід'ємну органічну складову національної безпеки, що гарантує стабільний розвиток суспільства та запобігання загрозам особи, держави і суспільства.

4. Методологічну основу дослідження становить безпекознавчий підхід, діяльнісний, герменевтичний, діалектичний та інші, як певна міждисциплінарна сукупність знань та досвіду, вартісно сформована для процесу наукового дослідження і пізнання об'єктів, йдучи від особливого до конкретного і від конкретного до загального.

Правові смисли забезпечення особи локалізуються у площині методів і підходів, що репрезентують сучасну методологію, зокрема осмислюють тему через правовий позитивізм, правовий об'єктивізм, правовий суб'єктивізм і правовий інтерсуб'єктивізм.

Корелюючи методологію у сфері юридичної, філософської та антропологічної, емпіричної, а також націобезпекознавчої теорії, вважаємо, що філософська антропологія і правова аксіологія можуть відіграти вагому методологічну роль як виправдані підходи для розвитку ідей забезпечення особи у сфері нотаріальної діяльності.

Розділ II

АКСІОЛОГІЧНА СКЛАДОВА РОЛІ НОТАРІАТУ ЯК ІНСТИТУТУ БЕЗПЕЧНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ОСОБИ

2.1 Охорона прав особи від небезпек, загроз та впливів як цінність особового буття

Свою ідею моделювання забезпечення особи ми вибудовуємо на бінарному протиставленні безпеки–небезпеки, цінностей–антицінностей. Саме такий бінарний зв'язок, на нашу думку, проглядається в основі причин появи потреби забезпечення особи у юридичній сфері, зокрема в нотаріальній діяльності. Першопричиною ми бачимо кризу цінностей.

Складним є підхід до єдиного усталеного розуміння дослідниками поняття «цінність». Зауважимо, що насамперед варто прийняти твердження, що теорія цінності – це трансцендентальне поняття: «там, де існує буття, існує й цінність, а там, де є цінність, є й буття» [100, с. 239]. У багатьох працях цінність постає як «корисність, необхідність» (М. Алексєєв, П. Рабінович, О. Бандура, Н. Неновські, В. Нерсесянц та ін.). Але на даному етапі виокремлені два підходи до сприйняття цінностей – це трансцендентальний і антропологічний. Перший визначений як «часова стійкість цінностей, незалежність від обставин, а другий – як такий, що позначений суб'єктивізмом, релятивізмом антропологічного підходу, який веде до антицінностей», які є чи можуть бути антицінностями (наприклад, хабар, рейдерство і т. ін.).

«З історії аксіології відомо, що існують три основні вирішення цього питання. Перше стверджує, що цінності належить досконало об'єктивна реальність, яка незалежна від будь-якої розумної істоти, яке її розглядає (Лотц, Шелер, Гартман). Друге стверджує цілком протилежне: цінність не має жодної властивої реальності, а існує лише як суб'єктивний феномен, як настрої чи

прагнення душі (Мейнонг, Еренфельд, Фрейд). Третє розглядає цінність не як сутність по собі, ані як суб'єктивний феномен, а як трансцендентальну властивість буття та ідентифікує її із трансценденталією добра (де Фінанс, Лавель, Дерізі). Цим підходам протистоїть Б. Марітен. На його погляд, «жодне з цих вирішень не є відповідним, навіть коли кожне з них виражає якусь частинку правди» [100, с. 237–238].

Сучасна ідея близька нам за своєю аргументованістю: в осмисленні правових цінностей виправданим є синтез суперечностей між трансцендентальним і антропологічним їх розумінням, «адже феномен поєднує в собі три аспекти буття: буття людини, буття речей і буття соціуму», а феноменологічна природа правових цінностей полягає в тому, що вони одночасно є першоосновою права і його метою» [34, с. 85–86].

Цінності диференційовані філософами неоднозначно. Ж. де Фінанс поділяє їх на чотири групи: а) *до-людські* (ними є біологічні вартості); б) *до-моральні* (які розглядають вправління свободи в порядку до обов'язку і добра); г) *духовні* (ті, які звертаються до сакральної сфери і Бога). Е. Фромм зводить всі цінності до двох типів: а) *економічні* цінності, співвідносні зі сферою *мати*, б) *сутнісні* – співвідносні зі сферою буття і такі, що в ній сприяють розвиткові особи.

Недоліком такого підходу для правового осмислення забезпечення особи є до певної міри те, що вже одержало у вітчизняних дослідників критичні оцінки через перенесення правових цінностей у сферу моралі, [34, с. 84] (сакрального – *О. Б.*). Дещо інший підхід до оцінки феномена аксіосфери покладений в основу теорії К. Мондіна. Він пропонує «поділ цінностей на абсолютні та відносні». Абсолютні – це ті, «які цінні задля себе самих, а тому завжди і всюди вони є такими». Автор бачить і «релятивні цінності» – ті, які стосуються «якоїсь іншої цінності», абсолютної. В автора цінність може «змінюватися від особи до особи, від місця до місця, від часу до часу, від культури до культури». Це відомий «августинський розподіл між *uti* і *frui*: між речами, якими можна насолоджуватися. Можна насолоджуватися (тобто любити задля себе самих) абсолютними цінностями; натомість слід

застосовувати (і любити) інші речі з огляду на абсолютні цінності» [100, с. 237–238].

У сучасній філософсько-правовій думці вже наявні виважені аксіологічні дослідження права, правової аксіології. Йдеться про ідеї філософа права К. Горобця, який досліджує «аксіосферу права, що, на його думку, постає в якості структурного компоненту права і виражається у вигляді центрованої системи правових цінностей та ієрархізованої системи цінностей права». Автор розглядає правові цінності як феномени, що одночасно постають компонентами права і способом його осягнення. Цінності права дослідник класифікує як блага, які захищаються і забезпечуються правом у зв'язку із їх значущістю для людини і суспільства. Саме право фіксує цінності, відображає їх у статичній, формалізуючи та закріплюючи у правових нормах, а динаміка цінностей, за висловом К. Горобця, відображена «у їхній філіації, інституціоналізації, – це ключовий аспект їх буття, яке визначає зміст і загальну культурну наповненість правового життя кожного суспільства» [34, с. 194]. «Правова гармонія» цінностей і права творить феномен, при якому «нормативний рівень буття права забезпечує цінностям ефективний захист і реалізацію», як і особам, які вступають у правовідносини у сфері, ціннісній для них. Право не може бути осторонь «по відношенню до соціальних і особистісних благ» людей [34, с. 196].

Конструктивним і особливо виправданим у плані моделювання забезпечення особи постає актуалізований у сучасній онтологічній філософії погляд на такі модуси людської буттєвості, як фактичність, можливість і необхідність, а в «смісловій цілісності речей», підставою для яких у їх виникненні є категорія мети. Ґрунтуючись на метафізичному розумінні людського пізнання як тріадичного руху (на основі каузальності і цілепокладання), діалектика їх вибудовується «у зворотному напрямі: ідея постає/(«має постати») регулятором поведінки людини» [122, с. 146]. І каузальність, як слідом за метафізиками підкреслює професор Л. Петрова, і

цілепокладання висновковується зі складного людського амбівалентного «тілесно–душевно–духовного суцього».

«Емпіричне відчуття цінностей» кожного «свідчить про наявність ідеальної, «самодостатньої», незмінної ієрархії цінностей» [187, с. 139]. Однак Р. Циппеліус стверджує, що «наше розуміння етичних цінностей не може відбуватися поза межами нашої моральної свідомості» [187, с. 139]. Інші концепції теж не позбавлені раціонального зерна. Макс Шелер і Микола Гартман – автори матеріальної етики цінностей, в основу якої вони поклали теорію справедливості. Хоча встановлювати принцип справедливості таким, яким особа його уявляє для себе як законний і справедливий, теж не можливо, оскільки вся реальна історія – це взаємопов'язаність двох факторів – суб'єктивного й об'єктивного. Хоча, за О. Спіркіним, і «посилюється практичне значення суб'єктивного фактора як загальної історичної закономірності», однак все-таки умовою його прояву постає «розумний вияв суб'єктивного фактору на основі правильного і суворого врахування об'єктивних закономірностей розвитку суспільства» [158, с. 609]. Хоча і ця тенденція, на думку дослідника, не є строго визначеною, оскільки в основі буття – «активна перетворювальна діяльність людей, що регулюється їх потребами, свідомістю, волею і т.п.». Поряд із незаперечною свободою волі відомий філософ і психолог (О. Спіркін) ставить «свідомий вибір мотивів і цілей діяльності». І тут він робить ключовий висновок: «соціальний детермінізм несумісний із суб'єктивізмом і волюнтаризмом, який почасти стикується із авангардизмом, який веде ... або до деспотизму, або до анархізму» [158, с. 609].

Цілковито на прозорих позиціях в оцінці ролі цінностей перебуває італійський професор філософії Мондін Баттіста. Його формула «Цінним є все те, що з одного або з іншого приводу вважається «коштовним», а тому є гідним поваги» [100, с. 228] заслуговує на увагу вже тому, що такі поняття в його філософії, як життя, добро, істина, справедливість та інші становлять «абсолютну цінність». Інші цінності, такі, як матеріальні речі, філософ диференціює як «корисливі цінності». Обґрунтовуючи своє визначення

абсолютних цінностей, дослідник наполягає на цілковитій безвідносності абсолютних цінностей, які є «вищим за нас і не походять від нас». Їхнє походження диктує нам нашу залежність від абсолютних цінностей.

«Аксіологічна революція», проголошена Ніцше в самостійній науці «аксіологія», яка стосується проблеми цінностей, започаткована була Платоном, Аристотелем, св. Августином, св. Томою, Декартом, Спінозою, Кантом, Вайтменом, Рінтеленем, де Фінансом, Дерізі та іншими італійськими філософами (Стефаніні та Пріні), французькими (Лавель і Ле Сен), іспанськими (Ортега-і-Гассет), аргентинськими (Дерізі), англійськими (Мур), американськими (Дюї) та ін. Це проблема не лише теорії, але й практики (соціальної, моральної, політичної).

К. Мондін критикував Ніцше заслужено, на наш погляд. Адже схибивши у своїй ідеї, Ніцше знецінив найвищі вартості, чим здійснив «потрясіння». Відкинувши усталену ієрархію цінностей, напрацьовану християнством і грецькою культурою, він прагнув до знищення «всіх абсолютних цінностей логіки (істини), моралі (чесноти), метафізики (буття)» як занепадницьких і ворожих, таких, що перешкоджають людині стати Надлюдиною. Абсолютним цінностям він протиставляє «динамічні і мінливі цінності, які сприяють підтриманню і підвищенню тривання життя, яке для свого розвитку має у розпорядженні тільки один світ: матеріальний та історичний» [100, с. 232].

Видатний аксіолог Макс Шелер у праці «Формалізм в етиці і моральна етика цінностей» заклав фундамент філософії і цінностей, розвінчуючи теорії цінностей Н. Гартмана, К. Еренфельдса та інших. На основі феноменологічного методу аксіолог ХХ ст. (М. Шелер) категорично відкидає ідею про цінності як про «суб'єктивістські стани». Позитив феноменологічного аналізу морального досвіду Шелера полягає в уникненні небезпек психологізму, суб'єктивістських і позитивістських підходів – позитивізму, номіналізму, кантівського формалізму, ідеалізму неокантіанства та ін. Його аксіології притаманна певна ієрархія цінностей на основі запропонованих Шелером критеріїв: тривалість, неподільність, здатність викликати задоволення і рівень релятивності. Цінності

є настільки вагомими, наскільки вони триваліші і неподільніші. Філософ зауважує, що «та цінність, яка володіє здатністю «служити ґрунтом», очевидно, є вищою, ніж «обґрунтована» цінність. Врешті існують *релятивні цінності* у визначених сферах, наприклад, життєві, а також *абсолютні*, тобто незалежні від визначеної сфери, зокрема, моральні цінності. Завдяки цим критеріям Шелер визначає ієрархію цінностей, яка містить чотири рівні: *чуттєві* (приємні-неприємні), *життєві* (здоров'я-хвороба), *духовні* (правда-брехня, добре-погане) та *релігійні* (священне-світське, блаженство-нещастя)» [100, с. 234].

Однак є ще одна проблемна невизначеність, пов'язана із теорією цінностей та антицінностей, яка співвідносна із її ж складовими, на нашу думку. Йдеться про безпеку і небезпеку. Через визначення цінностей правових як *ейдетичних* стверджена ідея про те, що сукупність правових цінностей творить ідею права. Релятивісти заперечують наявність універсальних, загальнолюдських цінностей, в чому підмічають суперечність сучасні дослідники, які бачать причину не у мові, традиціях, культурі та різних законах розвитку кожного суспільства. Проблема проста. На їхню думку, у релятивістів відбувається сплутування понять: цінність і сприйняття цінності слід розмежовувати, оскільки «різниця розуміння правових цінностей – це не різниця в їхніх значеннях, а різна концептуалізація єдиного гештальта, частини якого детерміновані свідомістю» [34, с. 87–88].

Наша позиція проектується на правових цінностях, які герменевтична сутність подекуди зводить до суб'єктивного сприйняття того, що первісне, наприклад, принцип справедливості чи право, що важливе у морально-правовому вимірі «благо для себе» чи «благо для всіх»? Маємо переконання, що ціннісна сутність права спроектована у сферу моралі і зводиться до її вартісної ролі: семантична глибина даного поняття визначена не лише значенневими наслідками для соціуму назагал. У кожній галузевій сфері склалися традиційно встановлені звичаєво сформовані принципи моральної професійної поведінки. Так укладені, наприклад, кодекси поведінки, основу яких становлять засадничі норми моралі фахової діяльності для різних

юридичних професій. Таким чином норми моралі активно впливають на стан функціонування права, оскільки вони випереджають його за своєю динамічністю впровадження, швидкістю реагування на соціальні трансформації. Позитив бачимо у думці, сформованій у науці і викладеній однозначно. Вони (норми моралі) дозволяють «завжди бути попереду права, прокладаючи йому шлях» [180, с. 20]. По-друге, норми моралі суттєво впливають на зміст права, на способи його творення і застосування. Хоча в багатьох оцінках спостерігачів наявна критика діяльності судів, однак в ухваленні ними рішень так чи інакше здебільшого враховується реакція громадської думки на його прийняття. Фактично ментальна спрямованість моральних норм настільки потужна, що нормам права доводиться враховувати їх у правозастосовній діяльності для утвердження престижу права, його пріоритету.

З іншого боку, конструктив бачимо і в тому, що дослідники права віддають належне нормам права, які фактично стоять на сторожі моральних приписів. Будь-яке грубе порушення громадського порядку у масовій свідомості громадян викликає потребу осуду. Однак моральних норм для оцінки протиправних учинків не достатньо. Результативність дії (реакції) на аморальність діянь простежується лише на етапі спільного реагування моральних і правових норм. У такому дуалізмі досягається та максимальна ефективність регулятивного і виховного змісту, яка й підтверджує думку дослідників (С. Алексєєв, Р. Апресян, В. Бачинін, В. Малахов та ін.) про результативність спільного впливу моралі і права на соціальних суб'єктів.

У своїй концепції моделювання забезпечення особи спираємося на ідею цінностей історика і філософа професора Б. Мондіна, який у міркуваннях протиставляє два види цінностей – абсолютні і корисливі. Перші – удосконалюють людей, помножують доброту, справедливість, мудрість, хоча і є «надто обтяжливими», такими, що «споряджені» «трансцендентним фундаментом». Кожна «людина, як це розуміє Б. Мондін, має потребу у Першій Особі для абсолютних цінностей і не живе неодмінно для

корисливих (інструментальних) цінностей» [100, с. 228]. Незаперечною є і друга його надважлива теза про те, що «За особою назагал визнається найвища гідність, непорушна сакральність, абсолютна (а не корислива) цінність» і в цьому випадку з ученим солідарні «всі гуманісти», які «надають людській особі абсолютну, не корисливу, непохитну цінність». Критикуючи Канта, Ніцше і Маркса за їхні погляди, Б. Мондін доводить, що «людина не є абсолютном, найвищим єством, всезнаючою, всемогутньою, безконечною, безсмертною». Навпаки, «вона є змінною, скінченною, випадковою і смертною». Резюмує автор так: «людина є абсолютною як цінність, а не є такою як буття» [100, с. 229]. І трансценденталії також, за автором, «є абсолютними цінностями», розглядаються як властивості буття, а не власне кажучи, як цінності, тобто – як первинні критерії оцінювання» [100, с. 231].

Саме питання цінностей у суспільному бутті є ключовим. Воно викликає найбільше непорозуміння. Проблема збереження, культивування фундаментальних цінностей відсутня в суспільстві взагалі. Вона знівельована, проігнорована і zdeформована, хоча формувалася століттями як програма життя, змістом якої були абсолютні цінності: чесність, обов'язок, чесноти, правда, пошана до життя, вірність та ін. Теперішнє буття із такими цінностями є лише «персональним вибором». Якщо конкретизувати цю проблему, то варто у нашому випадку вдатися до статистики.

В Україні налічується 6000 нотаріусів, з них 4,5 тисячі приватних нотаріусів. 5 % з них вдаються до афер. З'явилася ціла каста – «чорні нотаріуси». Вже налагоджена спеціальна система їхнього навчання. Існують «фахівці» із переоформлення генеральних довіреностей. У м. Києві налічується десять організованих злочинних угруповань «чорних нотаріусів» та їхніх «клієнтів». Криза цінностей, яка настала у третьому тисячолітті, становить найтяжчу культурологічну кризу. За справедливими оцінками знаних учених «його культура характеризується цілковитим аксіологічним релятивізмом, який дозволяє кожному вважати дійсним, гідним, шляхетним, величним те, що йому

вигідно; є таким релятивізмом, що у багатьох умах перетворюється на цілковитий нігілізм.

Авторитетний учений резюмує важливе спостереження, хоча й категоричне, з яким не можна не погодитися, хоча б щодо величезної ваги обговорюваного питання. Наслідки падіння аксіологічного виміру жахливі: «соціальний складник швидко зношується і неминуче приречений на розпад; культура просувається в напрямку руйнації, а людина регресує від своєї першопочаткової цнотливості до дикунського стану *homo brutalis*». І для індивіда, і для суспільства фактично на сьогодні це питання життя або смерті [100, с. 231].

Основні функції безпеки особи, як і правові цінності, сформовані на основі найважливішого завдання правового демократичного суспільства: забезпечити правопорядок, справедливість, стабільність і гарантованість надійної реалізації життєвих намірів кожної особи у суспільстві. Відтак мета законодавчої влади полягає у забезпеченні безпеки державою із легітимаційними її функціями. Як пише Р. Циппеліус, «Саме безпека є істотною ознакою цивілізації: лише закон може забезпечити довгострокове володіння, яке має ім'я – власність. Закон забезпечує безпеку результатів праці й у такий спосіб заохочує до подальшої праці. Завдяки безпеці, яка реально існує, можна планувати майбутнє та забезпечити спадкоємність індивідуального життя» [187, с. 165–166].

За умов інтенсифікації правових дій на етапі побудови правової держави виникає потреба створення належних умов для розв'язання правових проблем громадян у нотаріальній сфері. Можна зіслатися на те, що законодавчо вирішені всі основні нотаріальні взаємини. Однак саме ця сфера значною мірою позначена частим зіткненням інтересів громадян, що означає: потрібно уважно ставитися до виписаних законодавством норм з метою його перегляду і вдосконалення. Розширення й поглиблення нотаріальних взаємин ґрунтується на виваженій дії зацікавлених осіб. Нотаріальній сфері, як і будь-якому виду юридичної практики, властиві спільні ознаки: юридична природа правової форми діяльності полягає в тому, що вона пов'язана з розглядом

юридичної справи, тобто здійснюється на основі норм права і завжди має певні юридичні наслідки; це діяльність суворо уповноважених суб'єктів, результат якої, як правило, фіксуються в офіційних документах; порядок реалізації правових форм діяльності зазвичай фіксується в процесуальних нормах і забезпечується відповідною системою правил юридичної техніки [98, с. 38].

Нотаріат має обов'язок щодо захисту та охорони прав і законних інтересів громадян, юридичних осіб у приватноправовій сфері. Здійснення цивільно-правового обороту, правове забезпечення ринкових економічних відносин є неможливим без нотаріату як правового інструменту.

1. Нотаріуси вчиняють нотаріальні дії від імені держави – України.

2. Діяльність нотаріату визначена законами та іншими нормативними актами.

3. Відповідно нотаріальна діяльність здійснюється у чітко визначених державою процесуальних формах, закріплених у Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженому наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 року № 296/5 та у затверджених наказом Міністерства юстиції України від 22.12.2010 року за № 3253/5 Правилах ведення нотаріального діловодства.

4. Щодо державних нотаріальних контор держава матеріально та технічно забезпечує виконання ними своїх повноважень, у тому числі відшкодовує шкоду, завдану державним нотаріусом.

Принцип публічності загалом знаходить застосування та реалізацію в організації та діяльності нотаріату. Нотаріат має приватний характер.

Питанню визначення ціннісних аспектів нотаріальної діяльності, правового статусу нотаріуса сучасного періоду, як носія професійних і, особливо, моральних якостей, приділяють увагу вітчизняні науковці – В. Антонов, В. Баранкова, Г. Гулевська, В. Комаров, Л. Радзієвська, С. Фурса, Є. Фурса, серед російських – В. Аргунов, Г. Романовський, О. Романовська, Ю. Філімонов, Г. Черемних.

Нарівні з працями цих науковців, аналіз сучасної юридичної літератури з даної проблематики виявляє питому вагу публікацій нотаріусів, які практикують як представники професійних об'єднань або органів державного управління нотаріальної служби України, – М. Дякович, А. Єрух, Ю. Козьякова, Н. Круковес, В. Марченко, В. Черниш та ін. Ми беремо до уваги всі, спираючись на класику і незаперечні істини.

1) У Гайдегера правова безпека має компоненти: стійкість орієнтирів; гарантованість реалізації права [187, с. 166].

2) В. Антонов стверджує, що «гарантії виступають системою умов, які забезпечують задоволення інтересів людини і громадянина, де їх основною функцією є виконання державними інститутами та іншими суб'єктами своїх зобов'язань щодо реалізації прав та свобод особистості. Об'єктом гарантій є суспільні відносини, пов'язані з охороною та захистом прав людини, задоволенням майнових і немайнових інтересів громадян. Важливим також є те, що поняття гарантій відображає певною мірою досконалість законодавчої техніки, палітру форм мови закону» [5, с. 70].

У структурі гарантій прав і свобод людини і громадянина він виділяє: по-перше, юридичні акти (закони, підзаконні ті інші нормативні акти); по-друге, організаційно-правову діяльність суб'єктів права; по-третє, спеціальні методи впливу на суспільні відносини, тобто правотворчі, правореалізуючі та контрольні-наглядні процеси, спрямовані на забезпечення захисту прав і свобод людини і громадянина.

Чіткістю і логічною доведеністю є аргументація дослідника В. Антонова про те, що слід розуміти під гарантіями прав і свобод особи: це необхідні умови, за яких можлива найбільш повна та всебічна реалізація прав свобод особи, а з іншого – як засоби, що ефективно забезпечують охорону і захист прав і свобод особи у разі їх незаконного порушення. Під гарантіями прав і свобод людини і громадянина В. Антонов розуміє «основні, необхідні умови і засоби, завдяки яким кожна людина і громадянин має можливість

реалізувати свої права і обов'язки» [5, с. 70]. Автор доводить, чим «конституційно-правові гарантії відрізняються від поняття гарантій: тим, що вони встановлюються Основним Законом та іншими законодавчими актами». Розглядаючи ефективність конституційно-правових гарантій захисту прав і свобод людини і громадянина, дослідник відзначає, «що вона залежить від змісту самої конституції та інших правових норм, розвитку правових принципів, авторитетного та високоефективного органу конституційного контролю, а також від того, як виконують ці закони державні органи, призначені створювати умови для реалізації прав і обов'язків. Погляди цього дослідника збігаються з іншими в тому, що «ефективність гарантій безпосередньо залежить від інститутів демократії, економічного стану країни, рівня правового виховання і культури суспільства, засобів розподілу життєвих матеріальних і духовних благ, суспільної злагоди та ін.» [5].

За його визначенням, усталені Конституцією України та іншими законами конституційно-правові гарантії, – «це спеціальна система юридичних норм, принципів, умов, вимог і правових способів і засобів забезпечення, реалізації, охорони та захисту прав і свобод людини і громадянина з метою їх практичної реалізації» [5, с. 71].

Р. Циппеліус акцентує увагу на потребі дотримання чітких орієнтирів правової безпеки, оскільки особа повинна мати перед собою стереотип такої особистої поведінки і поведінки-реакції інших осіб у відповідь на цю поведінку. Тобто автор бачить потребу у формуванні такої мети, яка полягає у досягненні зрозумілих, чітких і довготривалих правил поведінки. Такі особливості правової безпеки Гайгер назвав «certitudo» (з латин. – «певність»). Якщо є норми нечіткі, а відтак мають непевний зміст або «надають надмірну свободу дій компетентним органам, у цьому випадку дуже важко передбачити, яким же буде їхнє рішення». «Нормативні орієнтири» послаблюють свою дію у так званий «період нормативної інфляції», або тоді, коли право дуже швидко змінюється». Лише «змістовна ясність і визначеність» можуть керувати поведінкою людини [187, с. 166].

Другий компонент правової безпеки, який вирізняє Р. Циппеліус, полягає у певності її реалізації – у надійності і гарантованості, що по-латині звучить як «securitas». Особа повинна мати гарантії, що наявні у суспільстві норми втілюються у суспільному бутті, їх дотримуються, а «досягнуті домовленості та прийняті рішення будуть виконуватися» [187, с. 166].

Кантівська теза про регулятивне і нормативне значення цінностей – вимог, максим і мети («апріорні імперативи розуму»), не оминаючи категоричних імперативів, скеровує на соціальну функцію морально-етичних вартостей у розв'язанні проблемного ставлення особи до особи. Проте у випадку ціннісних орієнтирів у нотаріуса і в особи, яка звертається до нього, відбувається ситуація «заміщення»: подекуди нівелюються морально-етичні основи професійного підходу до виконання обов'язків, чим і створюються причини для небезпеки третіх осіб. Такий підхід пояснюється складним «мотиваційно-емоційним станом». Його трактують «фрустрацією», що виникає на підставі «тривалого блокування цілеспрямованої поведінки», результатом якої є «невпорядковані реакції», «що не мають мети», по-перше, по-друге, це «байдуже ставлення до того, що відбувається», по-третє, це те, що особливо викликає небезпеку для особи: це «агресія і деструкція», по-четверте, це «стереотипія» – стан, який доведений до автоматизму непрофесійних, а то й злочинних діянь: це «тенденція до сліпого повторення фіксованої поведінки». І останній прояв фрустрації – це регресивний стан, за умов якого професійна поведінка примітивізується і «знижується якість виконання обов'язків» [1, с. 285–286].

Із викладених вище причин фрустрації робимо висновок про те, що саме вони складають першооснову зловживання своїми службовими обов'язками в нотаріальній діяльності. До цього віднесемо і переоцінку своїх знань та досвіду, самовпевненість, правовий нігілізм та корумпованість.

Нотаріат латинського типу вирізняється рівнем високої фаховості та якісних знань. Водночас визначальними вважаються духовно-моральні складові

людини, яка є представником цієї вільної професії. Це такі вчинки, які усталені у способі мислення і природно втілюються у всіх без винятку діях нотаріуса: у суспільному бутті, у професійній діяльності та поза нею. Така людина віддана своїй справі, вирізняється порядністю, чесністю, а, значить, не піддається спокусі створювати небезпечні для особи діяння як на юридичному рівні, так і на моральному. Фактично такі вимоги сформульовані в Правилах професійної етики нотаріусів України, які мають не лише констатувальний та імперативний характер, але й служать для утвердження у суспільстві високих цінностей.

Зробивши проєвропейський вибір, ціннісними для мети забезпечити особу у нотаріальній сфері, неминучим постає знання сукупності норм, загальних для всіх нотаріусів Європейського союзу, відображених у підрозділі 1.2.1 під назвою «Лояльність і бездоганний моральний вигляд нотаріуса».

Нотаріус покликаний бути лояльним щодо своїх клієнтів і держави.

У підрозділі 1.2.2 «Неупередженість і незалежність нотаріуса» зафіксовано: «Нотаріус повинен зберігати повну неупередженість і незалежність при консультуванні клієнтів і здійсненні нотаріальних посвідчень. Нотаріус не має права відмовляти у виконанні своїх посадових обов'язків, якщо звернення на вчинення нотаріальної дії було зроблено належним чином, за винятком випадків, передбачених національним законодавством».

На процеси забезпечення особи у нотаріальній сфері значною мірою впливають суспільні обставини, які, за визначенням С. Бобровник, свідчать про те, що, оскільки «суспільство є дисипативною, нестабільною та постійно функціонуючою системою, тому комунікативні зв'язки суб'єктів здійснюються в об'єктивній реальності, що характеризується компромісно-конфліктною природою» [22, с. 31]. Саме така можливість пошуку компромісу має двояку природу: вона може призвести як до позитивного правового наслідку, і навпаки, користуючись такою можливістю, безвідповідальна особа – нотаріус – може схилитися до неперевірених «домовленостей» сторін і вибудувувати компромісну модель, вступаючи (несвідомо) у злочинно небезпечну для певної особи взаємодію.

З іншого боку, забезпечення особи зазнає краху за умов відвертого конфлікту сторін, який С. Бобровник визначає як «процес двостороннього зв'язку суб'єктів, заснований на соціальних протиріччях, що характеризується порушенням або перешкодою в реалізації ними своїх інтересів і є причиною розвитку або кризи суспільних відносин» [22, с. 80], з чим ми цілком погоджуємося.

Прийнятним є висновок дослідниці для віднайдення причин неможливості встановити баланс у взаєминах зацікавлених осіб (у т.ч. – які беруть участь у нотаріальному процесі). Вони (причини) залежать від умов демократичності режиму і недемократичності функціонування влади. Остання призводить до суттєвого поглиблення проблем виникнення небезпеки для особи. У таких випадках «домінує переважно конфлікт (як процес змінювання одних конфліктів іншими) і насильницький консенсус, за допомогою якого переборюються конфлікти. Тобто конфлікти при цьому режимі не управляються, а переборюються за допомогою насильницького консенсусу або змінюються іншими конфліктами» [22, с. 80].

Дослідник онтології правосвідомості М. Цимбалюк підмітив одну із впливових закономірностей: незалежність людських відносин від «раціонально-конструктивних» моделей поведінки. Спираючись на твердження М. Мюллера, який висловлював ідею комунікативно-онтологічного обґрунтування природного права, що відкриває можливості подолання відомої однобічності традиційної юснатуралістичної схеми, він зауважив: «буття-в-праві» є невідривним від способів «людського буття-з-іншими» [186, с. 125].

Як відомо, забезпечення особи корелює із небезпекою, яка спричинена може бути або окремими підставами, або їх сукупністю, а вже вони творять «систему факторів ризику». Загрози і небезпеки, на думку А. Смелянцева, знаходяться у діалектичній залежності, яка проявляється в тому, що зростання небезпеки веде до її трансформації у загрозу і навпаки, зниження рівня загрози обумовлює її перехід до стану небезпеки [155, с. 14]. Із цієї характеристики забезпеченню особи загрожують внутрішні і зовнішні

загрози. Вони наділені «мультикаузальною природою» і виникають через конфлікт «неспівпадаючих інтересів різних соціальних суб'єктів», який виникає як спроба розв'язати суперечності. В сучасних умовах і внутрішні, і зовнішні загрози як комплекс «економічних, політичних, соціальних, воєнних та інших загроз сприяє формуванню сукупної мультиплікативної загрози макросоціальній дестабілізації українського суспільства, яка здатна завдати неприйняттого збитку інтересам безпеки. Для нейтралізації взаємопов'язаних і взаємообумовлених деструктивних факторів, що утворюють систему загроз інтересам безпеки України, необхідне комплексне використання всіх сил і засобів забезпечення безпеки: економічних, політичних, воєнних та ін.» [155, с. 14–15]. До цього додамо: правових засобів безпечності особи, які кваліфікуються Т. Пашуком як «державно-юридичний захист прав людини» – тобто «правозахисна юрисдикційна діяльність національних компетентних органів, спрямована на примусове здійснення юридичного обов'язку, необхідного для реалізації права людини, або на відновлення такого права, або діє на запобігання чи припинення його порушення». Крім державно-юридичного захисту існує захисна юридична діяльність «самого суб'єкта, права якого порушуються» Дослідник виокремлює їх як «засоби самостійної (недержавної) правозахисної діяльності» [115, с. 10].

Конструктивна ідея щодо убезпечення особи сформована і дослідником А. Смелянцевим. «В умовах вступу людства до інформаційного суспільства різко зростає значення суб'єктивної складової протидії загрозам безпеці, формування свідомості національної безпеки, яка є усвідомленням громадянами держави необхідності захисту життєво важливих інтересів особистості, громадянського суспільства та держави, пов'язаних з головними сферами життєдіяльності – економічною, політичною, соціальною і духовною кризь призму основних інтересів і цінностей» [155, с. 15], з чим ми цілковито погоджуємося з метою покладання вищезазначених ідей в основу моделювання убезпечення особи у сфері нотаріальної діяльності.

Оснoву характеристики правовoї природи нотаріату латинського типу становить принцип публічності. В Україні приватному нотаріусу як недержавному інституту делеговані відповідно до ст. 1 Закону України «Про нотаріат» окремі повноваження держави щодо захисту прав і законних інтересів громадян та юридичних осіб, закріплені у Конституції України: «Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави». Відтак інститут нотаріату у своїй публічності наділений повноваженнями державно-владного характеру, а у своїй діяльності реалізує в державі публічну владу.

Слушною є думка дослідника Т. Пашука про те, що юридичні засоби захисту прав людини повинні сприйматися (для оцінки їх результативності) крізь розроблену «концепцію спеціальних умов ефективності таких засобів» [115, с. 12]. До таких засобів слідом за дослідницьким постулатом згаданого вченого ми відносимо й ідеї А. Смелянцева щодо запропонованої «розробки методів нейтралізації, усунення загроз безпеки України». Одним зі способів запобігання загрозам учений бачить герменевтичний принцип «участі у життєвому світі», який дозволяє за допомогою аналізу явища визначити його суть [155, с. 8]. На думку дослідника, загрози безпеці як національне явище мають «багатофакторну природу» через ряд об'єктивних і суб'єктивних факторів. «У системі об'єктивних факторів пріоритетними стають геополітичні», трансформовані із ідеологічних. Відтак не можемо ігнорувати у схемі убезпечення особи і вищезазначеної складової – геополітичних об'єктивних факторів.

Серед суб'єктивних факторів, які творять для громадян політику «зачинених дверей» чи аморальних взаємин, варто вдатися до спостережень російських дослідників, які у своєму аналізі суспільних проблем заглиблюються у природу права і, пізнаючи її, вирізняють цікаву і ціннісну її сутність. Йдеться про розвиток А. Поляковим, І. Честновим та іншими комунікативної природи права, в якій аналізуються ціннісні елементи права, правовідносин та правопізнання, що дає нам підстави визнавати суттєвими

для методології вивчення небезпек і зважати на теоретичні постулати учених. Підтвердити думку можна таким попереднім спостереженням.

Руйнування забезпечення особи у сфері нотаріальної діяльності відбувається тоді, коли «Експліцитна (формальна) комунікація часто перетворюється в монологічну комунікацію, в якій відсутній діалог» [127, с. 40]. Саме «параметрами імпліцитної (неформальної, духовної) правової комунікації задаються онтологічні і аскіологічні (трансцендентальні) характеристики права». Цінність права, за А. Поляковим, як і «правові стандарти свободи і справедливості визначаються імпліцитними (неформальними) умовами самої правової комунікації». Серед указаних цінностей професор філософії права показово акцентує на тому, що «в першу чергу треба виокремити визнання людини основним суб'єктом права». Автор логічно доводить, що «таке визнання можливе лише на основі взаємності». Відтак учений переконує в тому, «що людина є основним суб'єктом права не сама по собі, а через свої стосунки з іншою людиною», і визнання духовної сутності за суб'єктом комунікації, за наявності у нього розумної здатності передавати, інтерпретувати і оцінювати інформацію.

Так, для реалізації вказаних здатностей необхідною умовою автор бачить зміст особистої цінності, яка має свої асиміляції. «Правова свобода виражається в особистих правах суб'єкта і являє собою особисту цінність; відповідальність пов'язана із правовими обов'язками і має *цінність* надособистісну» [127, с. 40–41].

Звичайно, комунікативний елемент правосвідомості тісно пов'язаний із психологією особи. Тут варто зважити на цю складову всіх комунікаторів нотаріального процесу. Відтак не можна зневажити і такий складник, який позиціонується у сутності самої особи через прояв її психогенетичних даних, які теж творять підстави або для безпеки, або для небезпеки, що аж ніяк не є лише міжособистісними.

За визначенням А. Байди, в забезпеченні особи чимала роль саме й належить психологічній безпеці. Автор визначає це поняття як «свободу від будь-яких форм протиправних дій на психіку людини за допомогою спеціальних методів (способів) спотворення процесів рефлексії об'єктивної реальності, що дає можливість ігнорувати або пригнічувати волю потерпілого, модифікуючи його поведінку на потрібну винному форму, яка не відповідає, таким чином, дійсним інтересам і потребам потерпілого». На переконання А. Байди, психологічна безпека забезпечується сукупністю заходів, що запроваджені державою для захисту психічного здоров'я громадян від різного роду деструктивних впливів як прямого, так і опосередкованого характеру [7, с. 29–34]. Оскільки психічне здоров'я має визначальне значення для нормального функціонування громадянського суспільства, захист його усіма доступними правовими, соціальними, медичними заходами і засобами, то воно є одним з пріоритетних завдань забезпечення національної безпеки держави [7, с. 33].

У системі різновидів безпеки (державної, національної, психологічної, інформаційної, економічної, воєнної (і військової), політичної; безпеки особи, індивіда, громадянина; фізичної, юридичної особи та ін.) ієрархія усіх ціннісних констант тісно взаємопов'язана і є такою, що зумовлює забезпечення особи у кожному із видів, названих вище, що разом становить основу забезпеченого буття.

2.2 Роль моралі і права у сфері нотаріальної діяльності

Потенційний конфлікт між правом і моральністю передусе у своїй основі багатьом порушенням і злочинам. Морально-правова дилема є не лише бар'єром для реалізації принципів правової держави, а творить ґрунт для щоденного проблемного співжиття людей у соціумі, яке у замкненому колі

повертає державу із її принципами до руйнації і хаосу. У ньому особа і відчувається небезпечно й незахищено. А тому дилема моралі і права трансформується у морально-правову. Вона має найдовші традиції у пошуках шляхів її розв'язання і одночасно не втрачає з віками своєї актуальності. Особливо, якщо брати сучасний період, який чи не щоденно із «удосконаленням законодавства» привносить нові виклики руйнації моральності і права. Разом із економічними, геополітичними та іншими кризами ця (морально-правова) має характер основної, руйнівної, розповсюдженої на всі рівні життєбуття соціуму.

Щодо цієї проблеми в новій теоретико-конструктивній юридичній думці, то спостерігачі виокремлюють чотири напрями: 1. це сформованість скандинавського правничого реалізму, погляди якого зводяться до «нігілізму етико-правового», що полягає у твердженні про недостатність зв'язків між правом і моральністю; 2. це теорія Кельзена, заснована на «редукціонізмі етико-правовому», який зводиться до ствердження наявності такого зв'язку (між правом і моральністю); 3. ідея Гарта, що полягає в «нормативізмі етико-правовому», який визнає існування таких зв'язків і навіть якщо вони не мають характеру належного, то є бажаними; 4. есенціалізм етико-правовий, за Дворкінім, визнає не лише існування таких зв'язків, але й має характер належного [198, с. 40].

Такі підходи свідчать, з одного боку, про перспективи розвитку філософсько-правової науки, а з іншого, – про час і потребу зміни звичаєвості (наприклад, ставлення до нетрадиційних стосунків, евтаназія, аборти). Тут проглядаються потенційні конфлікти права з біологією, права з медициною, права з релігією і т. ін. З іншого боку, суперечки щодо етико-правових проблем, які, здавалося б, давно розв'язані, у цивілізаційному поступі, набули видозмін і знову актуалізувалися. Так, наприклад, ще в радянський період житло не могло бути захоплене нечесним способом, оскільки воно не було приватизоване, не було посягань на нього з боку організованих злочинних угруповань.

Моральність, як і право, залежить від історичного періоду розвитку суспільства, від територіальних особливостей, менталітету. Однак брак моральності і брак реалізації права призводить до хаосу і дезінтеграції суспільства. Криза безпечного суспільства, безпеки національної, безпеки інформаційної, безпеки психологічної і навіть економічної та політичної зводиться до однієї причини: падіння моралі у суспільстві, у світі.

Філософія етики і моралі як філософія малосформована, однак часто обговорювана як деонтологічна сфера, в якій ми бачимо витoki моделювання забезпечення особи, оскільки воно трактується як ядро нотаріальної діяльності, а її філософсько-правова сутність – як практичний вимір безпечності такої діяльності.

Ставлення до світових загальнозначущих цінностей як до засобу організації суспільного буття ніколи не зникало з поля зору членів соціуму. За ним визначали рівень розвитку суспільства, ступінь його демократизації. У визнанні цінностей виявлявся спосіб детермінації їх через ставлення до держави, закону, моралі і права. Етичні та моральні норми в історичному плані зазнавали видозмін на основі менталітету народу, сформованих ним ідеалів. Вони ставали морально-етичними нормами представників юридичних професій, яким належала публічно-правова місія, що формувала не лише професійну поведінку, але й позаслужбові взаємини із громадянами. Філософія цієї сфери найменш оцінена. Переважно у ній плідно працювали насамперед педагоги і психологи.

Таким матеріалом, який становить основу для розвитку концептуальних підходів щодо формування філософії моралі, є ґрунтовні дослідження Р. Апресяна, В. Бачиніна, В. Букреєва, О. Грищук, М. Гуренко, а також В. Канке, І. Канта, О. Поповченка, І. Римської, І. Хрімлі та ін. Однак констатуємо сукупність професійних обов'язків через призму змісту професійної етики або деонтології, на жаль, не відбувалося філософського осмислення цієї сфери погалузово (адвокатура, нотаріат та ін.). У цьому напрямі зроблені лише узагальнення, з яких випливає питання: яку ж основу

варто визнати засадничою для того, щоб осмислити філософію появи, а далі – і буття-у-праві моральних норм та раціональних моделей поведінки юристів. Саме завдяки інтелектуальним, моральним і психологічним стереотипам поведінки вони формують систему правовідносин, проектують екзистенцію права.

Наша мета – сформувати засади філософсько-правової оцінки впливу моралі на рівень експлікації морально-етичних норм суспільства та детермінації зворотнього впливу вказаних норм на рівень професіоналізації юристів.

Морально-правова нормативність у сучасному бутті формувалася впродовж багатьох тисячоліть. За своєю значущістю вона то набувала, то втрачала вартісність, виявляючи свою варіативність, однак проблеми співвідношення моралі і права для людства ніколи не були легкими, хоча у певні періоди (наприклад, тоталітарні часи) їх, із певною метою, то спрощували, то гіперболізували ідеологічні режими, розуміючи, що знівелювати їхню роль для соціальної регуляції не вдасться ніколи за жодних обставин. Навпаки, за Монтеск'є, людство існувало під таким біполярним диктатом: «воно підпорядковувалося всезагальним природним законам і локальним законодавствам конкретних держав» [15, с. 500]. А це означає, що морально-правова проблематика виконувала засадничу роль як для регулювання поведінки (додержання моральних заповідей), так і для додержання законів юридичних. Щоразу для суспільних перетворень дуалізм ролі незаперечно належав моралі і праву. Цю первісно вагому функцію як спосіб оптимізації суспільного буття в різних аспектах, у т. ч. і міждисциплінарних, активно вивчали С. Алексєєв, Р. Апресян, В. Бачинін, А. Гусейнов, А. Єрмоленко, В. Малахов, В. Нерсисянц, І. Хрімлі, А. Шульга, Т. Шаповалова та ін.

Сучасні теоретичні напрацювання вітчизняних і зарубіжних дослідників позиціонують, за нашими спостереженнями, три таких підходи до оцінки моралі та її співвіднесеності із правом: 1) віддання пріоритету моралі; 2) констатація переваги права над мораллю; 3) рівноспрямований взаємовплив і

взаємозв'язок моралі і права. Розглянемо основні постулати цих концепцій. За основу визначень моралі візьмемо трактування одного з її дослідників: В. Головченко трактує мораль як поняття, похідне від «(лат. *moralis* – моральний, від *mores* – звичаї, поведінка) – духовність, форму суспільної свідомості і вид суспільних відносин (моральні відносини); один зі способів регулювання поведінки людини у суспільстві за допомогою усталених приписів». Дослідник зазначає, що мораль має давнє походження, а відтак «у процесі розвитку суспільства формувалися і відповідні принципи моралі» [196, с. 770].

Історія адвокатської діяльності і нотаріату проливає світло на закономірності визрівання норм професійного-етичного функціонування цього інституту. Започаткувавши свій генезис у Стародавньому Римі разом із появою римського права, приватні писарі або табеліони виконували роль тих, хто готував документи, засвідчуючи їхній зміст і достовірність [Круковес, с. 406]. Відтак саме тоді римський імператор Юстиніан разом з іншими імператорами ще у V ст. н. е. визначив «принципи та формальні правила нотаріальної дисципліни». За Н. Круковес, так римська традиція поширилася на всьому європейському просторі. Ознаки такої європейської традиції прослідковуються і на теренах України.

Так змагання за чесну у моральному плані службу проголосили правники Галичини, які у непростих умовах прагнули до високопрофесійного вишколу, закликаючи зі сторінок часопису «Життя і право» «зберігати станову честь», «совісно сповняти наші станові і громадянські обов'язки». Автор статті д-р Андрій Чайковський на той час (1932) написав її із чітко визначеними завданнями, сформульованими під заголовком «Чого треба вимагати від українського адвоката».

Стверджуючи про «обопільний обов'язок» громадянства бути відповідальними у моральному відношенні за «вартість людини» і «вартість цілої нації», А. Чайковський акцентує на таких високих морально-етичних принципах фахової праці адвоката, які мають «супер» цінності. Він констатує

про ці вимоги так, щоб зрозуміло було, що професійна і громадянська сутність є нерозривними з огляду на оцінку обов'язків правника: «Спокуса до зловживань стократ побільшилася, а навпаки наші станові обов'язки ні раз не поменшали. Ми маємо ті самі обов'язки станові і громадянські, що й перше. Та коли громадянська опінія взагалі вимагає від адвокатів тих всіх чеснот, приписаних законом і етикою та мораллю, то українське громадянство має право вимагати від нас, українських адвокатів ще в більшій мірі збереження цих законів і суперетики та суперморалі». Беручи за приклад кращі європейські стандарти моральних основ професії, автор статті апелює до досвіду правників Франції. У французів стан адвокатський вважається «мозком нації», «тому то, – резюмує автор, кожний прогріх... кидає погане світло на всю українську націю» [188, с. 21–24].

Сучасна мораль резонує систему цінностей у соціальному житті. На норми моралі впливає не лише стабільний суспільний порядок. Вони підтримуються «силою звичок і громадської думки» [196, с. 770].

До основ моралі віднесені «свобода людини, соціальна справедливість у суспільних відносинах тощо». Акцентуючи на моралі, дослідник В. Головченко зосереджує увагу на тому, що вона справляє «істотний вплив на зміст права, звичаї, традиції і т. ін.». Автор диференціює мораль і право як різні категорії зі своїми особливостями. Головна з них полягає у тому, що норми права фіксуються у письмових нормативно-правових актах, є результатом законотворчості держави і забезпечуються силою державного примусу. Моральні ж вимоги формуються у практиці колективної поведінки, в процесі взаємного спілкування людей і є відображенням життєвого та історичного досвіду» [196, с. 770].

Сутнісно поглиблює поняття моралі В. Бачинін. Він трактує його як «сукупність норм і цінностей, які дозволяють людині відчувати себе представником і виразником інтересів певних соціальних спільнот – народу, держави, верств населення, колективу, групи і т. д.» [15, с. 501]. Вчений, всебічно характеризуючи мораль, диференціює її норми за поняттями добра і

зла, які у кожній спільноті можуть бути неоднаковими. Відтак у цьому вбачаємо і неоднаковий рівень впливу моралі на право. Щодо норм моралі, то вони, на думку В. Бачиніна, «вирізняються такими якостями: 1) поширюються переважно на членів певної соціальної спільноти; 2) вимагають, щоб суб'єкт погоджував свою поведінку із поведінковими стереотипами, прийнятими у тих спільнотах, членом яких він є; 3) вимагають, щоб соціальна активність суб'єктів відповідала їхнім функціям і становищу у внутрігрупових ієрархіях; 4) психологічним сторожем на шляху до їх порушень виступає сором як боязнь осуду з боку соціального оточення» [15, с. 502]. У самоорганізованому суспільстві ступінь цих експлікацій у праві, на жаль, подекуди спричиняє ускладнення правовідносин. На ідеальній моделі взаємодії права і моралі, моралі і права позначається ще ряд засадничих елементів, які тісно пов'язані із ключовою семою «мораль».

Різницю у дотичній до ключового поняття моралі фіксує і О. Поповченко через категорії «мораль», «моральні засади», «моральні вірування», «моральні позиції» чи «моральні переконання». Хоча в його тлумаченні і спостерігається певна відносність диференціації вказаних термінолексем. Автор дещо неконкретно висловлюється з приводу того, як вказані категорії «вживаються в розрізняльному значенні, коли іноді потрібно критично поставитися до фундаментальних принципів заради їх кращої реконструкції та удосконалення впливу» [130, с. 256].

Очевидно, дослідник відстоює позиції щодо розширення їх семантики у залежності від дискурсивної ситуації. Адже адсорбувати вплив на суб'єкта можуть інші емоційно-експресивні засоби (вживані епітети, оціночні засоби, історичні паралелі і т. ін.), а не терміни, які, як правило, у переважній більшості випадків в офіційно-діловому стилі мають бути позбавлені будь-якої двозначності чи експресії.

Зв'язок ключових понять в єдиній семантичній системі моралі і права довершує термін «етика професійної діяльності», сформований на ґрунті деонтології. В його термінологічній системі деонтологія охоплює такі етичні

проблеми, які стосуються питань професійних обов'язків та виконання моральних вимог щодо способу життя і людської поведінки.

Професійна етика диктує норми моралі у ставленні до службових обов'язків. На жаль, філософсько-правового аналізу вузькогалузевих норм етикету, наприклад, нотаріальної діяльності та їх впливу на суспільне буття ще не виконано. Обмежитися лише загальноетичними принципами в поведінці нотаріуса, очевидно, не достатньо. Досить згадати, що специфіка кожного різновиду юридичної діяльності має свої особливості. Це зауважують Л. Ароцкер, Р. Белкін, В. Шерстюк, стверджуючи, що професійна мораль охоплює професійні моральні принципи суспільства, збагачує їх специфічними моральними нормами, які пред'являються тільки до представників даної професії, і таким чином професійна мораль виступає як комплекс зобов'язуючих, «більш суворих» моральних правил, ніж комплекс загальних моральних принципів [192, с. 137–138].

Не менш важливим є розрізнення понять моралі і моральності, що належить В. Бачиніну. Своє міркування він вибудовує на підставі заперечення синонімічності цих двох ключових у праві термінолексем, на доведенні давності традиції їх розрізнення, що сягає своїм корінням ще світської філософії. У ролі класичної основи такої диференціації для дослідника постає «Філософія права» Г. Гегеля (1826). В. Бачинін зауважує, що реальність є надто складною, характеризується мораллю і моральністю. «Якщо у сфері моральності людина виступає як природна, родова істота, поєднана універсальними зв'язками із всесвітом, природою, всім людським співтовариством, то в межах дії норм моралі вона фігурує як соціальний суб'єкт, поєднаний системою взаємозалежностей і рядом локальних спільнот, всередині яких існує і з якими взаємодіє [15, с. 501].

Конкретизуючи функціонування у кримінально-процесуальній сфері фундаментального поняття моральності, дослідник О. Поповченко надає йому особливого значення, прирівнюючи моральність до законності. Він закономірно зауважує: «Законність засобів і прийомів подолання злочинності доповнюється

вимогою їх моральності, відповідності принципам суспільної моралі. Законність і моральність не можуть суперечити одна одній, як не можуть суперечити законність і доцільність. Доцільним у кримінальному процесі визнається лише те, що законно, а законне завжди повинно бути моральним», підсумовує вчений [130, с. 255].

Переваги моральних норм над правовими є більш вираженими, зримими. Гнів і людський осуд за протиправні вчинки чи злочини супроводжують людину часто до кінця її життя, в той час як судимість може бути знята. Відтак моральні регулятори людської поведінки виявляються набагато потужнішими й ефективнішими, ніж інші. Однак аналітики моралі і права стверджують про неможливу об'єктивно сформовану прирівненість права і моралі. Остання не може виконувати роль чіткого регламентатора однозначних рішень, як це робить право. Широка палітра моральних чинників дозволяє видозмінювати соціальні відносини, стимулюючи культивування окремих норм моралі через соціально-психологічні чинники свідомості суб'єктів права. Якщо правовими нормами складно, а то й не можливо регламентувати окремі сфери емоційно-експресивних почуттів людини (байдужість, честолюбство, жорстокість, егоїзм, ненависть, заздрість та ін.), то моральними нормами «рухають» суб'єктивні складові. Лише право має об'єктивний характер, воно встановлює передбачені законом вид і спосіб покарання. І у випадках, коли прояви аморальної поведінки сягають рівня злочинних діянь, лише тоді право (разом із моральним осудом) стає дієвим інструментом впливу на правосвідомість суб'єктів права. Але суспільна свідомість із високим рівнем моральних стандартів може і впливає на рівень творення правових норм.

Взаємопроникність норм права і моралі – визначена категорія у правозастосуванні. «Чітке застосування правових приписів є реальним втіленням у соціальному житті вимог моралі. У свою чергу мораль активно впливає на процес формування і реалізації юридичних норм» [181, с. 20]. Розвиваючи методологічне значення даних постулатів, І. Хрімлі констатує незаперечну істину: «Моральна підтримка юридичних норм, поєднання

правових елементів із моральністю, вмiле використання різноманiтних форм юридичної вiдповiдальностi приводять до змiцнення права шляхом вдосконалення чинного законодавства, посилення реальностi, ефективностi законодавчих форм регулювання соцiальних вiдносин» [181, с. 21].

Аргументованими щодо єдностi моралi i права, iх взаємозв'язку, на наш погляд, є пiдходи тих вчених, якi пiдтверджують тiсний зв'язок правової вiдповiдальностi iз моральною. Таких позицiй, зокрема, дотримується В. Канке. Вiн стверджує, що вiдповiдальнiсть правова є моральною, вона (правова вiдповiдальнiсть) є рiзновидом вiдповiдальностi моральної. Тобто дослiдник констатує нерозривну єднiсть ознак моралi i права [64, с. 311]. Пiдтвердженням таких поглядiв стає дослiдження норм моралi i права в iхнiх iнварiантах i розбiжностях, що належить I. Хрiмлі. Зсилаючись на Конституцiю України як на основний документ держави, автор висновкiв доказово переконує у тому, що вiн (Основний закон) поряд iз правовими нормами включає i норми моралi. Вiдтак звiдси бере початок констатацiї засадничого положення, висловленого дослiдником: «чим бiльш погодженим є змiст моральних i правових норм, тим бiльше спiльного закладено в iх основу, тим ефективнiше вони доповнюють i конкретизують один одного, приносячи користь суспiльству i кожнiй свiдомiй особистостi. Однак вчений водночас застерiгає вiд того, що «вони не дублюють одне одного, а тому змiшувати чи ототожнювати iх не можна». Цей висновок I. Хрiмлі робить на пiдставi спостережень Р. Апресяна: на основi того, що походження моралi i права неоднакове, оскiльки «моральнi норми складаються i змiнюються в соцiумi стихiйно внаслiдок змiни уявлень про добро i зло, справедливостi, вони характернi для певного етапу iсторичного розвитку. Право ж, зауважує вчений, твориться державою i вiдображає її законодавчу полiтику» [181, с. 19]. У даному випадку можна не погодитися з тим, що лише iмператив держави формує законодавчу полiтику, оскiльки тут не враховано впливу суспiльної правосвiдомостi.

Семантичну розрiзненiсть моралi i права однаково розцiнюють всi дослiдники. В якостi аргументiв вони наводять приклади незакрiпленостi норм

моралі у законодавчих актах. Натомість глибокою є їхня свідомісна закоріненість. У зв'язку з цим аналогічні висновки зроблені і Л. Кузнецовою: «Моральні норми характеризуються певною невизначеністю, наявністю деяких відмінностей у моральних переконаннях людей залежно від рівня їхньої культури, віку, матеріальної забезпеченості тощо. Правові ж норми – конкретні змістом, однозначні, розмежовують права та обов'язки, мають точно визначені межі дії» [196, с. 770].

Переважає більшість дослідників у своєму аналізі правових норм не оминають констатації їх тісного зв'язку із нормами моралі. Починаючи від констатації важливих засадничих принципів, закладених в Основному Законі України – її Конституції, – вчені спостерігають проблему взаємодії моралі і права ще з часів античності. Відтак конституювання вагомих постулатів моралі і права ґрунтується на їх моральному змісті. Вивірені упродовж тисячоліть правові норми співвідносні із метою і принципами моралі. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека, додержання прав і свобод наділені пріоритетним сповіданням такого імперативу у суспільному житті. Відповідно й осуд злочинів та їх антигуманного змісту сформований суспільною думкою на основі спільності мети і принципів права та моралі. Однак, як зауважує І. Хрімлі, «очевидним є те, що при такій тісній взаємодії з мораллю право набуває етичної домінанти» [180, с. 18]. На відносності норм моралі робить акцент В. Бачинін. Він зауважує, що «в якості добра виступає все те, що служить інтересам даної спільноти й індивідів, які її представляють» [15, с. 502], відтак цим дослідник теж підкреслює пріоритет права на відміну від моралі. Однак ця суперечлива думка знайшла своїх опонентів, які, на наш погляд, висловлюють цілком слушні зауваги щодо сфери функціонування права і моралі, які «можуть врятувати один одного» через те, що вони тісно взаємопов'язані [24, с. 28].

Цілком протилежних позицій дотримується професор С. Сливка. Він апелює до норм природного права, які і становлять пріоритет, завдяки яким людина освоює і освоюється у природно-правовому просторі, осягає закони

природи, народну спадщину, тим самим ближче пізнає дійсність [151, с. 201].

Запобігання порушенням прав і свобод людини і громадянина, приниженню честі і гідності передбачають потребу в нормованості професійної правоохоронної діяльності щодо її як моральних, так і правових засад, незважаючи на те, доведений факт злочину чи особа лише підозрюється у його вчиненні. Цей концепт поєднаності права і моралі постає найбільш доказовим засобом рівня додержання принципів верховенства права.

Однак повної збалансованості правових і моральних норм спостерегти не вдається внаслідок констатованої «більшої мобільності моралі». Це корелюється із особливостями окремих правових імперативів, законів, які «відстають від конкретних моральних вимог членів сучасного українського соціуму» [180, с. 22]. І. Хрімлі робить категоричний висновок, який спонукає до поглиблення критики рівня утвердження ознак правової держави в Україні. Це спостереження привело до констатації проблеми відсутності повної «єдності права і моралі». Серед причин такого стану названі «соціально-економічні інтереси, культури суспільства, відданість людей ідеям свободи і справедливості» [180, с. 22].

Призначення моралі і права – довершувати сферу основних цінностей духовного змісту, творити гармонійні відносини, утверджувати гуманізм комунікативно сформованого суспільного буття, в основі якого – гідна взаємодія всіх суб'єктів права на морально-правовій основі. Такою назагал є робоча модель оцінювання пріоритетів у бінарному зв'язку мораль–право для проектування у перспективі напрямів і змісту юридичної діяльності, на яку, однозначно скеровані впливи суспільної етики і моралі та визрілі у надрах суспільства погляди суб'єктів права щодо законотворення, діяльності юристів. На Конференції Української нотаріальної палати (2007 р.) було затверджено Кодекс професійної етики нотаріусів України (далі – КПЕНУ), в основу якого покладено Етичний кодекс нотаріусів Європи (далі – ЕКНЄ) та заповіді Міжнародного союзу нотаріату (далі – МСН). Етичний кодекс нотаріусів

Європи (1995) регламентує нотаріальну діяльність в різних країнах Європи; він не може підмінити національні законодавства, однак гармонізує їх тоді, коли правовідносини, що оформляються, опиняються поза національними межами. Такий спосіб придатний для адаптації правових норм українського законодавства до європейських стандартів.

На законодавчому рівні досягнуто нових суттєвих зрушень у проектуванні морально-правових основ. Прийняті оновлені Правила професійної етики нотаріусів України, затверджені наказом Міністерства юстиції України від 04.10.2013 року №2104/5, відповідно до яких основними етичними принципами професійної діяльності нотаріусів визначено незалежність, законність, об'єктивність і неупередженість, конфіденційність, добросовісність, чесність, повага до професії, культура поведінки.

На жаль, співвідношення моралі і права, їх взаємозв'язку в раціоналізації таких різновидів галузевої діяльності як, наприклад, нотаріальна, теоретично ще до кінця не визначено, хоча й констатовано потребу аналізу взаємодії і взаємопроникнення норм моралі і права. Це залишається перспективною проблемою аналізу.

Масив морально-правових норм має реальне застосування у професійних діях особи, суб'єктів права. Сумісність/несумісність двох взаємопов'язаних за своїми інтенціями (намірами) морально-правових і безпекових систем зумовлює потребу конкретизації змісту безпековості із погляду здійснення забезпечення безпеки кожної особи, зокрема і держави в цілому.

Трактування права як системи лише правових норм вже піддане критиці. Схиляємося до відомого твердження загальної теорії права щодо сприйняття правової системи як «усього правового». Такий підхід віддзеркалює специфіку моралі і права і як окремих, і як тісно взаємопов'язаних систем безпеки.

Практика застосування моралі і права в державі свідчить, що взаємодія між особами забезпечується передусім дією договірних та звичаєвих норм з метою забезпечення результативної діяльності. Відтак розвиток пріоритету

моралі і права набуває значення головного інструменту гармонізації суспільного буття.

На етапі оновлення функціональної ефективності ділових взаємин на рівні досягнення безпеки позиціонується встановлення матриць: 1. безпеки фізичної особи; 2. професійної морально-правової діяльності; 3. пріоритету права. Вони й дозволяють створити передумови безпечного порядку і взаємодії суб'єктів права (фізичної особи) у діловій сфері. Кожна складова із трьох елементів представлена рядом сталих і змінних даних, які так чи інакше впливають на кінцевий вимір досягнень результату забезпечення у діловій сфері безпеки особи.

Професійна компетентність суб'єкта права у нотаріальній сфері ґрунтується насамперед на освоєнні ним морально-правового цілеспрямування, оскільки «мораль – це сфера суспільної свідомості, що відображає абстрактні ідеальні погляди, ідеї, думки про добро і зло, честь і безчестя, борг, совість, що склалися в соціумі на певному етапі історичного розвитку. Це – еталон, зразок, відповідно до якого порівнюються, оцінюються вчинки, думки, погляди, переконання особистості, певної спільності або суспільства в цілому» [181, с. 7].

У позиціонуванні своїх пріоритетів з метою визначення ролі моралі у професійній діяльності юристів дослідниця І. Хрімлі її зміст трактує як «особливу духовну, ціннісно-регулятивну сферу. Вона прямує до з'єднання і гармонізації індивідуальної своєрідності особистості і загального порядку. Мораль виникає з усвідомлення відокремленості і відчуженості людського існування, з прагнення до комунікації і має подвійний характер – особистісний та надособистісний. Вона одночасно унікальна та універсальна, абстрактна та конкретна. Мораль впливає із совісті, загостреної самосвідомості людини, яка має зобов'язання не тільки перед законом, але і перед собою» [181, с. 8].

Вищезазначені характеристики дослідниця розширює, додаючи до регулятивної константи моралі і права їхню незаперечну особливість, втілену

у комунікативній дії. Мораль і право є пріоритетні системи соціальної регуляції і комунікації в період глобалізації в сучасному українському соціумі [181, с. 8].

У переліку соціальних регуляторів дослідники віддають пріоритет праву і моралі, а вже потім релігії та естетичним нормам. Однак зрівнювати перші дві аксіологічні реалії (право і мораль) не взявся ніхто із учених, а І. Хрімлі підкреслила відсутність «повної єдності між нормами моралі і права» [181, с. 9]. Хоча цій дослідниці належить достатньо глибоке проникнення у взаємозв'язок двох пріоритетних категорій із встановленням у них спільних і відмінних ознак. До перших віднесені: норма, втілена в їхній основі, а також їхні функції щодо «встановлення і підтримки рівноваги, стабільності і порядку в соціумі» [181, с. 9]. Регулятори (право і мораль) виконують також роль «соціального компромісу, пов'язаного зі створенням еталону, зразка поведінки» [181, с. 9]. До ознак, які відрізняють право від моралі і мораль від права, І. Хрімлі відносить функціональну різницю їх за різноспрямованими сферами – походженням; формою вираження; за способами охорони і захисту.

Для досягнення сформованої правової свідомості у суспільстві щодо створення безпечних умов взаємодіяння права та моралі актуалізується сутнісна внутрішня зорієнтованість і високий рівень національної свідомості, консолідації норм права. Єдність виникає як результат взаємодії обов'язку і рівності, справедливості і чесності, свободи і довіри через спільну діяльність суб'єктів права і державно-правову регуляцію.

За оцінкою І. Гетьман-П'ятковської, «визначальними і об'єднувальними елементами структур моральної і правової систем є: суб'єкти права і суб'єкти моралі; теорія права (юриспруденція) і теорія моралі (етика); юридична практика і моральна практика, правовідносини і моральні відносини, правова діяльність і моральна діяльність, правове виховання і моральне виховання, правова культура і моральна культура, правосвідомість і моральна свідомість; законність і моральність» [28, с. 5].

Ці визначальні чинники трансформуються у створення відповідної організаційної культури моралі і права, мовлення, ідеології, звичаїв, норм тощо. Їхня реалізація здійснюється державою. У сфері культури моралі і права на рівні ділових взаємин вона виступає засобом утвердження єдності цих складових.

Отже, культура моралі і права у суспільстві полягає у знанні всіх аспектів складових культури, щоб діяти в безпекових рамках цього суспільства. Культура моралі і права не є матеріальною. Вона не складається із предметів, людей, форм поведінки або організаційних дій, а гармонійно поєднує і елементи безпеки. Культура моралі – це стереотипи поведінки і почуттів, які знаходять своє відображення у свідомості особи. Культура безпеки особи (фізичної) – це схема, модель, за якою людина убезпечує свої дії, та їхню свідомісну інтерпретацію у рамках правового поля. Все, що фізична особа робить або що обговорює, у соціальному плані оцінює, узгоджує, стає продуктом культури у широкому розумінні цього поняття і її різновиду – культури моралі і права.

Цілком безперечним є авторське тлумачення поняття моралі «як усвідомленої, тобто заснованої на знаннях, досвіді та звичаях категорії, яка формує відчуття прагнення до належного, що формується з внутрішнього спонукання, з розуміння цінностей життя» [28, с. 4].

Мораль у сфері безпеки є універсально поширеною і водночас специфічною для менталітету кожного суспільства, нації, організації або групи, особи фізичної, що зумовлює спосіб мислення, види сприйняття, манеру оцінювання та дії суб'єктів відповідного суспільства. Мораль безпеки особи резонує універсальну знакову природу і символи – мову, немовні форми вираження (екстралінгвістичні, невербальні) та норми поведінки. Через процес соціалізації мораль особи передається (проекується) наступним поколінням і дає можливість встановлювати межі безпековості. Індивідуальність особи накладає відбиток на морально-етичну організаційну специфічність, детерміновану певними індивідуалізованими якостями характеру, фізичних

особливостей, мови і т. ін., а також певними загальнокультурними стандартами – морально-етичними нормами, оцінками, переконаннями, ставленням суспільства до норм і правил. Стандарти морально-правових основ, які впливають на діяльність особи, скеровують поведінку (як і всіх членів соціуму) у рамки правових норм або формують свободу вибору професійної поведінки. Морально-етичні стереотипи справляють свій вплив на індивідуальність особи; відповідно в історичному ментальному зрізі не без участі індивідуумів відбувається самоорганізованість суспільства із формуванням усталених взірців взаємодії державних і недержавних інститутів, окремих осіб. Відтак форми безпекової організації співпраці, правової допомоги зумовлені різноманітністю впливів – рівнем культурно-історичного розвитку країни, національними і духовними традиціями, досвідом державного життя, досягнутим рівнем правової культури населення [mhtml:file://F:]. Отже, культурно-історична, і відповідно, культурно-правова специфічність держави і права постає фундаментом творення нормативної моделі дискурсу моралі і права, і за І. Хрімлі, впливає на персональну компетентність соціального суб'єкта, яка пов'язана із наявністю морально-правового світогляду» [181, с. 5].

Якщо особа займає позицію неупередженого спостерігача, тоді інші особи дешифрують для себе суть «уявлень і норм поведінки», які побутують. Р. Циппеліус зауважує, що існують «звичаї спілкування», які ведуть до знаходження і втілення у життя нових традицій. Вчений перебуває на позиціях, які сповідуються в такий спосіб: від впливу законодавчої влади залежить, «наскільки широко законодавчим чином може й повинна стверджуватися свобода думок» особи. Його позиція знаходить підтвердження ще в одній теорії відомого філософа Е. Шпрангера, який відстоює аналогічну думку: він схильний до твердження про оцінку колективною мораллю цінностей у типових ситуаціях у такий спосіб: градація ґрунтується на певних «ціннісних судженнях, які повинні здійснюватися певною індивідуальною свідомістю». Відповідно до цього кожна нова моральна оцінка колись повинна обстоюватися індивідуально; і

ареною боротьби стає при цьому совість індивіда як члена суспільства» [187, с. 32]. У таких випадках «беруть участь» вже складені ментально «колективні оцінки, як вимоги». Таким чином «соціально-етичний досвід, вияви волі та переживання норм багатьох генерацій» зливаються «в ціннісних судженнях колективної моралі» [187, с. 32].

Отже, як Р. Циппеліус, Е. Шпрангер, так і Шопенгауер приходять до висновку про те, що актуальними є уявлення, що формують стиль суспільного життя. Це цілковито «пізнаване, конкретне, відчуване», що проявляється в суспільному бутті, як тільки особа з ним стикається. Хоча швидкі зміни життя не дають можливості визначити, які норми превалюють «у даному суспільстві», а відтак встановити будь-які загальні поняттєві правила не можливо у кількісному вимірі. Так через наявність різних прошарків суспільства складно встановити, чиї пріоритети є провідними. Відповіддю можуть бути лише тенденції демократичного суспільства, які є основними і визнаними для всього загалу суб'єктів права як ціннісні.

В іншому випадку способом регулювання взаємин суб'єктів права (для «несвідомого суспільства») є право, яке має примусову природу виконання обов'язків на відміну від сформованих звичаїв і традицій.

Не можна не погодитися з ідеєю професора Ю. Маркова про те, що єдність моральності і права передбачає ідеологію колективізму. У рамках цієї ідеології свобода особистості не протистоїть інтересам спільної діяльності людей і не порушує усталеності соціальної системи чи суспільства в цілому. Автор із засад сформованого підходу констатує про джерела права, які беруть свої витoki у моральних правилах поведінки людей, певним чином адаптованих до соціального середовища і підпорядкованих суспільним зв'язкам та відносинам [95, с. 90]. Сформована таким чином ідея допустима лише в рамках кооперативної (спільно дольової, цивілітарної) власності. Вільна особистість, а відтак і особа в інтересах колективного буття, що зміцнює це буття, поліпшує якість соціального середовища, а відтак формує забезпечені засадничі якості для нормального буття. Вимога особистої свободи кожного, за незаперечним

висновком професорів Ю. Маркова і В. Соловйова, повинна бути урівноважена із вимогами спільного блага.

Висновки вчених не заперечують відомих позицій щодо того, що право сформоване як конструкція, вибудована на моральних відносинах у суспільстві. Але мораль і право не цілком правильно визнавати як дві сфери, які перетинаються, і право як певний мінімум моральності (В. Соловйов). Це співвідношення (права і моральності) має «ієрархічний характер». Будь-які дії у відповідності із нормами права не повинні завдавати збитків моральним вимогам – такий загальний висновок, але не єдиний, який треба засвоїти демократичним інститутам. Другий – стосується етики закону, яка повинна бути такою ж суворою, як і вимоги морального імперативу у суспільстві. Російські вчені заклали цю ідею в обґрунтовану потребу створення у складі Держдуми Експертної комісії з питань етичного контролю процесів законотворчої діяльності. Етична експертиза у законодавстві необхідна, на нашу думку, і для вітчизняного (українського) законотворення, і це буде виступати першоосновою забезпечення особи у всіх без винятку правовідносинах.

2.3 Ціннісні компоненти забезпечення особи як основа діяльності нотаріату

Змістовна сутність нотаріальної діяльності зумовлена функціями публічно-правового характеру та спрямованістю на охорону і захист прав та інтересів осіб відповідно до норм сучасного законодавства. Особа, яка звертається до нотаріуса, повинна бути впевнена у якості забезпечення наданих їй послуг та наслідків їхнього безпечного застосування. В останні чотири роки аналітики в цій галузі фіксують позитивну динаміку щодо звернення населення до послуг нотаріуса: вчинено 4 387 365 дій державними нотаріусами і 17 086 607 –

приватними, при цьому сума держмита відповідно становить 101 624 756 грн. і 1 200 254 905 грн. [54, с. 10]. Однак така активна нотаріальна діяльність не позбавлена проблем. Випадки неправомірності вчинення нотаріальних дій призводять до порушення правової безпеки особи та охорони і захисту її законних прав та інтересів. Так у державі почастишали випадки виселення (безвісне зникнення одиноких осіб переважно пенсійного віку), втрати житла із неправомірним оформленням документів на інших осіб. Проблемою є стан відсутності систематичного судового контролю за законністю вчинення нотаріальних дій, які порушують права особи. Такий моніторинг дав би змогу робити висновки щодо якості правозастосовної діяльності у цій сфері та правотворчої досконалості в ній. Інші юридичні фактори ризику щодо забезпечення особи підтверджують ці висновки, які відображені у Додатку Г.

До аналізу сучасного стану додержання правового режиму нотаріальної діяльності зверталися дослідники С. Фурса, Д. Мейєр, Г. Шершеневич, І. Медведєв, І. Ємельянова, І. Черемних, В. Авер'янов, І. Москаленко, Г. Черемних, В. Комаров, Н. Карнарук, М. Авдюков, В. Аргунов, М. Бондарев, К. Гринберг, Ю. Заїка, Л. Радзівська та інші.

Проблеми правової безпеки досліджували І. Братков, В. Ліпкан, О. Копан, В. Столбовий, О. Лов'як, Г. Ситник, В. Олуйко, М. Вавринчук, В. Шамрай, Д. Беззубов.

Однак гарантоване Конституцією України право особи на правовий захист і правову безпеку у процесі вчинення нотаріальних дій ще не стало об'єктом системної теоретичної і правової оцінки вченими.

Моделювання забезпечення обґрунтовує необхідність створення у державі такого правового середовища, яке б відповідало європейській та світовій практиці даного напрямку діяльності та формувало б подальший розвиток традицій національного нотаріату.

Розгляд даної проблеми вважаємо за необхідне розпочати із встановлення методологічних засад, використовуваних для концептуалізації правобезпекових проблем в аспекті здійснення нормативної нотаріальної діяльності. З цією

метою звернемося до застосування фундаментальних понять у сучасній філософсько-правовій науці, на основі яких формується безпека, правова безпека особи, убезпечення.

У дослідженні на основі використання безпекового підходу як методологічної константи такої особливої за спрямуванням правової діяльності, як нотаріальна, спиратимемося на узагальнення структурних засад безпеки.

Щодо безпеки особи у певній галузі за сферою життєдіяльності суспільства, зокрема у повному задоволенні потреби громадян у нотаріальних послугах, то «людина повинна відчувати себе безпечно в конкретний момент і в даному місці; людина повинна мати впевненість у власній безпеці в майбутньому» [99, с. 51]. Відтак серед об'єктів безпеки на першому місці постає особа, її здоров'я, права і свободи. Дія державної, національної безпеки, а, отже, і безпеки особи забезпечується проведенням виваженої державної політики та реалізацією узгоджених заходів щодо захисту прав і свобод людини і громадянина, законодавчими змінами, якими забезпечується регулювання нерозв'язаних досі проблем правової природи певних видів нотаріальних дій.

Дослідники І. Петриківська, І. Лобода однаково вибудовують позиції щодо необхідності проектування нових предметних і методологічних спрямувань антропологічного підходу у «децентралізації суб'єкта» у ракурсі правової безпеки. Перший автор робить акцент на протиставленні антропоцентризму і антропологізму. У цьому дуалізмі понять негатив закладений у першому понятті, трактованому як тенденції (необґрунтованій) «абсолютизації людського в пізнанні та світогляді». Друге – зводиться до сприйняття антропологізму як одного «із можливих шляхів пізнання, коли людина – відправний пункт, оскільки визнається неминучість присутності людських змістів (людського виміру) у науковому пізнанні» [89, с. 17].

На підставі антропологічного підходу дослідники відстоюють позиції безпекотворення на основі постмодернізму, назвавши формування нової парадигми «антропологізацією безпеки», яку А. Лобода йменує як «гуманістичну тенденцію безпекових і гуманітарних наук, в якій безпека людини стає

центральним об'єктом загальнотеоретичного наукового інтересу, а явища та процеси, що відбуваються у сфері національної безпеки, розглядаються залежно від їх людських властивостей, здатності задовольняти інтереси та потреби людини в безпеці заради її сталого повноцінного розвитку» [89, с. 18].

У формуванні і реалізації у нотаріальній концепції забезпечення особи актуалізується нове розуміння прав людини, її обов'язків у сім'ї, власній життєдіяльності, у суспільстві і державі. Інтерсуб'єктивістський підхід вимагає взаємоповажного самодисциплінованого самообмежувального (у рамках закону) взаємодіяння осіб у рамках соціальної поведінки. Тут же постає питання про те, що досягти умов загальної безпеки (державної, національної, економічної, психологічної і т. ін.) можна за умов забезпечення та непорушення особою надійних неконфліктних засад безпеки. Відтак до компонентів забезпечення особи додається здатність її до самообмежень, готовність до поваги загальних громадянських цінностей.

У визнанні правової безпеки частиною націобезпекової складової всі дослідники одностайні. Так само як щодо формування державної правової політики на основі гарантування правової безпеки особи (В. Ліпкан, В. Горбулін, О. Бодрук, О. Данільян, І. Діордіца, В. Круть, Г. Ситник та ін.), антропологізму правобезпекового формування правотворчості, правозастосування.

Проблемним залишається об'єкт нашого дослідження, а саме «неуконституційованість» правової безпеки, хаотичність законотворчості [89, с. 16], невиокремлення в окремий об'єкт дослідження «правової безпеки людини», невиробленість методологічних підходів до теоретизації правової, економічної, психологічної безпеки на сучасних наукових засадах.

Правове забезпечення особи у сфері нотаріальної діяльності полягає у забезпеченні умов для протистояння загрозам суб'єктивного чи об'єктивного характеру та протиправним діям у конкретній сфері життєдіяльності. Причому «кожний якісний етап розвитку правової системи передбачає посилення ефективності забезпечення правової безпеки суб'єктів права. Йдеться про оптимізацію нагромадженого правозастосовного досвіду розв'язання соціальних

проблем, побудови нової системи правових взаємовідносин, доповнень чинних правоположень, їх модернізації» [174, с. 77].

На даному етапі розвитку вітчизняної філософсько-правової теорії, на наш погляд, найбільший внесок у формування змісту правової безпеки із застосуванням антропологічного підходу зробив дослідник А. Лобода. Безпомилково у формуванні методології правової безпеки вчений називає антропологію, яка постає засадничою основою для аналізу як правової, так і національної безпеки. Творення «права заради права» дослідник закономірно заперечує. Воно (право) може виступати інструментом реалізації інтересів людини. Право, на думку А. Лободи, «створюється для задоволення інтересів людини, регулювання суспільних відносин таким чином, щоб права та свободи людини були не тільки непорушними, а й надійно захищеними, гарантували власну реалізацію, подальший розвиток» [89, с. 16].

Виваженою вважаємо точку зору А. Лободи і в тому, що будь-яка абсолютизація людської сутності у безпеці особи (як і абсолютизація окремих властивостей безпеки) є хибною, неконструктивною [89, с. 17].

Раціональна позиція забезпечення особи у сфері нотаріального процесу полягає у виробленні системного підходу до плану проведення обґрунтованої реформи правової системи без перевищення (абсолютизації) заходів щодо використання потенціалу нотаріату для забезпечення умов, що гарантують правову безпеку особи. Імперативна функція такого плану полягає в тому, щоб окреслити коло прав і обов'язків не лише нотаріуса, але й об'єкта захисту (учасника правовідносин).

Такі ж потреби стосуються і економічних питань у нотаріальній сфері, які поки що залишаються малодослідженими. Викладені перспективні спрямування у дослідженні питань стосуються не лише в цілому правової безпеки, але й конкретної сфери діяльності суспільства. Вони є маловивченими і вкрай актуальними. Їхнє дослідження у руслі з'ясування основних принципів забезпечення особи як компонентів безпекотворення дає змогу проаналізувати всі позитивні і негативні наслідки дії сучасного

убезпечення у державі, осмислити пріоритетні заходи щодо вдосконалення нотаріальної діяльності.

Проектування схеми забезпечення особи в нотаріальній діяльності повинно спиратися на напрацьовані принципи. Принцип – від лат. – перший; 1) «в античній філософії йому відповідало поняття *архе* – перше начало, яке лежить в основі світобудови та зумовлює спосіб її існування; 2) в давньокитайській філософії принцип – це те, на основі чого діє справжня, шляхетна людина і що відрізняє її від низької людини, людини натовпу; 3) в наш час принцип – це вихідне теоретико-методологічне положення, яке лежить в основі певного знання і визначає спосіб його побудови; у цьому сенсі вся сукупність даного знання постає як розкриття і реалізація принципу; 4) сформульовані на основі переконань людини загальні положення, стислі тези або висловлення, якими вона керується в своїх діях; у цьому сенсі принцип є формою зв'язку внутрішнього світу людини із її діяльністю [123, с. 167].

Моделюючи забезпечення особи у сфері нотаріальної діяльності, повернемося до вже виправданої схеми структуризації безпеки. Логістика такого моделювання заснована на тому, що її основу становить правова безпека особи, правова безпека суспільства і правова безпека держави, національна безпека. На основі ідей і теоретичних міркувань дослідників [87, 88, 89, 107, 112] можна цілком виправдано схематично проектувати забезпечення особи через призму залежності правової безпеки особи: національна безпека – правова безпека – правова безпека особи та громадянина. Обґрунтування такого моделювання спирається на об'єктну характерну класифікацію національної безпеки та її видів згідно із Законом України «Про основи національної безпеки України» (ст. 3), в якій людина та громадянин, їх конституційні права і свободи виступають об'єктом національної безпеки. У зазначеній статті Закону (людина і громадянин, суспільство, держава) теорія національної безпеки розглядає окремо, але узгоджено безпеку особи та громадянина, безпеку суспільства і безпеку держави. Це об'єктна класифікація видів національної безпеки.

Хоча перелік засад забезпечення особи у нотаріальній діяльності варто диференціювати за пріоритетністю, однак дія кожного з них у нотаріаті не може «відбутися» окремо. Лише в тісному взаємозв'язку всі нижчеподані засади формують безпечну і гармонійну модель засобів забезпечення особи у нотаріальній діяльності. До них відносимо: повагу до прав людини, громадянина і особи, пріоритет людини, доброзичливість, повагу до честі і гідності особи; співробітництво; надання правової допомоги; співпрацю; взаємодію; урахування інтересів особи, суспільства і держави; виважене саморозкриття.

Забезпечення надійних правових гарантій життєдіяльності особи, суспільства і держави – дуже важливе питання, вагу якого не можливо переоцінити у теоретичному, науковому світоглядно-філософському плані, а особливо у практичному.

Уповноважені суб'єкти, державні і приватні органи створюють через право і правову систему умови для результативної взаємодії особи і держави. Однак і самі вони виступають у якості об'єкта безпеки. Їм теж потрібний захист від кримінальних способів шкідливого і небезпечного зазіхання, наприклад, на право власності. Причинами появи небезпеки в житті особи і відсутності гарантій всебічного захисту є: «невідповідність законодавства, правовиконання і правозастосування певним критеріям, що знижує потенційні можливості правової системи підтримувати достатній рівень юридичної безпеки суб'єктів» [174, с. 72].

Перешкоди для забезпечення особи з'являються, на нашу думку, там і тоді, коли ускладнюється правовиконавчий процес. Це пов'язано із багатьма причинами, розгляд яких проливає світло на такі бар'єри. Серед них – недосконалість законотворення.

«Розпливчасті поняття у законах» використовуються, на думку М. ван Хоека, щоб дозволити суду вибирати й адаптовувати моральні чи інші суспільні норми і «переводити» їх у юридичні правила». До певної міри це можна розглядати як «трюк», через який всі соціальні норми стають правовими, якщо того вимагає правова система. На думку дослідника,

позаправових норм не існує: «всі соціальні норми суспільства потенційно виявляються правовими», вони в суді мають можливість бути названі «правовими», коли це вимагається. Однак автор наголошує на небезпеці: «такий ефективний метод «закриття» правової системи», на жаль, хибує «втратою автономії». «Не лише зміст норм повністю визначається іншими нормативними системами, але право також втрачає контроль над впливом на нього з боку інших нормативних систем» [177, с. 421].

Звертаючись до поняття «зловживання правами», М. ван Хоек користується відсиланням «до норм моралі», але не лише. Сферу дії правових правил він зводить до «моральних основ». Більше того, не існує такого вторинного правила правових систем, яке б наділяло суд владою звужувати рамки юридичних правил при використанні цього поняття». Подекуди переходячи на «моральний дискурс», непомітно виявиться, що «моральний дискурс (а не правова система) визначає, що є право. Так, поняття зловживання правами за суто моральними міркуваннями робить «незаконним» те, що є «законним» відповідно до правил даної правової системи» [177, с. 421].

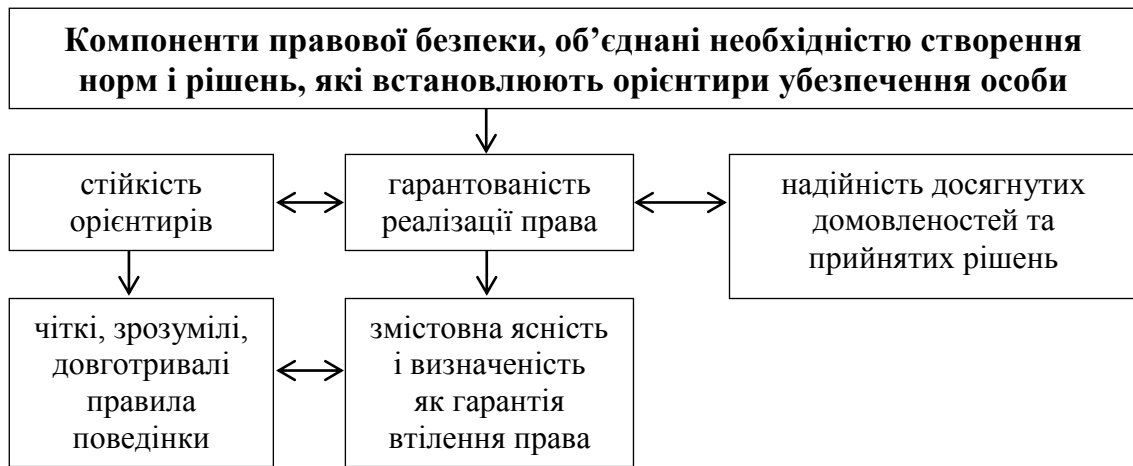
Дослідник експлікує дану ситуацію таким чином, що поняття «зловживання правами» є типовим прикладом того, як аморальний дискурс вмонтовується у правову систему і частково підміняє правовий дискурс. Це той випадок, про який автор дослідження констатує, що таким чином «правова система тут втратила контроль над своїм змістом» [177, с. 422].

Отже, беручи за основу забезпечення особи у нотаріальній діяльності усталену конституційно та в нормативно-правових актах визнані засадничі компоненти спочатку національної безпеки, що спираються у своїй основі на принципи її побудови. Так Д. Беззубов диференціює принципи загальні та спеціальні. Загальні принципи властиві державним органам виконавчої влади, в т. ч. галузевого спрямування. Автор називає п'ять основних принципів, серед яких: «а) *принцип законності*, як прояв в застосуванні виключно діючих норм права при реалізації повноважних функцій при охороні інтересів держави; б) *принцип верховенства права* (ієрархії норм), тобто дотримання норм

Конституції України та Законів України, а лише потім локальних нормативних актів. Специфічність прояву є в тому, що діяльність із забезпечення національної безпеки може відбуватися на території інших країн, тому на перший план виходить дотримання законів інших держав та міжнародних норм права; в) *принцип гласності та відкритості* полягає в інформуванні суспільства про дії, пов'язані із діяльністю органів виконавчої влади, але інформаційна складова безпеки виступає основою для успішного здійснення діяльності, тому інформування щодо окремих дій в плані забезпечення національної безпеки може призвести до небажаних наслідків (цей принцип взагалі вступає в пряму суперечність із основною засадою діяльності та забезпечення режиму секретності); г) *принцип дотримання прав і свобод людини і громадянина* є одним із основних у правовому полі України, але його реалізація в окремих випадках не є можливою, оскільки оперативність та відсутність часу на прийняття рішення і його впровадження призводить до порушення юридичних процедур (наприклад, при затриманні міжнародних злочинців або у разі опору їх фізичної ліквідації); д) *принцип системної координованості в діяльності органів виконавчої влади* теж є пріоритетним, його реалізація не завжди можлива, оскільки існує певна кількість спеціальних органів виконавчої влади (СБУ, МВС), що можуть здійснювати свою діяльність без погодження з іншими суб'єктами охорони національної безпеки, наприклад, місцевими державними адміністраціями» [18, с. 234].

Робимо висновки про те, що виникнення потреби створення моделі забезпечення особи в нотаріальній сфері зумовлене, по-перше, необхідністю забезпечення особи від непрофесійного і злочинного посягання на безпечні умови суспільного буття; по-друге, ефективна реалізація політики державної і національної безпеки прямо пропорційно залежна від скоординованості дій всіх владних суб'єктів, сконденсованості (єдності) дії принципів національної безпеки.

За Циппеліусом вибудовуємо схему правового забезпечення особи, яка у моделюванні займе місце діяльнісного концепту, скерованого на забезпечення ефективності забезпечення:

Дія вищезгаданих компонентів впливу на форми моделювання убезпечення особи спрямована на досягнення ефективності реалізації права. Вона, на наш погляд, полягає у якості дії права.

Професійна компетентність із вже аналізованою морально-етичною складовою в убезпеченні особи – це знакова, найбільш ціннісна складова, за рівнем якої можна визначити ступінь не лише компетентності,

фундаментальних знань (нормативно-правових актів), досвіду, ймовірний ступінь професійності учинюваних нотаріальних дій. Ця складова, як дуже вагома основа професії, є імперативом для висококомпетентного нотаріуса, є «актом духовного порядку», самосвідомого, тобто такого фахівця, який підтримує усякий подальший акт розуму, волі, свободи, любові, певності, сумніву, пошуку тощо» [100, с. 205–206]. Прагматичним вислідом такого стану «духа» стає добросовісність, чесність, порядність, невикористання службового становища в особистих цілях. Морально-етичне «обличчя» нотаріуса – це готовність до ретельного використання обов'язків у рамках установленого нотаріальною конторою режиму, у т. ч. і за її межами (з виїздом до клієнта).

Європейський кодекс нотаріальної етики для нотаріусів ЄС, покладений в основу професійної діяльності, забезпечує клієнтові рівний захист при здійсненні нотаріальних дій як у державі, так і за їх межами. У ньому зафіксовані такі принципи: порядність і моральна чесність при виконанні професійних обов'язків; неупередженість і незалежність нотаріуса; конфіденційність і професійна таємниця; юридична і технічна компетентність; заборона на індивідуальну рекламу.

У законодавчому регулюванні професійної етики нотаріусів України керуються насамперед принципами латинського нотаріату. Такі цінності відповідно до резолюції Асамблеї нотаріатів-членів МСН (1997 р.) усталені для відповідних владних інститутів національного і міжнародного рівнів, як, до речі, і Конвенція ООН (п. в ст. 2) проти транснаціональної організованої злочинності (2000 р.).

Наявна система правових норм невіддільна від системи цінностей. Моральність, духовність особи виробляється під час засвоєння нею традицій та норм етичної поведінки оточення – сім'ї, школи, навчального закладу. Відтак якщо зберігати природно-правовий підхід для оцінки моральних цінностей, то моральність особи буде проектуватися через принципи чесності, справедливості, відповідальності, поваги до іншості, совісті і

обов'язку у гострій непримиренності до прояв бездіяльності, безвідповідальності, користолюбства, егоїзму, жорстокості і корупційності. З погляду позитивного права такі міркування перебувають поза його межами. Однак дослідницьку увагу досі не привертала дуже вагомим для забезпечення особи концепти. Йдеться про необхідність аналізу моральних основ держави і права, у т. ч. етику самих юридичних нормативних актів, оскільки, як доречно зауважує професор Ю. Марков, вони претендують на захист прав та інтересів людей [95, с. 88]. Відтак надважливим елементом забезпечення особи в нотаріальній діяльності є етика закону. Неетичні ухвали не є законними. Багато доведень існує з приводу потреби вдосконалення професійної етики в кожній галузевій сфері. Це незаперечний шлях творення безпечних умов буття. Проте етичність законодавчих норм – дуже вартісна основа, вагу якої варто деталізувати ще на етапі правотворчості, беручи до уваги герменевтичну якість кожного елементу правового дискурсу. «Прочитати» приховану (латентну) семантику моральності/неморальності закону треба не лише фахівцям юридичної галузі, а насамперед герменевтам, лінгвістам. Однак хоча цей щабель дуже важливий і ще не освоєний, ще більша відповідальність за «моральний клімат і безпечність» припадає на державу і її правові інститути. Ідея реалізації такого підходу найбільш близька для міждисциплінарного філософсько-правового концепту, завдяки якому можливе «вироблення правових ідеалів, що узгоджуються із принципами моральності» [195, с. 88]. Через неузгодженість «букви» і «духу» закону втрачається той засадничий потенціал моральності, етики закону, а відтак і етики діяльності юриста. Російські вчені закономірно звинувачують юридичну науку у поступовій втраті «морального потенціалу» і зневажанні соціокультурних основ суспільного буття. Гостра критика сформована вченими і щодо правової держави, оскільки захист прав і законних інтересів особи та її моральних цінностей стає не лише неможливим, але навіть і не потрібним за умов утвердження ліберально-ринкової доктрини.

15 березня 2002 року був прийнятий Указ Президента України «Про невідкладні додаткові заходи щодо зміцнення моральності у суспільстві та утвердження здорового способу життя», в основі якого – фундаментальна цінність, що має стати основоположною для захисту прав і свобод людини і громадянина – це втілення моральних цінностей життя у практику діяльності правоохоронних органів.

Актуальність потреби уточнення законодавства підтверджена неубезпеченістю клієнта на випадок відкриття конфіденційності інформації нотаріусом для правоохоронних органів. У таких ситуаціях зазнають руйнації не лише морально-етичні приписи у суспільстві, але й підривається довіра щодо гарантій юридичної допомоги і непорушення прав та свобод людини і громадянина.

Вільний, або латинський нотаріат, виконує функції, зміст яких полягає насамперед у посвідченні юридичних актів, безпристрасному інформуванні сторін про їхню сутність і правові наслідки, запобігання громадянсько-правових спорів [49, с. 107].

Превентивна роль нотаріального захисту, як відмічають спостерігачі, полягає у попередженні порушень права внаслідок здійснення нотаріальних дій, відмови від їх здійснення, правових консультацій. Однак виходячи за рамки латинського нотаріату, все більшого розвитку набуває посередницька роль нотаріуса, його обов'язок посередника під час укладення угоди.

До компонентів забезпечення особи варто віднести ряд моральних засад діяльності, які посилюють роль принципів забезпечення.

Основою забезпечення особи у сфері концептуалізації окресленої теми є «заповіді нотаріального співтовариства»: 1. поважай своє міністерство; 2. утримайся, навіть якщо є найменший сумнів, що робить незрозумілими твої дії; 3. віддавай належне правді; 4. дій обережно; 5. вивчай із пристрасстю; 6. радься із честю; 7. керуйся справедливістю; 8. обмежуйся законом; 9. працой із гідністю; 10. пам'ятай про те, що твоя місія спрямована на те, щоб не було спорів між людьми. Ці постулати безпечних умов для особи зрадаговані відомим нотаріусом Х. Хара Грау [49, с. 108].

У вітчизняній правозахисній практиці актуалізується вдосконалення механізмів реалізації громадянських прав і свобод, підвищення професійного та культурного рівня і доступність юридичного захисту, розширення юридичного обслуговування [49, с. 109]. На першому місці опиняються принципи права, а не мотиви політичної чи іншої підстави.

Представники лібертарно-юридичного напрямку скептично ставляться до дії у праві морально-етичних цінностей. Однак таке відоме правовій і моральній сфері поняття, як совість, вписане в контекст природної духовності, властиве європейській культурі і функціонує воно як «духовний закон». Відомий професор Алтайського університету В. Сорокін визнає, що «право як втілення правди реалізується через посередництво чистої і загостреної совісті людини». «Совість є внутрішній духовно-моральний закон людини, який дозволяє їй поважати права без зовнішнього поліцейського примусу» [157, с. 22–23].

Моральна категорія – совість – це чи не єдина забезпечувальна цінність у випадку наявності суперечливого, почасти неоднозначного, важкого для сприйняття і розуміння у співвідношенні із нормами Конституції України. «Совість і є основа людської моральності і права», зазначає В. Сорокін. Учений, визнаючи такий пріоритет совісті, водночас визнає, що ніхто не може змусити людину визнати будь-що, схотіти, подумати – тут закони держави безсильні, однак право діє через совість людини. Право, за твердженням дослідника, не зупиняється на межі внутрішнього світу людини, як це вважається в секулярній юридичній науці, а проникає в неї у формі совісного акту і стану благодаті. Саме совість відображає абсолютні, вічні і незмінні, як зауважує автор, начала моральності. На завершення аналізу професор постулює: істинне право вкорінюється в душі моральної, відповідальної людини [157, с. 25–26].

У теорії російського вченого В. Сорокіна відкривається ще одна суттєва для моделювання забезпечення особи характеристика совісті. Його висновок зводиться до констатації невіддільності правосвідомості від совісті людини

[157, с. 27]. Кожний суб'єкт права наділений справедливою свідомістю, яка диференціює правомірну і протиправну поведінку. Такою є вроджена і природна правосвідомість або, за В. Сорокіним, почуття права невіддільне від совісті людини.

Загрозливим компонентом, який підриває дію принципів забезпечення особи, залишається нерозуміння або зневага відповідальності особи за виконання покладених на неї обов'язків людини і громадянина, а також передбачених законодавством норм.

Знання правових норм особою, оволодіння правовою освітою і правовим рівнем культури свідомості дає підстави за таких умов сподіватися на комплексну дію всіх компонентів забезпечення особи у нотаріальній діяльності. Констатуємо факт наявності вже розроблених вузько спеціалізованих основних принципів професійної поведінки нотаріусів України, комплексна дія яких забезпечуватиме особу. Йдеться про ті постулати фахової етики, які сформовані на основі Етичного кодексу нотаріусів Європи та згадуваних вже заповідей Міжнародного союзу нотаріату. Отже, можна підсумовувати всі складові компонентів забезпечення особи у суспільному житті.

До принципів забезпечення особи відносимо:

- незалежність;
- законність;
- об'єктивність та неупередженість;
- перевага інтересів фізичних та юридичних осіб;
- конфіденційність;
- добросовісність;
- чесність;
- повага до професії;
- культура поведінки.

Принципи правової побудови моделі забезпечення особи назвемо словами одного із дослідників «прикладними засадами творення та функціонування

даної системи у часі та просторі» [18, с. 235]. Узагальнюючи, повертаємося до вже згаданої моделі безпеки особи, людини і громадянина, якою особа включена в загальну систему безпековості.

Правовим і значущим інструментом забезпечення дії принципів убезпечення особи у нотаріальній сфері є засади національної безпеки. Це «засоби і ресурси, що можуть бути використані для досягнення максимально високого рівня захищеності державних і національних інтересів» [18, с. 235]. Засоби і ресурси – це «матеріальна основа функціонування» системи убезпечення особи. До ресурсів дослідник Д. Беззубов відносить: правові (спроможність усіх гілок влади синхронно забезпечити виконання програми, планів, законів із захисту інтересів держави); економічні ресурси (всі економічні фактори (земля, праця, капітал)); інформаційна складова, скерована на підвищення авторитету та іміджу держави [18, с. 235].

Узагальнюючи ціннісні елементи, моделюємо ту ієрархію концептів, яка у спільному єдиному (безвинятковому) процесі дії, зокрема, у нотаріальній сфері, творить засадничі напрями убезпечення особи (Додаток А).

Висновки до другого розділу

1. Аксиологічний концепт у дослідженні увиразнює забезпечення свободи, гідності, конституційних прав, якості і належного рівня життя громадян, гарантування убезпечення особи від незаконних дій нотаріусів, конкурентних дій інших осіб.

2. В основу моделювання убезпечення особи у сфері нотаріальної діяльності покладена схематично бінарна протиставлюваність безпеки–небезпеки, цінностей–антицінностей, убезпечення–унезбезпечення. Першопричина такого підходу сформована кризою цінностей.

3. Правові цінності, які охоплюють таку складову, як безпека, є феноменами, що виступають компонентами права і способом його осягнення. Вартісність їх у тому, що право забезпечує захист правових цінностей не лише для осіб, але й для держави і суспільства.

4. Життя особи, добро, істина і справедливість творять систему абсолютних цінностей, які є вищими від особи і «не походять» від неї. Завдання особи полягає в уникненні небезпек zdeформованого психологізму, суб'єктивістських або лише позитивістських підходів; осягненні ієрархії цінностей за тривалістю, неподільністю, гармонійним і гуманним задоволенням інтересів особи, держави і суспільства. Розмежування цінностей і сприйняття цінностей детерміноване свідомістю особи.

5. Прирівненість моралі і права не чітко регламентована. Аморальна поведінка спонукає право до дієвості впливу на правосвідомість. Однак суспільна свідомість у самоорганізованому суспільстві на підставі високого рівня моральних стандартів впливає на формування правових норм, оскільки їх визначає спільність моралі і права, їхньої мети і принципів. Розвиток моралі і права постає інструментом гармонізації та забезпечення суспільства.

6. Етика закону повинна констатуватися, як і вимоги морального імперативу, у суворому законотворчому викладі, який повинен витримувати етичну експертизу. Тільки комплексне і всебічне моделювання забезпечення особи реалізуватиме його засадничу мету.

7. Змістовна сутність нотаріальної діяльності обумовлена функціями охоронного і захисного, а також функціями публічно-правового характеру відповідно до норм сучасного законодавства, яке на даному етапі потребує змін та уніфікації.

8. Моделювання забезпечення особи ґрунтується на (латинській традиції) конституційних нормах, європейській та світовій практиці діяльності нотаріату, морально-правовому імперативі.

Беручи до уваги непослідовність у законотворчості, відсутність окремого об'єкта дослідження «правової безпеки людини», невнормованість правової

безпеки, забезпечення особи, вважаємо за необхідне створити основу структуризації безпеки взагалі. Логістика такого моделювання вибудована на чотирьох засадничих складових: правова безпека особи, людини і громадянина – правова безпека суспільства – правова безпека держави – національна безпека. Алгоритм забезпечення особи у сфері нотаріальної діяльності складається із 17 засадничих напрямів правового забезпечення особи та 15 основних принципів нотаріального процесу, що дає підстави творити проект побудови ієрархії концептів (Додаток А, В), які можуть бути протиставлені для подолання юридичних факторів ризику в забезпеченні особи у сфері нотаріальної діяльності (Додаток Г).

Розділ III

УБЕЗПЕЧЕННЯ ОСОБИ У НОТАРІАЛЬНІЙ СФЕРІ В ЇЇ АНТРОПОЛОГІЧНІЙ ПІДПОРЯДКОВАНOSTІ

3.1 Престиж праволюдських спрямувань в забезпеченні особи

Міждисциплінарні здобутки наук виводять нас на три базові явища: правозастосовну, правотлумачну і до певної міри правотворчу, що синтезовані у нотаріальній діяльності.

Спричинений зміною підходів до антропологічної проблематики інтерес науковців (В. Бачинін, Є. Бистрицький, С. Гусев, Т. Дудаш, І. Малинова, П. Рабінович, С. Рабінович, Г. Тульчинський) забезпечує потребу врахування у правотворенні, правотлумаченні та правозастосуванні забезпечувальних практик і до осіб. Узагальнення підстав посиленої уваги до «різничитань» об'єктів національної безпеки та неоднакової їхньої перцептивної діяльності сформовані як проблеми, що концептуалізують потребу надання пріоритетності забезпечення особи (у т. ч. у нотаріальній сфері).

Смисл людського буття вперше у філософській антропології артикулював Фейербах, якому передували «передформулювання» періоду ренесансного гуманізму, німецького романтизму, французького періоду Просвітництва, кантівська теорія – «Антропологія із прагматичної точки зору» (1798). Принцип антропологізму утверджує людину «вихідним пунктом і кінцевою метою філософії». Друга половина ХХ ст. доповнила цей принцип «антропним» в контексті сучасної космології, яка зводить існування людини до «фізичних параметрів Всесвіту». Таким є шлях розширення антропологізму до появи теорій персоналістських, феноменолого-екзистенціалістських, неопрагматичних, психоаналітичних, неотомістських, неопротестантських, діалогістичних, усіх різних, однак об'єднаних проблематикою людини.

На відміну від зазначених концепцій німецька філософія запропонувала принципово новий тип некласичного «філософування» (антропологічний, соціокультурний, культурологічний і теологічний) як створену дослідниками сучасну філософію на протигагу структуралістсько-постструктуралістському і системно-структурно-функціоналістському, неомарксистському і психоаналітичному дискурсам, а також феноменолого-екзистенціалістському і фундаментально-онтологічному дискурсам [62, с. 1155–1156].

В. Абушенко висловлює думку, яку ми вважаємо за необхідне взяти за основу філософсько-правового дискурсу: дослідник наполягає на потребі не часткового міркування про людину, вибудовуючи його на основі онтології, гносеології, епістеміології. Філософська антропологія уможлиблюється лише як «синтетична філософія людини», що дає «цілісне, а не сукупне знання» [62, с. 1156] про людину (фізичне, психічне, духовне начало). Дослідники вбачають причини кризи суспільства у вияві кризи особистості, з чим не можна не погодитися.

Витоки «проблематичності», «нестабільності», «роздвоєння» людського буття беруть початки із «майже абсолютного ігнорування біологічної, вітальної підоснови, тілесності людини». Таке апріорно-антропологічне знання веде до трансцендентально-антропологічних тверджень, що спирається на теорію Канта і його антропологічні ідеї: «1) людина є розумною, тобто комунікативною істотою; вона є інтерекзистенційною істотою; 2) людина існує; 3) людина існує як самоціль; 4) людина не існує суто як засіб. Практичні смислові проекти мають примат перед усіма інструментальними звершеннями; 5) людину в усіх спрямованих на саму себе діях слід розглядати не просто як засіб, а водночас як мету; 6) людину в усіх спрямованих на інших розумних істот діях потрібно повсякчас розглядати не просто як засіб, а одночасно як мету» [145, с. 322–323].

Учені, критикуючи людину як «недостатню», зауважують, що вона (людина) сама «ускладнює свою ситуацію тим, що живе у світі, який постійно провокує різні «розриви», що виштовхують її до всеможливих «меж». «Буття людини завжди проблематичне, вимагає постійних зусиль для зняття своєї

«непевності». Для цього їй потрібне застосування не лише «знання контролю», але й «знання культури», «знання спасіння» [62, с. 1157]. Основним механізмом «утримання» людини і досягнення «стабільності» є «система соціальних інститутів, що дозволяє встановлювати порядки і впорядковувати потяги». Саме таким чином Гелен переходив у своєму дискурсі до соціологічного, а філософська антропологія набувала своєї антропосоціологічної теоретичної спрямованості, на яку, як зазначають Х. Фрайер, пізніше Плеснер, Ротхакер, Ландман, вплинули «антропологічні зміни» сучасної людини. Виникли «пост-антропо-філософські версії» на протистояння «безсуб'єктній» філософії у традиціях «європейського філософування» [62, с. 1158]. Тобто, філософія людиноцентризму з увагою до потреб особистості і її порятунку через культуру, дискурс «спасіння» постає актуалізованим передвисновком щодо необхідності забезпечення особи у сучасному світі з урахуванням її духовної, біологічної, «вітальної підоснови» та тілесності.

Не зводячи термін «антропологія», як це було раніше, лише до оцінки людини як біосоціальної істоти, ми братимемо за основу не двозначний, а повний у плані змістового вираження підхід сучасний, сформований західними філософськими антропологами і підтримуваний вітчизняною, а особливо харківською школою філософів права, зокрема Л. Петровою, який вносить ясність у трактування поняття «антропології» і вже згаданого розуміння людини як складного (тілесно–душевно–духовного) амбівалентного суцього. Виваженість знаних учених гарантує несуперечливість сучасної теорії філософії права із ще однією вагомою характеристикою понять – поняттям феноменології, а саме вона і є «духовним виміром людського буття». Духовне, дух і поняття душі поза сакральністю, релігійним тлумаченням проливає світло на одну із важливих характеристик – герменевтичну, яка і дає нам підстави сприймати цю триєдність «як уособлення смислової цілісності людського буття» [122, с. 146]. А дослідження права у цілісності і доконечності як «ідеї права» підтримуване філософами як свобода, що постає сутнісною ознакою справедливості. «Воля розумної істоти» трактується як така, «що законодавствує» [122, с. 147].

Людина, наділена правами і свободами відповідно до Основного Закону, не може знаходитися поза суспільством. У своїх правах і свободах вона перетинається з іншими особами, наділеними такими ж правами і свободами. А конституційні норми, за визначенням Ю. Маркова, «скеровані на модель атомізованого суспільства, в якому люди є перш за все індивідами, які керуються виключно особистим (приватним) інтересом. Із такого суспільства», як вважає російський дослідник, професор, «витравлюється моральний підтекст і дається простір егоїзму, неправді, гонитві за різноманітними джерелами збагачення. Причому це відбувається там, де держава і право втрачають свої моральні основи» [95, с. 89]. Там, де ускладнюється моральність поведінки, там і з'являється небезпечність у галузевій юридичній діяльності для всіх суб'єктів права. У суспільних відносинах, позбавлених звичного правового регулювання, натомість з'являються протиправні механізми «впливу» на ситуацію, її «вирішення» незаконним шляхом. Це призводить до призвичаювання у свідомості ментальної деформації, появи ризиків безпеки у кожній ділянці. Це стає властивим для нинішнього суспільства, яке подекуди «зливається» із криміналітетом. Несвідоме злиття зі злочинним світом для встановлення «справедливості» ускладнює створювані століттями безпечні умови, а суспільство руйнує їх через нівелювання етики ділових взаємин, «підпорядкувавши» її, наприклад, меті насильницького захоплення матеріальних благ через посередництво «обману і війн, оголосивши свої особливі права на ці блага в якості недоторканих і навіть священних» [95, с. 89].

Зміна однієї (соціалістичної, рівної для всіх) ідеологічної платформи на іншу – ліберальну ринкову (із культом матеріальних благ) змінила соціопсихологічну світоглядну етику особи, вивівши її наміри збагачення будь-якими способами на перше місце. За цим змаганням у досягненні своєї меркантильної мети встановлюється аморальна атмосфера взаємодії і розшарування суспільства, яка руйнує як моральні, так і правові норми. Російські спостерігачі етики і права відмічають різке погіршення моральної (а, значить, безпекової ситуації. – *О. Б.*), що можна трактувати як моральну кризу цивілізації,

яка творить суспільні відносини малостійкими і вибухонебезпечними. Право змушене контролювати поведінкові характеристики людей, вражених вірусом егоїзму і наживи» [95, с. 89]. Автор доводить очевидні факти: система управління і правових інститутів створена задля побудови т. зв. правової держави.

Пріоритети забезпечення особи знаходимо у сфері дії природного права, яке встановлює нормальні (природні) способи і методи життєіснування людини, суспільства і держави. Саме такий взаємозв'язок і взаємовплив дослідники бачать як основну і визначальну умову поступу, суспільного розвитку, збалансованого в результаті регулювання суспільних відносин.

Право кожної людини на безпечні умови життя є природним і невід'ємним правом, умовою буття і діяльності особистості у цивілізованому суспільстві. Кожна демократична держава повинна декларувати і забезпечувати такі умови життєдіяльності членів суспільства, за яких рівень упевненості у безпеці не викликатиме сумнівів людини щодо виконання державою обов'язків гаранта забезпечення кожному без винятку його прав і свобод, захисту елементарних потреб особистості, здоров'я та життя. У тому числі – фізичної особи (ст. 1161 ЦК України). На превеликий жаль, поки що спостерігається відсутність досліджень із проблем права людини на безпеку (А. Лобода) [87, с. 122].

Особиста безпека фізичної особи розглядається як «стан захищеності її життєдіяльності від безпосередніх загроз її життю, здоров'ю, тілесній неушкодженості, також особистій свободі». Такий підхід був сформульований в наказі МВС України «Про затвердження Ліцензійних умов впровадження господарської діяльності з надання послуг з охорони власності та громадян» (01.12.2009 № 505)*. Проте і взяті державою обов'язки, визначені гл. гл. 80, 81 ЦК України, ускладнюються їхнім забезпеченням у зв'язку з відсутністю законних вимог юридичних осіб та низькою, а то й безвідповідальною якістю надання правових послуг приватними юридичними особами.

* Втратив чинність 07.06.2013 р. на підставі наказу МВС України № 3651 від 15.04.2013 «Про затвердження Ліцензійних умов впровадження охоронної діяльності».

Хоча в цій царині і ведуться дослідження вчених, та у поле їхнього зору в основному потрапляють теоретичні питання безпеки, правової безпеки (А. Бодрук, А. Данильян, І. Діордіца, Ю. Максименко, К. Екштайн, В. Картавцев, П. Круть, М. Левицька, А. Лобода, А. Логінов, В. Мельник, М. Мельник, В. Мунтіян, Н. Нижник, М. Пендюра, Г. Пономаренко, Г. Ситник, З. Чуйко та ін.).

Оскільки в ієрархії людських потреб безпека визначена (разом із фізіологічними потребами) як одна із головних потреб, за теорією мотивації А. Маслоу, навіть у теоретичному плані відчувається відсутність єдиного визначення терміна «безпека фізичної особи», «особиста безпека», «безпека особи та громадянина», не кажучи вже про праксеологічну реалізацію дійсних вимог цих правових явищ. Саме така недостатня увага до питань безпеки особи створює проблемне поле для зловживань, корупційних дій у структурах, котрі покликані забезпечувати гарантування основних прав і свобод особи.

Щоб привернути увагу теоретиків і практиків права до проблемних аспектів забезпечення безпеки особи у нотаріальній сфері, їй потрібні напрацювання концепції праволюдного спрямування безпеки осіб у галузевих сферах та успішних її реалізацій у правовій площині.

Захист гарантованих прав особи на основі «праволюдних» (П. Рабінович) міжнародних стандартів покладений на національні органи влади. Досвід захисту прав і свобод, який гарантує безпеку фізичним особам, вибудовується на виконанні вимог Європейської Конвенції про захист прав людини і основних свобод, що розповсюджується на 47 країн із населенням більш, ніж 800 мільйонів людей, та рішень Європейського суду. Функції правової держави повинні збігатися з тими стандартами, які чинні в державах-учасницях Конвенції. У зв'язку з цим варті уваги способи подолання тих недоліків, котрі створюють умови для зловживань, корупції, порушення безпеки кожної окремо взятої особи. Уніфікація тих стандартів, котрі повинні бути в європейській спільноті загальними, є головною системною основою, на якій повинні будуватися єдині підходи до прав людини, до їх забезпечення, що і

вимагає вживання спільних заходів щодо гарантування створення безпечних умов життєдіяльності не в окремій державі, а в спільному європейському просторі.

Усвідомлення системних вимог Європейської Конвенції про захист прав людини і основних свобод створює, на наш погляд, надійне підґрунтя для напрацювання шляхів зміцнення демократії та забезпечення безпеки в усіх сферах життя. Ми спробуємо актуалізувати ті нормативні положення, які повинні ставати обов'язком правової держави і створювати сприятливі умови для регламентації безпечного простору усіх громадян.

Програма розвитку ООН у 1994 році визначила у структурному відношенні складові частини, які варто розглядати, оцінюючи рівень безпеки особи. Вони є, на нашу думку, тими важливими орієнтаційними вимогами, згідно з якими слід зіставляти, в тім числі, і сутність безпеки фізичної особи. Розглядаючи ці критерії, робимо висновок про те, що дана Програма є глибокою за своєю суттю, що репрезентує потреби головного об'єкта безпеки – особистості, індивіда, особи. На перше місце винесена основна складова, важлива для особи як суб'єкта і об'єкта соціальних відносин, індивіда з його неповторними та унікальними рисами, а також людини, як розумної істоти: йдеться про економічну безпеку (гарантування матеріальних умов розвитку особи). Такий підхід є важливою підставою для того, щоб гарантувати особі реалізацію її найголовніших умов життя і діяльності, зокрема у нотаріальній сфері. Але ці умови не можуть стосуватися окремо взятої особи. Основне – це створення умов економічної безпеки у суспільстві та державі. Другий пункт програми стосується продовольчої безпеки (достатня кількість продуктів). Третій критерій – це медична безпека (рівний і вільний доступ до якісної системи охорони здоров'я), який забезпечує, як і попередні вимоги, дієвість закономірних умов повноцінної життєдіяльності членів цивілізованого суспільства. Також до ряду найважливіших умов забезпечення безпеки особи зараховуємо необхідний критерій екологічної безпеки (відсутність шкідливих екологічних складових), котрий спрямований на визначення того, наскільки

зовнішні показники відповідають умовам гарантування економічної, продовольчої, медичної безпеки в цілому. Тільки комплексне забезпечення цих гарантій безпеки особи може бути основою зміцнення безпеки особистості. П'ятий пункт Програми розвитку ООН дуже важливий у загальній класифікації елементів убезпечення особи. Йдеться про безпеку людини (захист від таких загроз, як тортури, війни, кримінальні загрози, розповсюдження наркотиків та ін.). Стан безпеки у нотаріальній сфері особа сприймає як гарантовану конституційними, законодавчими та практичними заходами захищеність своїх життєво важливих інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз. Шоста позиція Програми стосується безпеки суспільств (збереження груп), що суттєво доповнює гарантії безпеки осіб. Сьома складова – це політична безпека, яку трактують як достатні політичні права і відсутність політичного гноблення. Узагальнений висновок наступний: тільки усі складові частини у своїй єдності можуть наповнювати змістом убезпечення особи. Без них чи хоча б без однієї із загального переліку умов досягти гарантій безпеки не вдається. Як доповнення акцентовано увагу на внутрішніх складових, які впливають на безпеку особи. Йдеться про психофізичний стан, рівень освіти (знань), традицій, цінностей, ідеалів, переконань, потреб, а також інтересів.

Розглянемо шляхи подолання проблем безпеки особи загалом. Вони з'являються там і тоді, коли стрімкі зміни в політичному, економічному та культурному житті порушують баланс усіх необхідних складових, що забезпечують безпеку. «Універсальним благом», основою гарантій чинності всіх перелічених вище складових безпеки є верховенство права, яке, за визначенням Браяна З. Таманаги, і є «культурним досягненням універсального значення» [160, с. 9].

Саме пріоритет права є гарантією від зловживань державною владою приватних осіб. Цей найважливіший правовий ідеал недосяжний, якщо у суспільстві домінує дисбаланс ідеалу і правопорядку, в якому для вирішення елементарних питань особи немає гарантій безпроблемного досягнення цілі у галузевій сфері. Як правило, основною причиною порушення умов безпеки

фізичної особи є конфліктні обставини, що виникають зазвичай на приватному, а потім і на державному рівні. Вони (обставини) виявляються у свідомому та несвідомому порушенні закону, прав і свобод людини, корупційних діях. Конфлікт визначається як «процес двосторонніх зв'язків, оснований на соціальних суперечностях, який характеризується порушенням або перешкоджанням в реалізації своїх інтересів і є причиною розвитку чи кризи суспільних відносин» (С. Бобровник). Конфліктність на державному рівні виявляється у невиконанні обов'язків будь-якою особистістю дотримуватися визначених заборон і не заважати іншій особистості реалізувати свої легально визначені та легально визнані права. Особливо посилюється конфлікт у недемократичній державі. Природно, суб'єкти права шукають шляхів подолання створених перешкод. Як правило, дослідники називають спосіб виходу із ситуації – це пошук консенсусу. У разі неможливості забезпечити безпеку особі, настає момент безпорадності та використання протиправних засобів: підкуп, самоправство, спосіб «примусового консенсусу», порушення прав і свобод людини, ігнорування пріоритету права в державі.

Обов'язки держави, які виникають унаслідок необхідності охороняти здоров'я та життя фізичної особи (ст. 1161 ЦК України), вступають в силу тоді, коли ситуація загрози безпеці вимагає реалізації права на ліквідацію загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи (ст. 1163 ЦК України). Такі ж зобов'язання існують як спосіб захисту заборони створення бар'єрів на шляху реалізації права. К. Екштайн визначає його як «заборону бездіяльності адміністрації, коли очевидні її обов'язки встановлені законом». Друга особливість, яка покликана так само запобігати появі обставин, що загрожують фізичній особі, полягає у «забороні збільшення допустимого терміну розгляду обставин адміністративної справи (затягування справи)» [195, с. 463].

Створення умов безпеки особи твориться також на забороні надформалізму. К. Екштайн акцентує увагу на «необхідності заборони обмеження правових можливостей у результаті надміру строгого дотримання

процедурних правил, що спотворює їхній основний зміст, який полягає у захисті прав і свобод громадян». Такий підхід тлумачиться як «застосування правила заради самого правила» [195, с. 463]. У такому разі безпека виступає підпорядкованим елементом, але будь-яка гіперболізація процедурних правил заради них же гіпертрофує ідею.

Фундаментальну основу в складній системі засобів створення безпеки для особи складає принцип законності у разі вступу його в офіційно-ділові стосунки. «Адміністрація повинна строго дотримуватися закону, у тому разі, якщо останній існує. Вона не має права відхилятися від закону». Таким змістом наповнений пріоритет закону. «Адміністрація неправомірна у будь-якій сфері, якщо ця її правомірність прямо не встановлена законом» [195, с. 463]. Будь-яке обмеження прав і свобод повинне випливати із закону, прийнятого парламентом.

Надзвичайно вагомим у ділових стосунках осіб є принцип взаємної довіри, існування якого створює довірливі стосунки суб'єктів права, що впливає на створення безпечних умов життєдіяльності осіб. Як зазначає К. Екштайн, цей принцип є загальним принципом права, котрий забороняє як адміністрації, так і особам приватного права зловживати своїми правами чи демонструвати суперечливість поведінки.

Дослідницькі підходи до оцінки безпеки єдині у тому, що вона має особливий пріоритет і є центральним компонентом безпеки держави, виступає відправною точкою усіх інших її рівнів: національної, суспільної, субрегіональної, регіональної, міжнародної та ін. Безпека особи, як і безпека держави, безпека суспільства – один із основних об'єктів захисту у всіх без винятку вищезгаданих рівнів безпеки.

Оскільки безпека стає найголовнішим завданням кожної держави з метою створення стабільності системи, то вона (правова держава) повинна акцентувати увагу на тому, чи виконується декларована законодавством заборона на зловживання правом. Ця заборона полягає у тому, щоб не

допускати «такого застосування норми, коли вона втрачає свій основний зміст – охороняти права і свободи» [195, с. 463].

Будь-який безлад на рівні офіційно-ділових стосунків створює підґрунтя для поширення порушень, зловживань чи протиправних діянь. На жаль, збільшується число самотніх людей, котрі через нечесні маніпуляційні дії нотаріусів, суддів, втрачають своє житло. І навіть звернувшись до правоохоронних органів, вони не можуть довести незаконність угоди, у результаті якої їх обманним шляхом виселили із квартири чи приватного будинку. Спрацьовує «буква закону» як різновид виправдання, при цьому ігнорується «дух закону», який також покликаний гарантувати безпеку захисту особи. Заборона на беззаконня полягає у тому, щоб була затверджена заборона приймати також акти управління, які предметно безпідставні, безглузді, позбавлені обґрунтованої мети, відверто суперечать нормам більш високого рівня, чи мають відверто несправедливий характер.

Захист безпечних умов організації нотаріального провадження осіб є не лише гарантування реалізації пріоритету закону, але й обмеження, наприклад, права власності, «мотивовані міркування суспільної безпеки» [195, с. 463]. Таким обмеженням можна скористатися, якщо будівництво будинку чи земельна ділянка несуть загрозу для безпеки і здоров'я інших людей, чи самого власника землі унаслідок небезпеки затоплення, сходження снігових лавин та ін.

Свобода підприємницької діяльності фізичних осіб гарантує їм специфічні права захисту приватної власності. Заради уникнення ускладнень у забезпеченні повноцінного функціонування суспільства виправдана заборона на позаслужбову підприємницьку діяльність. Вона, за оцінками К. Екштайна, обґрунтована і у зв'язку з метою запобігання прихованого конфлікту інтересів і особистої зацікавленості службових осіб.

Таким, що узагальнює усі вище перелічені характеристики загроз безпеці особи, у т. ч. у сфері нотаріальної діяльності, є зловживання правом, яке

К. Екштайн формулює як «бездумне застосування приписів закону, що створює його суть і основну мету» [195, с. 463].

Виходячи із узагальнень, які створюють головні передумови для захисту безпеки особи, констатуємо, по-перше, наявність розробленої законодавчої бази, у якій в основному є передумови для сприяння захисту прав і свобод осіб, підтримки пріоритету закону. По-друге, маючи гарантії свободи, автономії в її професійних діях, необхідно здійснювати аналіз шляхів реалізації права, виконання процедурних правил, обмеження права і свободи особи, а також зловживань адміністрації своїми правами (необґрунтованими, бездумними, що спотворюють суть закону).

Забезпечення балансу дії закону та обмежень, що не спотворює пріоритет права в національному законодавстві, – це ті перспективні теми для філософсько-правового вивчення, які сприятимуть поглибленому аналізу засобів захисту забезпечення особи у нотаріальній сфері.

Раціональною є та правова взаємодія (співпраця, правова допомога), яка в правовому дискурсі, за Ніцше, полягає у «волі до взаємності», а не «волі до влади». На перше місце тут виступають права особи, людини і громадянина та їх захист. До способів забезпечення особи можна віднести три різновиди правозахисної діяльності, визначені її дослідником Т. Пашуком: *за змістом (напрямом) соціальної функції у захисті права людини у правозахисній діяльності* вирізняються: а) *попереджувальна* (порушення права не допускається за посередництвом, скажімо, таких способів захисту, як визнання права чи визнання недійсним акта певного органу держави); б) *припиняюча (присікальна)* (розпочате порушення права припиняється, скажімо, шляхом звільнення особи з-під варти); в) *відновлювальна* (поновлення, реставрація порушеного права – скажімо, відшкодування матеріальної шкоди, поновлення на роботі) [115, с. 6].

До даного переліку способів покладеного в основу забезпечення особи у сфері нотаріату додаємо ще один різновид, який, на нашу думку, через його

змістову спрямованість і глибину проникнення у суть конфлікту, частотність досягнення результативності набуває особливої пріоритетності. Йдеться про юридичний компроміс, суть якого у зобов'язальній (імперативній) функції: особа поступається частиною прав з очікуванням адекватності юридичної поведінки від іншої сторони конфлікту. Принциповий характер права якраз і полягає у балансі «дозволу і веління» [108, с. 46]. З опорою на таку характеристику юридичного компромісу, підмічену М. Новіковою, звертаємо увагу на достатню його обґрунтованість щодо способів захисту прав людини у правозахисній діяльності, яка межує із способами убезпечення особи у нотаріальній сфері. У даному випадку право результується як норми, які надають можливість їхнього застосування, і одночасно – обмежують незаконні дії, будь-який самовільний зовнішній вплив на іншого суб'єкта права. Зауважимо, що рівновагу – паритет у юридичному компромісі – можна вважати правовим способом захисту особи у нотаріальній сфері, якщо забезпечується баланс державних, суспільних та особистісних інтересів на протиположності превалюванню суспільного чи особистісного.

Якщо узагальнити способи убезпечення, то матимемо моделювання убезпечення особи на основі антропологічного спектру засад. Всі складові спроектують функціонування нотаріальної сфери і її змістові напрями:

1. вираження особою намірів у правовому полі; позиціонування морально-правових стандартів у реалізації професійних потреб з урахуванням потреб держави і суспільства;

2. реципіювання інформації на основі базових антропологічних цінностей та орієнтацій у суспільстві, що створюють умови для убезпечення особи;

3. герменевтична зрілість (компетентність) у взаємодії із суб'єктом права; морально-правова інтерпретація каузальності правових/протиправних колізій замість свідомого конфлікту; пошуки юридичного компромісу;

4. вироблення пріоритетно-правових стереотипів правил і норм інтеракцій між суб'єктами у сфері нотаріальної діяльності.

Узагальнимо три складові, об'єднані як моральними, так і правовими характеристиками праволюдності проблематики:

Провідні системні ознаки забезпечення особи:

1. діяльність правової держави;
2. додержання прав і свобод людини і громадянина;
3. неприпинення честі і гідності особи.

Провідні системні ознаки пріоритету права:

1. дія верховенства права;
2. праволюдний підхід у розв'язанні потребових запитів особи.

Провідні системні ознаки професійної морально-правової діяльності нотаріуса:

1. морально-етична основа взаємодії у правовідносинах;
2. герменевтична адекватність інтеракційних суб'єктів права;
3. проектування процедурних перспективних рішень зі складних завдань з опорою на пошук юридичного консенсусу.

Неубезпеченість особи у нотаріальній діяльності започаткована у конфліктах інтересів, що не збігаються. «Кожний суб'єкт соціальної дійсності має свої власні інтереси, чи то є окрема особистість, суспільство або держава. Часто інтереси не тільки не співпадають, але й вступають у суперечність з іншими, що є причиною виникнення і розвитку конфліктів. Соціальна природа внутрішніх і зовнішніх конфліктів інтересів визначається об'єктивно-суб'єктивними факторами і полягає – для внутрішніх конфліктів інтересів – у недосконалості будь-якого суспільства, в якому зберігаються соціально-класова, майнова, егаоконфесійна та інша диференціація людей; для зовнішніх конфліктів інтересів – в егоїстичності національних інтересів кожної держави, тобто їхньої спрямованості насамперед на забезпечення власної безпеки і виживання і тільки потім на забезпечення глобальних інтересів світового співтовариства» [155, с. 7].

Розглянемо окремі, зауважені дослідниками конфлікти, які впливають на безпеку. Це *горизонтальні* (боротьба за владу в межах наявного політичного режиму); *вертикальні* (боротьба не тільки за перерозподіл владних ресурсів, але й за зміну політичного устрою і політичного курсу, який проводиться державою); *сутички* (основу конфлікту складають антагоністичні суперечності); *насильницькі* (використання сили з боку хоча б одного з опонентів) та ін. [155, с. 7–8].

«Конфліктність на державному рівні виявляється у невиконанні обов'язку будь-якою особою дотримуватись певних заборон і не заважати іншій особі реалізувати свої легально визначені та легітимно визнані права. Так, кожен зобов'язаний дотримуватись права іншого на життя і має право реалізувати свої потреби відповідно до правових приписів у межах загальних або конкретних правовідносин. У свою чергу держава в особі державного апарату контролює та забезпечує процеси життєдіяльності суспільства, реалізацію суб'єктами своїх прав та виконання покладених на них обов'язків» [22, с. 88].

Противагу «волі» одного некваліфікованого юриста може створити «загальна добра воля» суб'єктів права. Однак вона не зводиться до формальної консенсуалізації і пошуку способів «залагодження» справи. Навпаки, правової ваги набуває об'єктивний аналіз створених (конфліктних) розбіжностей, на основі справедливих і вільних для обох сторін ділових взаємин способів урегулювання взаємодії. Безперечно, основу забезпечення у нотаріальній сфері позиціонуватиме мораль – категорія, яка визначає рівень свідомості і професійного досвіду «на основі людського уявлення про належне, критерієм якого є добро і зло, чесність, порядність, справедливість, правда, кривда; це явище динамічне, що формується та змінюється в залежності від досягнутого економічного, матеріального, інформаційно-технічного, культурного та духовного рівня суспільства або групи людей чи індивіда; це внутрішнє спонукання людини, яке націлене на досягнення належного, абсолютних цінностей, істинності; це внутрішнє переконання, що формується усвідомлено людиною під впливом виховання, освіти,

навколишнього соціального середовища у вигляді норм, принципів, поглядів, оцінок» [28, с. 7].

Аналіз доводить, що врегулювання конфлікту підвищує забезпечення особи. Рівень урегулювання конфлікту встановлюється передумовами, які полягають у визнанні сторонами конфліктної ситуації об'єктивних інтересів один одного, організацією груп інтересів, які виражають позиції конфліктуючих сторін; згодою сторін взаємно визнавати формальні правила взаємодії, що складають основу збереження їхніх інтересів.

Пізнання філософсько-правової суті забезпечення особи можна здійснити на підставі визначення її, по-перше, як внутрішньої ознаки, яка межує із зовнішніми джерелами загроз безпеці України; по-друге, як локальної національної за масштабом поширення загрози інтересам держави і суспільству; по-третє, як загрози особистості, людині, особі, суспільству, державі, поділяючи загрози за об'єктом впливу; по-четверте, як загрози економічної, соціальної, духовної та іншої – за сферою прояву загроз.

Всі названі трансформовані і конкретизовані ознаки забезпечення особи (на підставі класифікації А. Смелянцева) дозволяють визначити підходи до неї як до об'єктивної потреби особи, суспільства і держави у захисті від внутрішніх загроз, які можуть переростати і в зовнішні, і створювати перешкоди щодо самореалізації особи та прогресивного розвитку держави і суспільства.

Дослідник слушно зауважує на тому, що «внутрішні загрози детермінують посилення зовнішніх загроз безпеці держави, тому що підривають її могутність і внутрішню стабільність» [155, с. 15].

Теоретико-праксеологічну сутність безпекотворення становлять інтереси особистості суспільства і держави, на чому слушно акцентує автор: «У системі безпеки України особливу роль відіграють життєво важливі інтереси, які визначаються як сукупність потреб, задоволення яких забезпечує самозбереження і можливість прогресивного розвитку особистості, суспільства і держави. Стосовно України такими інтересами виступають: незалежність і

свобода, територіальна цілісність, добробут її громадян і високий життєвий рівень, захист життя, власності і конституційних прав» [155, с. 7].

Відтак, робимо висновок про те, що у загальній схемі праволюдських інтересів приватні інтереси особи є складовою частиною життєво сформованих намірів особи, які становлять суть функціональної мети суспільства і держави, їхнього безпекотворення задля належного рівня життєдіяльності.

Ми не схильні до радикальних висновків авторів, однак сприймаємо названі перешкоди як першопричини до неможливості досягти особою забезпечення у будь-якій галузевій сфері. Як зауважив А. Лобода, «метою (ідеалом) правової безпеки людини постає барокова аскетичність пуританського гатунку – сувора, але благородна та мудра в головній інтенції: найпрекрасніше в людині – розуміння власного духовного призначення гарантованого нормами права, а відтак – свідоме заперечення в собі егоїзму, тваринної пожадливості, боротьба з власними стихійними пристрастями, антропоцентризмом у праві». А. Лобода справедливий в тому, що «право має бути просякнута духом своєрідного «світського чернецтва», під яким розуміють самообмеження, заперечення надмірного особистого майнового збагачення, що призводить до дисбалансу системи національних інтересів, отже, і конфлікту та пріоритетності їх забезпечення. Іншими словами, абсолютизація правової безпеки однієї людини зумовлює абсолютизацію правової небезпеки іншої людини, а в певних випадках і до суспільства та держави в цілому» [89, с. 19], що, на наш погляд, призводить до нівелювання забезпечення особи.

Професійна етика на основі моральних принципів творить специфічні підстави, як деталізовані імперативи для слідчої та судової практики. Очевидною стає необхідність урахування пропонованих О. Поповченком «окремих норм нотаріальної етики у кримінальному процесуальному законі», що «сприятиме підвищенню його ефективності в сучасних умовах здійснення процесуальної діяльності» [130, с. 259].

Феноменальну складову нотаріальної діяльності – морально-етичну – творить головний суб'єкт нотаріальної сфери – юрист, за діями якого можна встановлювати рівень професійної «ментальності», тобто способу правового мислення – мислення, яке і на свідомому, і на підсвідомому рівні свідчить про рівень правової культури. Відтак можна зробити висновок, що однією зі знакових засад забезпечення особи у нотаріальній сфері є додержання етичних норм, які репрезентують не лише усталені у суспільстві норми, але й демонструють непохитність дії праволюдських принципів професійної діяльності.

3.2 Механізми реалізації забезпечення особи у нотаріальних діях

Механізм – це внутрішня будова, система чого-небудь; метод, спосіб [26, с. 665]. Відповідно до заданої дефініції спроектуємо позиції особи, обґрунтовані специфікою нотаріальної діяльності, звернувши увагу на ті внутрішньозадані елементи, які творять систему, методи ефективного забезпечення особи.

На основі такого способу дії, як «належність», сформованого Евандро Агацці, «кожна людська дія пов'язана із деякою «ідеальною моделлю» того, як належить бути» [171, с. 188]. Відтак людські дії співвідносні з ідеальними зразками». Без них вона не може бути людиною і достатньо реалізовувати свої наміри, ідеали і мрії.

У демократичній державі забезпечення особи позиціонується як ідеал, який проектує дію всіх правових і моральних механізмів, що лежать в основі оновлення суспільних відносин, забезпечують дію Конституції України та чинного законодавства.

Правова основа забезпечення особи у нотаріальній сфері сформована джерелами теорії нотаріального процесу, до яких віднесена Конституція України.

Нею передбачено перехід до формування вільної ринково-конкурентної економіки, демократичних принципів побудови державного устрою. Норма про те, що правом на підприємства, землю наділені не тільки держава, а й громадяни, юридичні особи, що й зумовлює можливість переходу прав власності на такі об'єкти. У зв'язку з цим нотаріальна діяльність ускладнилася.

Відтак потреба оновлювати законодавство про нотаріат стає єдиним шляхом унормування правових питань та надання правової допомоги. Законодавство про нотаріат на сучасному етапі правотворення постає структурованою системою правових норм, предметом регулювання яких є правовідносини, що виникають в організаційній побудові нотаріату, нотаріальному процесі та регламентують процедуру вчинення нотаріальних проваджень. До таких актів належать спеціальні нормативні акти: Закон України «Про нотаріат», Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, Положення про порядок учинення нотаріальних дій у дипломатичних представництвах та консульських установах України тощо. Крім названих, до джерел теорії нотаріального процесу належать Цивільний кодекс України, Сімейний кодекс України, Земельний кодекс України та інші систематизовані акти матеріального права. Ці нормативно-правові акти визначають завдання і механізми дії нотаріусів; вони реалізуються на підставі нотаріальної процедури.

Нотаріальний процес регламентований також указами та розпорядженнями Президента України, постановами Верховної Ради України, постановами та розпорядженнями Кабінету Міністрів України, наказами міністра юстиції України, наказами та інструкціями інших міністерств та відомств, нормативними актами органів місцевого самоврядування.

Йдучи від протилежного «небезпеки-убезпечення», сформуємо тим самим спектр дії механізмів забезпечення, їхню загальну і сформовану галузеву скерованість.

Відштовхуючись від визначеного поняття «загрози інтересам безпеки України», запропонованого А. Смелянцевим, беремо до уваги, що вони

визначаються як «детерміновані об'єктивно-суб'єктивними факторами об'єктивні можливості або (і) готовність будь-якого суб'єкта соціальної дійсності нанести збитки життєво важливим інтересам України з метою розв'язання існуючих суперечностей і одержання однобічних переваг» [156, с. 6]. Автор класифікує загрози безпеці України за чотирма ознаками і критеріями: 1. за джерелами (внутрішні, зовнішні, комплексні); 2. за масштабом (локальні, національні, регіональні, глобальні); 3. за об'єктом впливу (загрози особі, суспільству, державі, коаліції держав, світовому співтовариству, цивілізаціям); 4. за сферами прояву (політичні, економічні, воєнні, екологічні, інформаційні, соціальні, демографічні, духовні, етнічні, конфесійні та ін.).

У схемі загального – одиничного конкретизуємо місце і характер забезпечення особи у сфері нотаріальної діяльності.

Для дослідження окреслених проблем повернемося ще раз до безпекознавчого підходу як основи, яка визнається як методологічний напрям аналізу безпеки, завданням якого є задіяння новітніх методів дослідження і моделювання безпекових різноспрямованих типів, класів і рівнів з метою формування теорії та практики безпекотворення, а також встановлення механізмів забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина.

Серед визначених А. Ситковським різновидів безпеки – особиста; суспільна; державна; військова; економічна; інформаційна; екологічна; правоохоронних органів [99, с. 41], безпека фізичної особи може бути визначена як різновид безпеки особистої, що межує (охоплює) економічну, і до певної міри також суспільну або державну. Тобто, забезпечення особи у філософсько-правовому масштабі є певним синтезом елементів інших видів безпеки, взаємодія і взаємозв'язок яких зумовлюють забезпечення безпеки як цілісної у межах правової системи.

В. Баранкова стверджує про те, що правовий характер нотаріальної діяльності виявляється у двох ключових аспектах. По-перше, нотаріальні дії вчиняються на підставі закону й у порядку, встановленому законом. По-друге,

нотаріальні дії спричиняють правові наслідки. Нотаріальна діяльність наділена правостановлювальним призначенням. Вона діяльна за умови відсутності цивільно-правового спору. Особи добровільно прагнуть закріпити визначені правові відносини чи обставини, відтак гарантувати захист прав і законних інтересів. Дії нотаріату є різновидом юрисдикційної діяльності правотворчої, правозастосовної, здійснюють важливі правозахисні дії щодо прав громадян і осіб, забезпечують баланс публічних і приватних інтересів, дійсне волевиявлення сторін [8; 9; 10].

Нотаріат виконує завдання щодо забезпечення захисту та охорони власності, прав і законних інтересів осіб, чим зміцнює законність та правопорядок, запобігає правопорушенням.

Ю. Желіховська бачить три основні завдання нотаріату:

Перше полягає у захисті і охороні власності, прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб. Нотаріальні органи виконують в основному правоохоронну функцію, нотаріальна діяльність теж є засобом захисту прав. Виконання цього завдання результативується, якщо воно не порушує процесуальних норм Закону України «Про нотаріат». Він гарантує захист прав та законних інтересів у вчиненні нотаріальних дій. Порушення процесуальних норм є підставою для визнання нотаріального акта недійсним.

Друге завдання потрактоване як дії, вчинені нотаріальними органами, що забезпечують захист і охорону важливих прав, інтересів громадян і організацій, пов'язані з їхнім буттям, існуванням, діяльністю, оскільки вони стосуються майнових прав та гарантування реалізації інших суттєвих прав громадян.

Зміст забезпечення особи бачимо у виконанні третього завдання – запобігання правопорушень через правові консультації, роз'яснення наслідків вчинення нотаріальної дії [55, с. 281].

Нотаріальні відносини щодо здійснення діяльності є процесуальними, спрямованими на вирішення матеріально-правових питань, віднесених до його компетенції (тобто нотаріальної справи) між нотаріусом і особами,

заінтересованими у вчиненні нотаріальних дій, з приводу посвідчення юридичних фактів (правочинів), вжиття заходів щодо охорони спадкового майна, видачі свідоцтв про право на спадщину та ін. Нотаріальна діяльність передбачає певний перелік юридичних дій, скерованих на нотаріальне провадження щодо розгляду і конкретної нотаріальної справи [10, с. 278].

Нормативно-правові акти, нотаріальне законодавство покликане не лише врегульовувати загальні та спеціальні норми вчинення нотаріальних дій, але й унормувати підстави для скасування незаконності та необґрунтованості нотаріального акта [10, с. 278].

Ґрунт діяльності нотаріату становлять принципи нотаріального процесу, реалізовані у законодавстві через основні методи правового регулювання нотаріальних відносин. Вони (принципи) у своєму системному вираженні удосконалюють ці відносини через конституювання змісту, специфіки та сутності процесуальних нотаріальних відносин, а також впливу на загальну і правову культуру та свідомість осіб, на способи безпроблемного втілення норм законодавства та його вдосконалення (Додаток В).

Оцінки дослідників щодо дії принципів неоднозначні. Особливо якщо йдеться про усталений перелік цих принципів. Оскільки принципи – це не раз назавжди дана категорія, то їхня система зазнає і надалі, вважаємо, повинна зазнавати закономірних еволюційних змін під впливом новітніх суспільних процесів. Причому всі принципи у їх системі є критично важливими, тому що вони становлять єдину «логіко-правову систему», тісний взаємозв'язок на рівні дії не однієї норми, а всіх разом у їхній тісній єдності. Так вони (принципи) виокремлюють нотаріальний процес як окрему самостійну сферу права та її публічний характер.

Позитив у пріоритетності окремих принципів, зокрема, принципу верховенства права (див. Додаток В), бачимо у тому, що він закладає основу забезпечення особи у нотаріальній діяльності на підставі законного її конституційного права щодо одержання правової допомоги. Відтак важливим пріоритетом є принцип верховенства права, а всю ієрархію інших принципів визнаємо такою, яка аргументовано запропонована дослідниками С. Фурсою,

Є. Фурсою, М. Бондарєвою, І. Мельник [161, с. 77]. Йдеться про обґрунтовану диференціацію принципів за формою нормативного закріплення; за змістом та сферою поширення; за роллю в регулюванні процесуально-правового становища суб'єктів правовідносин; за предметом регулювання; за їх значимістю (див. Додаток В).

Класифікація принципів, які впливають на забезпечення особи в нотаріальній сфері, до певної міри хоча і є умовною, однак варто визнати її засадничі концепти. До таких відносимо, по-перше, класифікацію міжгалузевих принципів нотаріального процесу; по-друге, його функціональних принципів; по-третє, галузевих принципів нотаріального процесу.

Дослідники С. Фурса, Є. Фурса, Л. Радзієвська, С. Пасічник та інші схиляються до доповнення міжгалузевих принципів такими, як принцип диспозитивності та принцип національної мови, що має у вітчизняному нотаріаті свої давно сформовані традиції ще із ХІХ ст.

Галузевими принципами нотаріального процесу є принципи обґрунтованості нотаріальних актів, безспірності нотаріального процесу та нотаріальної таємниці [161, с. 78].

До функціональних принципів нотаріального процесу віднесені принципи безпосередності, незалежності, неупередженості нотаріуса, принцип сприяння громадянам, установам, підприємствам і організаціям у здійсненні їхніх прав та охоронюваних законом інтересів (ст. 5 Закону «Про нотаріат»). Організаційно-функціональним принципом слід визнати вже згаданий принцип нотаріальної таємниці, що особливо впливає на сутнісну характеристику забезпечення особи.

Універсалізація дії принципів в умовах демократичної держави впливає на непорушне застосування норм права, вихід (правовий) на усунення недоліків нотаріальних дій та вплив конструктивних рішень на внормування практики нотаріальних взаємодій. Відтак, як слушно зауважують С. Фурса, С. Волосенко та ін., всі принципи у науковому осмисленні повинні здобувати свою апробацію, а вже тоді удосконалюватися. Автори вважають «навіть

нормативне закріплення принципів цивільного (нотаріального) процесу» лише способом їх випробування та базою для подальшого вдосконалення [161, с. 79].

Визнаними і визначеними є обов'язки нотаріуса, які покладають на нього зобов'язання перед особою. Відтак «нотаріальні процесуальні обов'язки особи, яка вчиняє нотаріальні дії, – це визначений державою перелік можливих правоохоронних та правозахисних засобів, які нотаріус зобов'язаний вжити за заявою громадянина або юридичної особи, а також у разі встановлення ним ознак правопорушення або злочину. Тобто разом з правами вони складають повноваження нотаріуса і входять до визначеної законодавством нотаріальної процедури» [161, с. 140]. Принципи нотаріальної діяльності разом із правоохоронними та правозахисними засобами, правами та обов'язками сторін забезпечують цінність механізмів, якими досягається процес убезпечення особи.

Процесуальні права нотаріуса трактують як «законодавчо закріплені межі дозволеної, самостійно ініційованої поведінки нотаріуса або ті права, які, згідно з Законом, зумовлені обов'язками осіб, які звернулися до нього. Такі права спрямовані на здійснення нотаріусами нотаріальної функції шляхом посвідчення безспірних прав та фактів, що мають юридичне значення, а також вчинення інших нотаріальних дій з метою надання їм юридичної вірогідності» [161, с. 140].

Незаперечним є факт убезпечення особи у нотаріальній сфері за умови діяльності нотаріуса у межах об'єктивного і правомірного характеру додержання прав особи. Нотаріальна процедура має забезпечувати юридичну вірогідність учинюваних нотаріальних дій. Отже, межі мають бути законодавчо закріплені. Однак дослідники звертають увагу на те, що невинний розвиток суспільства спричиняє необхідність систематичного контролю меж дії нотаріального процесу з метою вдосконалення нормативної бази і механізмів здійснення нотаріального процесу, прогнозування його розвитку.

Звісно, нотаріус має право діяти не тільки в межах певної процедури, а й виходити за межі, якщо такі дії не суперечать закону і такі дії не будуть порушувати права інших осіб. Ч. 8 ст. 8 ЦПК України передбачає: якщо спірні відносини не врегульовані законом, суд застосовує закон, що регулює подібні за змістом відносини (аналогія закону), а за відсутності такого – виходить із загальних засад законодавства (аналогія праву) [161, с. 23].

Кожний факт нанесення збитків, шкоди інтересам держави, суспільства чи особи (фізичної, юридичної), особистості спричиняє аналіз суті і змісту об'єктивних і суб'єктивних можливостей їх прояву у взаємозв'язку з іншими причинами порушення безпеки.

Безпека особи може бути констатована як конституційна гарантованість захисту професійно встановлених законних інтересів фізичної особи, надійності становлення, розвитку та перспективного функціонування її матеріальних та фінансових можливостей (підприємства чи установи). Безпека фізичної особи спирається на наявні «державні механізми забезпечення захисту життєво важливих інтересів громадян, суспільства і держави, забезпечення їх незалежної, стабільної, вільної і самостійної життєдіяльності» [99, с. 41].

У поділі за видами суб'єктів безпека особи, на нашу думку, співвідносна із особистою, державною, національною і суспільною, а це означає, що процес забезпечення спирається і на захист здоров'я, прав і свобод як основного об'єкта суспільної безпеки; якщо розглядати одним із основних об'єктів суспільної безпеки суспільство, то йдеться про гарантованість його матеріальних та духовних цінностей; для держави як об'єкта суспільної безпеки основу становлять: гарантований Конституцією її устрій, суверенітет, територіальна цілісність.

Універсально значущим визначенням дослідниками поняття безпеки (і відповідно процесу забезпечення – О. Б.), що охоплюють її різноспрямовані характеристики, є тлумачення В. Ліпкана: «безпека – це органічне поєднання реалізації прагнення людини до безпеки і можливості забезпечення безпеки з боку державних або громадських організацій» [99, с. 43].

До цього додамо ключові механізми, які забезпечують дієвість прав і свобод людини. Дослідники О. Грищук і А. Гелеш зауважують, що «одним з найважливіших складових елементів системи забезпечення прав і свобод є система гарантій прав і свобод людини, що здійснюється за допомогою ефективних механізмів їх реалізації, охорони та захисту». Автори бачать основне «призначення цих гарантій, що полягає у створенні необхідних юридичних умов для втілення закріплених у міжнародних та національних нормах прав і свобод людини» [38, с. 148].

Пізнання філософсько-правової суті убезпечення особи можна здійснити на підставі аналогії визначення її, по-перше, як ознаки, яка межує із правами і свободами людини і громадянина; по-друге, як локальної за сферою поширення загрози інтересам особи у нотаріальній сфері; по-третє, як загрози через ігнорування моральних засад особистості, людини, фізичної або юридичної особи, суспільства, держави; по-четверте, як загрози зневаги принципів нотаріального процесу, що послаблюють дію механізмів убезпечення особи.

Всі названі трансформовані і конкретизовані механізми безпеки дозволяють визначити підходи до неї як до об'єктивної потреби особи, суспільства і держави у захисті від внутрішніх загроз, які можуть переростати у зовнішні, і створювати перешкоди щодо самореалізації особистості та прогресивного розвитку держави і суспільства. Дослідник слушно застерігає, що «внутрішні загрози детермінують посилення зовнішніх загроз безпеці держави, тому що підривають її могутність і внутрішню стабільність» [99, с. 15].

Теоретико-праксеологічну сутність безпекотворення становлять інтереси особи, людини і громадянина, суспільства і держави: «У системі інтересів безпеки України особливу роль відіграють життєво важливі інтереси, які визначаються як сукупність потреб, задоволення яких забезпечує самозбереження і можливість прогресивного розвитку особистості, суспільства і держави. Стосовно України такими інтересами виступають: незалежність і

свобода, територіальна цілісність, добробут її громадян і високий життєвий рівень, захист життя, власності і конституційних прав» [99, с. 7].

Відтак, робимо висновок про те, що у загальній схемі інтересів, інтереси особи є складовою частиною життєво сформованих намірів особистості, які становлять суть функціональної мети суспільства і держави, їхнього безпекотворення задля належного рівня життєдіяльності.

Логіка розгляду поняття убезпечення особи у нотаріальній сфері скеровує нас і до застосування ще одного методу аналізу, дію якого ми аж ніяк не перебільшуємо: основу його становить поняття загрози інтересам безпеки держави (А. Смелянцев). Сюди відносимо порушення прав людини і громадянина, несправедливість, нерівність, протиправний тиск, відмову, перешкоджання у досягненні законних прав та інтересів особи, що цілковито розбалансовує життєдіяльність особи та суспільства і творить ґрунт для появи небезпек, неможливості реалізувати своє право на захист.

Ця схема вибудовується на таких причинах загрози особі: порушенні норм державно-юридичного захисту та прав і свобод людини на захист. За визначенням дослідника Т. Пашука, «право людини на державно-юридичний захист її прав та свобод – це право на здійснення в процесі національної правозастосувальної юрисдикційної діяльності заходів щодо примусового виконання обов'язку, необхідного для реалізації права людини, або щодо відновлення такого права, або ж щодо попередження чи припинення його порушення» [115, с. 5].

З метою належної форми забезпечення державно-юридичного захисту повинні бути відповідними механізми втілення: первинності права у державі; верховенства права у державі, тобто пріоритет його над державою, підпорядкування держави праву. Лише за таких умов правозахисна діяльність стає ефективною для створення механізмів убезпечення особи, за які відповідає кожна посадова особа, держава, що залежні від права. Цей фундаментальний принцип резонує у наступних елементах: дії аксіологічно-правових факторів у правовому дискурсі; раціоналізації творення на цій

основі взаємодії кількох її сторін; технології (тактики) одержання правової допомоги чи співпраці на основі самодостатнього конструювання правового дискурсу. Останній моделює адекватне у правових рамках сприйняття й викликає планову (очікувану) інтерпретацію одержаної комунікантом інформації. За таких умов забезпечення особи лише одержує ґрунт для її досягнення. Інша сторона (посадова особа) – її дії – доповнюють морально-правову засаду демократичної держави, що асоціюється із основоположними критеріями правової держави.

Убезпечення особи має пряме відношення до безпеки держави. Під впливом безпеки держави та гарантій роботи державного апарату на основі досконалих методів і форм кожному громадянину гарантовані можливості здійснення ідеалів права і справедливості.

Безпека як критерій державно-правових цінностей у демократичній державі набуває форм взаємовпливу і універсалізації їхнього взаємозв'язку. Комплексна дія виконує роль суспільного регулятора всіх державно-правових структур, у яких взаємодіють різні суб'єкти права. Вони в умовах правової держави виявляють рівень утвердження соціальної справедливості, рівності та реалізації прав і свобод людини і громадянина.

Убезпечення кожної особи гарантує злагоду в суспільстві і державі, матеріальний захист особи, громадян, впровадження принципу справедливості. Якщо не забезпечена дія хоча б одного критерію правової держави, забезпечення особи втрачає своє морально-правове значення. Воно не співвідносне із нормами чинного права.

Національна політика безпековості, яка має бути концептуально сформованою, – ефективний чинник змін умов сучасного розвитку правової держави, взаємин осіб, які викликають потребу регулювання ділових стосунків.

Державно-юридичний захист особи у нотаріальній сфері можна за взірцем характеризувати – це «соціальна діяльність, яка: 1) є державно-юридичною; 2) є охоронною правозастосувальною (зважаючи на поділ

правозастосування на охоронне та регулятивне); 3) є юрисдикційною (тобто діяльністю, в якій вирішується правовий спір); 4) здійснюється з метою або примусового здійснення юридичного обов'язку, необхідного для реалізації права людини, або для відновлення цього права у разі його порушення (включаючи, у необхідних випадках, і притягнення до юридичної відповідальності), або ж для попередження чи припинення такого порушення; 5) спрямована на забезпечення, перш за все, приватного інтересу; б) ініціюється (але не здійснюється), зазвичай, самою особою» [115, с. 5].

Органам нотаріату притаманні правозахисна та правоохоронна функції. Є потреба необхідності розроблення властивого цим функціям спеціального процедурно-правового механізму.

Дія процедурно-правового механізму має забезпечуватися узгодженням та самостійним співіснуванням таких ознак нотаріальної процедури, як регулятивність, охоронність та правотворчість.

Охоронність дослідники трактують як процедуру щодо охорони прав всіх суб'єктів правовідносин на кожному етапі або стадії нотаріального процесу, а також передбачає охорону інтересів суспільства та держави [161, с. 471].

Стратегічною опорою творення безпечних умов діяльності особи у цій сфері є перша засада: добиватися порозуміння та професійного безконфліктного виконання обов'язків.

Друга засаднича складова забезпечення для осіб на етапі стрімких глобалізаційних змін є контроль морально-правових детермінантів безпеки особи. Критичні оцінки творення такого майбутнього хоча й мають поки що підстави, однак дають право на основі ментальних, культурно-історичних, економічних і політичних даних робити висновки щодо відсутності потенційно зрілих проєктів використання можливостей забезпечення прогресу. Мета проєктів – подолати агресію, протистояння, деформації в інтеракціях, конфлікти, «фактори нерівності» у розшарованому економічними негараздами суспільстві. Названим бар'ерам має протистояти толерування співпраці, інтелектуалізація, творення програм забезпечення особи.

На жаль, відсутність осмисленого проектування забезпечення суттєво підриває її основи. Крім цього, конфлікт суб'єктів права руйнує авторитет держави, його правовий фундамент. Протистояння подекуди не обмежується локальними конфліктами в одній сфері ділових взаємин. Воно поширюється як інтегральне соціальне явище. Чиясь «воля» стає руйнівною в широких масштабах, які виходять за межі ділового правового припису.

Очевидно, що правоохоронний та правозахисний інститут нотаріату підтверджує такі функції престижу людиноцентристських спрямувань:

1. Охорона та захист прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, територіальних громад, а також держави. Убезпечення особи і охорона її – це близькоспоріднені поняття. Ю. Желіховська трактує охорону як 1. «потенційну можливість захисту прав та інтересів громадян, коли фактично зазіхання на них ще не сталося, тоді як захист може розглядатись як конкретна дія, яка виникає з початком правопорушення. Нотаріальні органи в основному виконують правоохоронну функцію, але нотаріальна діяльність може бути засобом захисту прав.

2. Застосовуючи норми матеріального і процесуального права, нотаріус впливає на правовідносини між суб'єктами. Так під час встановлення в договорі конкретних прав та обов'язків сторін, актуалізується *праворегулювальна* функція нотаріату, що у перспективі впливає на подальшу ефективність забезпечення особи.

3. Нотаріат позиціонується як орган, який має право аналізувати вимоги закону і робити висновки щодо можливості або неможливості застосувати це положення законодавства для виконання покладених на нього функцій і реалізації волевиявлення громадян. У цьому полягає *правоаналізуюча* функція. Нотаріус має право визначати межі дозволеної поведінки в урегульованих законом правовідносинах, тоді, коли з'являється можливість для декількох альтернативних варіантів правової поведінки, а також тоді, коли такі правовідносини взагалі не мають аналогів. Ця функція, на нашу думку, якраз і стає поряд з іншим механізмом досягнення забезпечення особи.

4. Підтверджуючи законність і достовірність нотаріальної дії, нотаріус виконує ще одну важливу функцію – *запобігає можливим правопорушенням*. Якщо нотаріальна дія, за вчиненням якої звернулися заінтересовані особи, не відповідає закону, нотаріус зобов'язаний відмовити у її вчиненні, запобігши таким чином правопорушенням і можливим негативним наслідкам для цих осіб. Тобто, саме через запобігання правопорушенням особа одержує підстави бути забезпеченою.

5. Функція запобігання правопорушенням виконується в результаті *підвищення правосвідомості та правової обізнаності громадян*. З цією метою нотаріус надає правові консультації, роз'яснює наслідки вчинення нотаріальної дії. На нотаріуса покладається виконання державного завдання сприяти громадянам у правильному, юридично грамотному здійсненні їхніх прав, оскільки юридично необізнаній особі важко знайти шляхи для правильного та законного волевиявлення. Це ще один ефективний механізм запобігання різним протиправним проявам, які можуть завдавати шкоди особі.

6. *Нотаріальна практика* впливає на законотворчість. Застосування законодавства нотаріусами виявляє певні неузгодженості, прогалини, які потребують вирішення. В ідеалі нотаріальна діяльність впливатиме на подальше вдосконалення не тільки нотаріального процесуального законодавства, а й норм матеріального права» [55, с. 280–281].

Ця функція на основі потреби вдосконалення неуніфікованих норм, суперечливих, таких, які призвели до випадків неможливості забезпечити особу від неправомірних дій інших, дає змогу «вдихати» у силу права нове життя.

Убезпечення особи, що складається із множини механізмів її досягнення та функцій, які творять «убезпечувальне коло», передбачає свободу вибору особи з урахуванням своїх знань, прагнень і законів як пізнаної необхідності. Ця свобода відносна, що і програмує рамки відповідальності всіх сторін нотаріального процесу перед іншими його сторонами.

Аналізуючи досвід кримінально-правового забезпечення нотаріальної діяльності з позицій компаративістики, П. Фріс та І. Фріс підкреслюють, що значне число країн світу в нормах своїх карних законів установлює як відповідальність осіб, які здійснюють нотаріальну діяльність, за зловживання своїми повноваженнями, так і відповідальність за діяння, спрямовані на протидію нормальному здійсненню нотаріусами своїх повноважень [175, с. 275].

У філософсько-правовій теорії досі не набули аналізу проблеми захисту прав нотаріуса, які поряд із необхідністю убезпечення особи, є такими ж актуальними і маловивченими.

Вважаємо, що такий підхід виступає надзвичайно важливим аргументом і добре виваженим професійним засобом убезпечення особи, він має бути взятий до уваги законодавцями України при реформуванні нотаріальної сфери з метою захисту не лише особи, але й прав нотаріуса.

Нотаріус своєю діяльністю формує захист законних інтересів осіб, якщо вони не бажають розголошувати власні наміри, відомості про себе, своє майнове становище та іншу конфіденційну інформацію.

Органи досудового розслідування і суду повинні з'ясовувати, якщо треба отримати від нотаріуса пояснення або документи, чи має він на це дозвіл своїх клієнтів – учасників певної нотаріальної дії на розголошення конфіденційної інформації. Якщо такого дозволу нотаріус не має, то очевидно, такі дані не можуть використовуватися в процесі доказування. За незаконне збирання, зберігання, використання або поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди передбачена кримінальна відповідальність у ст. 182 КК України. Відповідно до ч. 2 ст. 8¹ Закону України «Про нотаріат» будь-яке втручання в діяльність нотаріуса, зокрема з метою перешкоджання виконанню ним своїх обов'язків або спонукання до вчинення ним неправомірних дій є протиправним [131, с. 270].

Убезпечення обох сторін нотаріального процесу може бути гарантованим лише за умов виконання законодавчих норм. Як слушно констатують

О. Поповченко і Ю. Поповченко, відповідно до ч. 9 ст. 8 Закону України «Про нотаріат» «Нотаріус не має права давати показання як свідок щодо відомостей, які становлять нотаріальну таємницю, крім випадків, коли цього вимагають особи, за дорученням яких або щодо яких вчинялися нотаріальні дії». Аргументація така: якщо «на першій стадії кримінального процесу питання про порушення кримінальної справи тільки вирішується, а її самої ще немає, надання будь-яких пояснень, довідок і документів про вчинені нотаріальні дії та пов'язані з цим обставини до прийняття рішення про порушення кримінальної справи слід розглядати лише в аспекті виконання нотаріусом зазначеного у ст. 51 Закону України «Про нотаріат» професійного обов'язку негайно повідомляти правоохоронним органам про порушення законодавства, який в процесуальному плані стає не чим іншим, як правом нотаріуса, який заявив або повідомив про злочин. Дозвіл на ознайомлення з конфіденційною інформацією може надати йому лише зацікавлена особа нотаріальних дій. Нотаріус не може розкривати факту звернення до його професійних послуг якоїсь особи, якщо це може завдати їй шкоди. Він (нотаріус) не повинен використовувати відомості конфіденційного характеру на шкоду особі, яка до нього зверталась, або з метою мати прямо чи опосередковано якусь користь для себе чи для сторонньої особи.

Згідно із ч. 5 ст. 8 Закону України «Про нотаріат» «Довідки про вчинені нотаріальні дії та копії документів, що зберігаються у нотаріуса, видаються нотаріусом виключно особам, за дорученням яких або щодо яких вчинялися нотаріальні дії. У разі смерті особи чи визнання її померлою такі довідки видаються спадкоємцям померлого. У разі визнання особи безвісно відсутньою опікун, призначений для охорони майна безвісно відсутнього, має право отримувати довідки про вчинені нотаріальні дії, якщо це необхідно для збереження майна, над яким встановлена опіка» [131, с. 270].

Порядок витребування нотаріальних документів слід розробляти з урахуванням можливості залучення нотаріальних документів у першу стадію кримінального процесу без застосування примусу [131, с. 270]. Таку вимогу

підтримуємо, оскільки її можна забезпечити доповненням КПК України положеннями про те, що витребування в нотаріусів документів, що містять професійну таємницю, здійснюється з додержанням правил, установлених Законом України «Про нотаріат».

Способом забезпечення заінтересованих осіб є збереження їхньої таємниці.

Як зауважують дослідники (Ю. Поповченко, О. Поповченко) на підставі законодавства відомості, що становлять нотаріальну таємницю, забороняється поширювати. Це тягне за собою відповідальність відповідно до законодавства.

На думку дослідників, дозвіл законодавця на проведення до порушення кримінальної справи не лише огляду місця події, а й огляду предметів і документів доцільно поширити, оскільки їх не можна не оглянути компетентним органам, якщо пред'явили їх добровільно громадяни чи посадові особи на виконання законних вимог. При цьому неприпустимо застосувати будь-який примус під час проведення таких дій до порушення кримінальної справи, і особливо для огляду і вилучення нотаріальних документів, спеціальних бланків і печатки нотаріуса. Необізнаність слідчих у тонкощах нотаріального процесу може призвести, з одного боку, до зайвого, тобто незаконного і необґрунтованого, збору захищеної положенням про нотаріальну таємницю інформації, основу якої складають конфіденційні дані, й можливого притягнення їх у подальшому до передбаченої за це відповідальності, а з іншого – до залишення без уваги дійсно важливих для справи документів та інших матеріальних джерел; до неправильної, нечіткої й неповної фіксації досліджених об'єктів, оскільки жодний власник або представник установи, підприємства, організації, на території якої проводиться слідча дія, не зобов'язаний і об'єктивно іноді не здатний надавати слідчому допомогу у проведенні слідчої дії як спеціаліст [131, с. 271].

КПК України у зв'язку із невідповідністю певних норм сучасним підходам щодо визнання моральних цінностей і традицій зазнає поступових змін. Так суперечливими все ще залишаються норми щодо обмеження гласності при розгляді у судах кримінальних справ. Йдеться про заборону

допиту нотаріусів у ролі свідків, якщо їм у професійній діяльності стали відомі певні факти, якщо вони (нотаріуси) не звільнені особою, яка довірила їм ці відомості від обов'язку зберігати професійну таємницю (ч. 3 ст. 65 КПК України).

Захист нотаріальної таємниці передбачений ст. 8 Закону України «Про нотаріат», що, до речі, оберігає приватні інтереси суб'єктів права. Однак дослідники критично оцінюють застосування цих норм. Так, зокрема, дізнавачі та слідчі ігнорують застосовування зазначених норм при перевірці інформації про злочини, а відмову нотаріусів надавати їм пояснення з приводу вчинених проваджень трактують як протидію. У процедурі окремих слідчих дій не враховуються особливості нотаріальної сфери. Кримінальні справи, в яких нотаріус допитувався як свідок, не містять даних щодо згоди його клієнтів на давання показань про довірені йому відомості. Незважаючи на безпідставність сумнівності у допустимості використання таких показань у доказуванні, вони поклалися слідчими і суддями в основу їхніх процесуальних рішень. У взаємодії з органами нотаріату дізнавачі та слідчі дуже часто діють за загальними правилами і не вважають їх такими, що мають якийсь особливий статус. Це свідчить про певну зневагу моралі та норм, які регулюють відносини у сфері життєдіяльності громадянського суспільства» [130, с. 257–258].

Таким чином, основу участі нотаріуса у кримінальному процесі, а також подальшого удосконалення кримінально-процесуальних норм, які регулюють його відносини з органами кримінальної юстиції, мають становити моральні засади його професії, зокрема його професійний обов'язок зберігати нотаріальну таємницю як один з основних елементів охорони цього, передбаченого в законодавстві України, виду таємниць.

Дослідники вважають, що норми, які регламентують участь понять у слідчих діях, могли б бути більш гнучкими й передбачати альтернативи для того, щоб сторонні особи зайвий раз не були допущені до захищених законом таємниць [131, с. 271].

Якщо проти нотаріуса вчинено злочин під час виконання ним своїх професійних обов'язків або за місцем його роботи, він, як громадянин, може розраховувати на захист його інтересів законом і державою. В обов'язі надання інформації органам розслідування він керується особистими інтересами, а також власною професійною правосвідомістю, досвідом і совістю. Це є виправданим, якщо не розкривається зайва конфіденційна інформація, тобто та, що не має значення для встановлення особи злочинця і розкриття злочину [131, с. 269].

У зв'язку із констатованим вище і на підставі поділу принципів нотаріального процесу, особливою функціональністю вирізняється організаційно-функціональний принцип нотаріальної таємниці.

Обов'язок дотримання нотаріальної таємниці поширюється на осіб, яким про вчинені нотаріальні дії стали відомі відомості, що підпадають як предмет нотаріальної таємниці під дію ч. 3 ст. 8 Закону України «Про нотаріат». Тобто, згідно зі статтями 5, 6, 8, 8¹ Закону України «Про нотаріат» і правилами професійної етики нотаріус, як і його працівники, зобов'язані зберігати нотаріальну таємницю.

Не дозволяється за правилами ведення нотаріального діловодства вилучення й видача будь-яких оригіналів документів зі справ і нарядів нотаріуса. Такий дозвіл є законним у випадках за наявності оформленого процесуального документа суду.

У справі повинна бути залишена засвідчена копія вилученого документа, і процесуального документа, на підставі якого здійснено вилучення (п. 16.2 Правил ведення нотаріального діловодства, затверджених наказом Мін'юсту України від 22.12.2010 р. № 3253/5). Відтак копії нотаріальних документів щодо порушення кримінальної справи від нотаріату потрапляють як такі, що можуть використовуватися в доказуванні як докази похідні.

Відповідно до ч. 4 ст. 8¹ Закону України «Про нотаріат» під час огляду місця події вилучення (виїмка) реєстрів нотаріальних дій, печатки нотаріуса та документів, що передані нотаріусу на зберігання, не допускається. Реєстри,

документи чи печатка нотаріуса можуть бути надані суду за мотивованою постановою суду тільки для огляду і повинні бути повернуті судом негайно після огляду.

Згідно зі ст. 65 КПК України щодо нотаріуса передбачений імунітет свідка, а саме: нотаріуси не можуть бути допитані як свідки з приводу того, що їм довірено або стало відомо при здійсненні професійної діяльності, якщо вони не звільнені від обов'язку зберігати професійну таємницю особою, яка довірила їм ці відомості. Аналогічне положення має місце у ч. 9 ст. 8 Закону України «Про нотаріат». Як бачимо, навіть на вимогу суду нотаріуси не можуть давати свідчення. Інформація про фінансову операцію та особу, яка її вчиняє, теж охоплюється поняттям нотаріальної таємниці [175, с. 89].

Законодавчо внормовані способи охорони прав і свобод нотаріуса, його забезпечення – це надважливе завдання для філософсько-правового осмислення. На етапі кримінального провадження – злочину проти нотаріуса – з моменту оформлення приводу до порушення кримінальної справи і до закінчення процесуальної діяльності в цій стадії, відомості, одержані нотаріусом не можуть становити нотаріальної таємниці. Якщо між нотаріусом і особою не склалися довірливі стосунки, оскільки ці взаємини були зруйновані псевдоклієнтом, то викриття його суспільно небезпечних дій нотаріусом є морально виправданим. Якщо ці дані розглядати як цілковиту нотаріальну таємницю, то для їх повідомлення нотаріусу нібито потрібно буде одержувати згоду цієї особи на їх розголошення. Але це не логічно і принизливо для авторитету нотаріуса, як справедливо зауважують дослідники [131, с. 268]. Якщо нотаріус заявляє про вчинення злочину щодо нього або його майна під час виконання ним своїх професійних обов'язків або за місцем його роботи, то він повідомляє всю необхідну органам досудового розслідування для розкриття такого злочину інформацію: як у заяві (повідомленні), так і в поясненнях та довідках. Він як громадянин, який постраждав від вчинення злочину, розраховує на захист його інтересів законом і державою. В обсязі надання інформації органам розслідування він керується особистими інтересами, а також власною професійною

правосвідомістю, досвідом і совістю. Це є виправданим, якщо не розкривається зайва конфіденційна інформація, тобто та, що не має значення для встановлення особи злочинця і розкриття злочину. На жаль, указаний Закон України «Про нотаріат» серед цих випадків не передбачає ситуації, коли особа під час звернення до нотаріуса, вочевидь, вчинила або намагалася вчинити правочини, і це змусило нотаріуса та інших учасників нотаріального процесу діяти в ситуації необхідної оборони або крайньої необхідності, скористатися правом на затримання злочинця й звернутися до правоохоронних органів (статті 36, 38, 39 Кримінального кодексу України).

У процесуальних діях нотаріус не звільнений від обов'язку зберігати в таємниці відомості, одержані у зв'язку із вчиненням нотаріальних дій. Згідно зі ст. 6 Кодексу професійної етики нотаріусів України розголошення цих відомостей заборонено за будь-яких обставин, окрім випадків, встановлених Законом України «Про нотаріат».

На жаль, забезпечення процесуальної безпеки особі у кримінальному судочинстві держави поки що є недосконалим. Причиною недоліків у цій сфері стають численні прогалини та двозначності, що виникають на основі суперечливого викладу норм, а також застарілості значної кількості правових актів. Норми забезпечення безпеки осіб у новому КПК України не вдалося систематизувати. Саме ці положення й актуалізують питання убезпечення осіб у сфері нотаріальної діяльності.

До цього часу не створена комплексна програма захисту обвинувачених, потерпілих, свідків, понятих, чим у корисливих інтересах злочинно послуговуються суб'єкти організованої злочинної діяльності, незаконним шляхом привласнюючи, наприклад, житло чи інше приватне майно з допомогою злочинних дій осіб нотаріальної сфери.

Хоча ці питання забезпечення осіб періодично перебувають у полі зору дослідників (М. Азаров, В. Андрєєв, В. Бахін, Л. Брусніцин, О. Баулін, В. Будникова, В. Булатов, В. Биков, Г. Власова, О. Зайцев, М. Костін, Ю. Крамаренко, М. Свірін, С. Смоков, П. Цимбал, О. Цільмак, М. Шепітько, Т. Куровська та ін). Однак, на

превеликий жаль, всі питання, порушені у працях цих та інших учених, не вдалося розв'язати у теоретичному і практичному відношенні. Навпаки, останні роки безпекознавчої науки поповнили палітру поширених злочинних дій. Як зауважує Т. Куровська, спостерігається тенденція до збільшення небезпечних засобів впливу з боку криміналітету і до зменшення протидії приватних осіб [76, с. 1].

До причин зниження безпеки осіб у кримінальному судочинстві (це фізичні особи), яким гарантоване право повноцінної участі у кримінальному судочинстві, дослідниця Т. Куровська відносить: реструктуризацію злочинності, появу та впровадження у суспільні структури нових форм організованої злочинності, загострення криміногенної обстановки, зростання злочинності в її різних формах, випадки виникнення екстремальних ситуацій, загрози життю або здоров'ю осіб, приватних осіб. Зокрема, дослідниця зараховує:

а) приватних осіб у кримінальному судочинстві України зі сторони захисту (підозрюваний, обвинувачений, виправданий, засуджений, захисник, цивільний відповідач, цивільний позивач, законний представник підозрюваного, обвинуваченого, цивільного позивача і цивільного відповідача);

б) приватних осіб зі сторони обвинувачення (потерпілий, представники потерпілого, законний представник потерпілого);

в) а також приватних осіб, які є джерелами доказової інформації або які сприяють здійсненню кримінальному провадженню та посвідчення ходу і результатів слідчих дій: заявник, свідок, понятий [76, с. 6].

Одним із найголовніших завдань убезпечення є врегулювання основних питань безпеки та захисту осіб, у т. ч. кримінальному судочинстві України. Їх регламентує: Конституція України, Кримінальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кодекс цивільного захисту України, Закон України «Про основи національної безпеки України», Закон України «Про міліцію», Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність», Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», Закон України «Про державну службу», Закон України «Про організаційно-правові основи

боротьби з організованою злочинністю», а також нормативно-правові акти: Укази Президента України і постанови Кабінету Міністрів України, накази Генерального прокурора України та ін.

Несприятливими чинниками, що ускладнюють забезпечення особи, є чимало причин. Це порушення закону, nereагування на їхнє почастишання; корупційні діяння; небезпечні умови з боку нечесних осіб і з боку кримінальних злочинців. Унебезпечують ситуацію захисту особи і психологічно-мисленнєві особливості окремих осіб, зокрема, похилого віку або неповносправних, що пов'язано із відсутністю роз'яснювальної роботи або моральних, чесних опікунів, родичів чи друзів, які б у складних умовах життя таких громадян були поруч і захищали б їхні права.

У нотаріальній сфері придатними, на нашу думку, є запропоновані засоби що «забезпечують активне формування і реалізацію правової позиції приватних осіб у кримінальному судочинстві: заходи юридичного захисту матеріально-правового і процесуально-правового характеру; заходи самозахисту; юридична відповідальність та інше. Перелік цих засобів автор доповнює такими: заходи присікання; недоторканість; обмеження. Ці засоби повинні забезпечувати і правову захищеність кримінального процесуального простору в цілому» [76, с. 9].

Забезпечення природних прав на життя, здоров'я, честь, гідність та недоторканість осіб має загальнолюдський характер, бо ці права притаманні кожній людині, особі, громадянину. Лише у формах, методах їх забезпечення є певна різниця.

Унебезпечують ситуацію недосконалі правозахисні функції правоохоронних органів, а також непрофесійна діяльність окремих працівників правоохоронних органів.

Загальна статистика МВС України: за 2012 рік в Україні було вчинено 13898 злочинів проти життя та здоров'я особи [<http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/788120>].

У ст. 1 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» забезпечення безпеки передбачає здійснення

правоохоронними органами заходів, спрямованих на захист життя, житла, здоров'я та майна цих осіб від протиправних посягань, створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя. Це правові заходи, передбачені чинним законодавством (кримінально-правові, кримінально-процесуальні, цивільно-правові, адміністративно-правові тощо; інші, які можуть бути не врегульовані чинним законодавством, але не суперечать йому та відповідають нормам моралі, етики (наприклад, тимчасове поміщення особи в безпечне місце).

Поки що нормативно-правові акти, які регламентують відносини у сфері забезпечення безпеки осіб мають різноспрямований, а не одногалузевий характер. Вони належать до адміністративного, трудового, кримінального, фінансового права, які врегулюють різні види суспільних відносин. На думку дослідників, яка є аргументованою і слушною, на нашу думку, треба систематизувати і об'єднати в одному законі.

Дослідники [76, 114, 115, 116, 76, 175, 183, 176] пропонують привести у відповідність заходи і засоби забезпечення захисту в різних видах права і об'єднати їх в одному Законі. Такий нормативно-правовий акт вирішить важливі питання захисту й охорони прав осіб на життя, здоров'я, честь, гідність та недоторканість.

Закономірно, що всі пропозиції, які можуть бути реалізовані в одному нормативно-правовому документі, суттєво впливатимуть на ідею втілення у практику ідеології убезпечення особи у разі наявності реальної загрози життю, здоров'ю чи майну.

3.3. Охорона права особи на приватну власність та перспективи її убезпечення нотаріальними діями у цивільно-правових відносинах

Дія принципу комплексності нотаріального процесу реалізується на підставі норм матеріального права. Аналізуючи підстави і всі можливі шляхи та засоби убезпечення особи у нотаріальній діяльності, методологічну основу

варто вигрунтовувати на її зв'язку із цивільним правом, із яким нотаріальний процес тісно пов'язаний.

Для нотаріального процесу цивільне право є базисом, бо воно вносить матеріальні права та обов'язки суб'єктів цивільних відносин. У нотаріальному порядку відповідно до закону ці норми підлягають обов'язковій реалізації.

Хоча, як доречно зауважують дослідники, належності нотаріального процесу цивільному праву це не означає. Воно не регламентує особливостей відносин нотаріуса із особами. «Нотаріальний процес буде нерозривно пов'язаний з цивільним, сімейним та іншими матеріальними галузями права доти, доки існуватиме обов'язок нотаріального посвідчення правочинів». Це, як зауважують аналітики, дозволяє твердити про самостійність статусу нотаріуса як особи, яка застосовує норми матеріального права [161, с. 99].

При посвідченні правочинів нотаріус керується нормами матеріального права, які визначають предмет, умови, сторони, їхні права та обов'язки, відповідальність тощо. З метою охорони прав осіб нотаріус зобов'язаний встановлювати законність правочинів, волевиявлення інших сторін на їх посвідчення, право- та дієздатність суб'єктів з метою надання юридичної вірогідності правам та обов'язкам суб'єктів матеріальних відносин.

Усталеними є погляди всіх дослідників щодо того, які функції нотаріуса та яка їхня роль у цивільно-правових відносинах. Із поданої нижче диференціації на перше місце виступає охоронна роль, що найбільш чітко характеризує мету забезпечення особи. В. Комаров зауважує: «Участь нотаріуса в посвідченні цивільно-правових відносин як представника державної влади полягає в тому, що він покликаний, по-перше, реалізувати державну функцію з охорони й захисту прав, не допускаючи їхнього порушення, і, по-друге, надати цивільно-правовим відносинам законний, стабільний, безконфліктний і передбачуваний характер».

Автор упевнений у тому, що нотаріус правомірно захищає особу, якщо «правочин, що засвідчений у нотаріальному порядку та може вберегти набувача прав від усяких несподіванок, є правомірним. Превентивна роль нотаріату

проявляється при здійсненні нотаріальних дій, при відмові в їх здійсненні, при роз'ясненні сторонам наслідків вчинених дій» [68, с. 121].

Нотаріат як інститут громадянського суспільства захищає права і законні інтереси осіб, заснований на безспірності, що допомагає запобігати спорам ще на стадії підготовки до правочину.

Потребу внесення змін у законодавство про нотаріат зазначають фахівці. Так у ЦПК України ст. 30, 31 цього Кодексу регламентує процесуальне становище сторін і їхні процесуальні спеціальні права та обов'язки. Такі ж проблемні питання суб'єктів нотаріального процесу та їхнього процесуального становища мають бути врегульовані у відповідному законодавстві, що стосується характеру нотаріального процесу. Справедливою є критика відсутності у нотаріальному процесуальному законодавстві основного – переліку прав та обов'язків осіб, які звертаються із приводу вчинення нотаріального провадження [161, с. 149].

Відсутня передбаченість у правилах вчинення нотаріальних проваджень, послідовність фіксації дій нотаріуса. На думку дослідників, «від нормативного закріплення стадійності нотаріального процесу залежить можливість громадян та юридичних осіб відмовитись від вчинення нотаріального провадження, встановлення моменту виникнення спірних правовідносин між особами, що звернулись за вчиненням нотаріальних дій, тощо» [161, с. 461].

Підтримуємо висновки дослідників про необхідність «створити об'єктивну, логічну, однозначну і універсальну послідовність вчинення нотаріальних дій в одному найбільш складному нотаріальному провадженні, а потім на цю послідовність «накласти трафарет» із загальних і спеціальних правил вчинення нотаріальних проваджень» з метою упорядкування охоронних інтересів особи [161, с. 460].

Керівним нормативно-правовим актом держави є Конституція України, яка регламентує право кожної особи на правову допомогу. Конституційно запропоноване надання правової допомоги стає вже ширшим поняттям, бо це не лише адвокатська допомога, а й нотаріальна.

Нотаріальні дії пов'язані із посвідченням беспірних прав і фактів, охоронними нотаріальними діями, а також вживанням заходів охорони спадкового майна.

У ролі інституту громадянського суспільства нотаріат виконує функцію охорони і захисту гарантованих Конституцією, законодавством України прав та законних інтересів осіб.

Публічно-правова функція, реалізовувана у правовій допомозі, має відмінні від інших видів правової допомоги риси. По-перше, ця допомога є завжди правовою. По-друге, діяльність нотаріусів, що полягає в наданні правової допомоги, регламентується законодавством про нотаріат. По-третє, правова допомога, що надається нотаріусами, направлена на реалізацію не лише конституційних прав, але й норм цивільного права та інших галузей права [55, с. 280].

«Для діяльності органів нотаріату так само, як і для цивільного судочинства, визначальне значення мають процесуальні норми, що забезпечують правильний та своєчасний розгляд справи. Порушення цих норм унеможлиблює не тільки постановлення законного нотаріального акту в кожному окремому випадку, а й загалом виконання тих завдань, що покладені на нотаріальні органи.

Нотаріальна діяльність передбачає досить широке коло юридичних дій, які вчиняються в межах нотаріального провадження з приводу розгляду та вирішення конкретної нотаріальної справи» [73, с. 42].

Смисловою сутністю наповнений базис як елемент, що передбачає результативність охорони прав особи у визначених межах поведінки.

«Учинення нотаріальної дії неможливе без базису, яким є матеріальне право або факти, що передбачають для особи юридичні наслідки, тобто в результаті їх посвідчення у нотаріальному порядку виникне, зміниться або припиниться певне суб'єктивне право особи.

За допомогою норм матеріального права нотаріус визначає межі дозволеної поведінки суб'єктів цивільних відносин та відмежовує правомірні дії цих

суб'єктів від правопорушень. У випадках встановлення останніх він повинен відмовити особі у вчиненні нотаріальної дії та обґрунтувати свою відмову посиланням як на норми матеріального, так і процесуального права» [161, с. 100].

Особи, наділені цивільними правами, не можуть бути обмежені у своїх правах і обов'язках. Якщо звужувати спектр аналізу, то можна назвати найбільш актуальні проблеми цієї сфери. Для прикладу, хоча право власності та житлових праввідносин, досліджене у працях таких учених, як І. Бандурка, О. Воронова, С. Зубков, С. Клименко, Ж. Копилова, О. Іоффе, Є. Мічурін, І. Міщенко, Л. Николайчук, І. Отрош, Л. Радченко, Н. Кузнецова, Р. Майданик, Д. Мейер, Є. Суханов, В. Січевлюк, М. Скаржинський, О. Соколов, І. Тімуш, Є. Фурса, Є. Харитонов, О. Харитонова, Я. Шевченко, Г. Шершнєвич, О. Яворська та інших, однак, на жаль, всі питання не вирішені.

Конституція України визначає правовий статус приватної власності фізичних осіб, а також інші закони й підзаконні акти, у яких принцип непорушності права приватної власності і її рівноцінність серед інших форм власності. У Цивільному кодексі України 2003 р. зафіксоване удосконалення механізму правового регулювання відносин власності.

До об'єктів права приватної власності фізичних осіб віднесені будинки та квартири. Поки що в законодавстві, в юридичній науці, крім дослідниці Ж. Копилової, не запропоновані тлумачення понять житла, квартири, житлового будинку.

Для права фізичних осіб на приватну власність на те чи інше майно потрібні підстави, тобто юридичні факти. У Цивільному кодексі України фіксовані норми хоча й регулюють виникнення права власності в цілому, зате не конкретизують важливих положень щодо права приватної власності.

У цьому кодексі не виокремлено підстав виникнення права приватної власності на житло, у тому числі на такі важливі об'єкти, як житловий будинок та квартира. У Житловому кодексі Української РСР 1983 р. означені норми відсутні взагалі. Завдяки законодавчо визначеним підставам

виникнення права приватної власності фізичні особи стають власниками житлових будинків та квартир і мають можливість здійснювати всі свої правомочності щодо цих об'єктів у рамках, визначених чинним законодавством.

На жаль, все частіше виникають спори, пов'язані з виникненням і реалізацією права приватної власності фізичних осіб на житлові будинки та квартири, відтак питання про забезпечення осіб у цивільно-правових відносинах, що виникають у процесі здійснення права власності, та шляхи їхнього розв'язання, стають важливими засадами забезпечення особи на етапі взаємодії суб'єктів нотаріальних відносин.

У розв'язанні проблем забезпечення особи не останню роль відіграє теоретична складова осмислення питань цивільно-правового законодавства.

Ці терміни є важливими, як і ключове питання, що призводить до конфлікту. Йдеться про поняття «інтерес», що кваліфікується як: 1) об'єкт кримінально-правової охорони, посягання на який (заподіяння шкоди якому чи створення загрози її заподіяння) законодавець визнає суспільно небезпечним, чи вчинення дій з відвернення можливого заподіяння шкоди якому (охоронюваний законом інтерес) законодавець визнає суспільно корисною поведінкою; 2) мотиви чи мету вчинення суспільно небезпечних дій як обов'язкову ознаку окремих злочинів, лише за наявності яких дії визнаються злочином (ст. 364 КК України).

Конфлікт інтересів, згідно зі ст. 1 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 07.04.2011 р., – це реальні або такі, що видаються реальними, протиріччя між приватними інтересами особи та її службовими повноваженнями, наявність яких може вплинути на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, а також на вчинення або не вчинення дій під час виконання наданих їй службових повноважень.

До смислу цього терміносполучення віднесені такі дві ознаки: 1) конфлікт інтересів – це суперечність між особистими інтересами особи та її службовими повноваженнями; 2) наявність такої суперечності може вплинути на

об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, а також на вчинення або невчинення дій під час виконання наданих особі службових повноважень [148, с. 36–37].

Як зауважують дослідники, конфлікт інтересів з'являється лише тоді, коли суперечність вплинула на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, на вчинення чи невчинення дій під час виконання наданих особі службових повноважень, тоді, коли вона лише може вплинути на них. Дослідники відносять до конфлікту інтересів порушення інтересів окремих громадян, державних чи громадських інтересів або інтересів окремих юридичних осіб, що становлять собою використання службового становища в особистих інтересах чи інтересах третіх осіб і всупереч інтересам служби, тобто є проявом конфлікту інтересів.

У сфері нотаріальної діяльності на рівні цивільно-правових відносин причинами появи конфлікту інтересів часто стають: 1) грошові зобов'язання, борги; 2) складні зруйновані родинні стосунки, особисті відносини; 3) перерозподіл бюджетних або фондových коштів; 4) приватні або обов'язки службові; 5) укладання контрактів [148, с. 38].

Дослідниця Ж. Копилова [71] критично слушно зауважує, що цивільне законодавство України не містить спеціального переліку підстав виникнення права приватної власності на житло (у тому числі на житловий будинок та квартиру). Загальні норми ЦК України регулюють права власності. Чинне законодавство класифікує підстави виникнення права приватної власності фізичних осіб на житловий будинок та квартиру, ґрунтується на врахуванні загальних підстав виникнення права власності. Серед видів підстав виникнення права власності основну роль відіграє поділ підстав на первісні та похідні, в основу якого покладений критерій правонаступництва.

Із 1 січня 2013 р. набрав чинності Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» (від 1 липня 2004 р. (в редакції Закону України № 1878-VI від 11.02.2010 р. (зі змінами)), як і прийняті на виконання зазначеного Закону нормативні акти, врегульовують

питання, пов'язані з державною реєстрацією права власності на нерухоме майно. З 1 січня 2013 р. єдиною підставою виникнення права власності на нерухоме майно (у тому числі на житловий будинок та квартиру) є виключно його реєстрація у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно.

До моделі забезпечення особи у нотаріальній діяльності відносимо норми ст. 27 Цивільного кодексу України про «Запобігання обмеженню можливості фізичної особи мати цивільні права та обов'язки, якою передбачено, що «Правочин, що обмежує можливість фізичної особи мати не заборонені законом цивільні права та обов'язки, є нікчемним». Визначальною є ключова ще одна санкція цієї статті: *«Правовий акт Президента України, органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим, органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб не може обмежувати можливість фізичної особи мати не заборонені законом цивільні права та обов'язки, крім випадків, коли таке обмеження передбачено Конституцією України».*

Найбільшою небезпеченістю особи під час вчинення нотаріальних дій є застосування норми ст. 29 ЦКУ «Місце проживання фізичної особи». Не цілком гарантованими є дії норм статті, яка на перше місце виносить розпливчате і неоднозначне формулювання, що стає об'єктом маніпуляції: *Місцем проживання фізичної особи є житловий будинок, квартира, інше приміщення, придатне для проживання в ньому (гуртожиток, готель тощо), у відповідному населеному пункті, в якому фізична особа проживає постійно, переважно або тимчасово.*

Щодо іншого положення цієї ж статті Цивільного кодексу України, то для того, щоб забезпечити фізичну особу, яка досягла чотирнадцяти років, встановлення нею місця проживання вимагає чіткої регламентації обмежень, які визначені законом. Відсутність припису означених норм призводить до втрати такими особами законних прав на спадкоємність майна, яке за допомогою маніпуляційних дій нечесних нотаріусів легко переходить у руки інших людей.

Відомо, що джерелом небезпеки для фізичної особи у віці від десяти до чотирнадцяти років стає суд, який покликаний визначити її місце проживання або за *місцем проживання її батьків (усиновлювачів) або одного з них, з ким вона проживає, опікуна або місцезнаходження навчального закладу чи закладу охорони здоров'я тощо, в якому вона проживає, якщо інше місце проживання не встановлено за згодою між дитиною та батьками (усиновлювачами, опікуном) або організацією, яка виконує щодо неї функції опікуна.*

Таким же маніпулятивним засобом спотворення припису на практиці характеризуються положення ч. 4 і 5 ст. 29 ЦКУ: *Місцем проживання фізичної особи, яка не досягла десяти років, є місце проживання її батьків (усиновлювачів) або одного з них, з ким вона проживає, опікуна або місцезнаходження навчального закладу чи закладу охорони здоров'я, в якому вона проживає.*

І особливо суперечливою є частина друга цього положення: *Місцем проживання недієздатної особи є місце проживання її опікуна або місцезнаходження відповідної організації, яка виконує щодо неї функції опікуна,* що і потребує бути переосмисленим для створення безпечних умов проживання для недієздатної особи, безпомічністю якої користуються нечесні опікуни, які позбавляють її місця проживання.

Заходами убезпечення особи в нотаріальній діяльності у її використанні права приватної власності на квартиру чи житловий будинок є слушні пропозиції щодо набуття права власності на житло у ЦК України та ЖК УРСР, передбачивши у ЖК УРСР статтю: «Набуття права власності на житло: 1. Право власності на житло набувається відповідно до ст. 328 Цивільного кодексу України, не завдаючи при цьому шкоди правам, свободам та гідності інших осіб, інтересам суспільства.

2. Моментом виникнення права власності на житло є виключно момент його державної реєстрації».

Запропоновано ч. 1 ст. 1054 ЦК України «Кредитний договір» у зв'язку із соціальною цінністю житла в сімейних стосунках доповнити таким

тлумаченням *«Надання цільового кредиту для придбання житла фізичній особі, яка перебуває в зареєстрованому шлюбі, можливо тільки за згодою іншого з подружжя»*.

Запропонована класифікація підстав виникнення права приватної власності фізичних осіб на житловий будинок та квартиру за критерієм видачі правоустановчих документів: 1) підстави, за якими видаються правоустановчі документи органом, який здійснює державну реєстрацію; 2) підстави, за якими видаються правоустановчі документи іншими уповноваженими органами [71, с. 4–5].

Автор пропонує також більш ефективні заходи для захисту «власника майна від фактичного власника», а саме внести відповідні зміни до ст. 344 ЦК України «Набувальна давність», тобто збільшити строк набувальної давності на нерухомі речі до 20 років, а на рухомі – до 10 років. Установити, що при заволодінні майном особою на підставі договору з його власником фактичний власник не набуває права власності за набувальною давністю на це майно в будь-якому разі, а договір вважається продовженим на невизначений термін, якщо інше не передбачено в самому договорі.

Внесені пропозиції щодо необхідності передбачити ст. 739 ЦК України положення про те, що платник безстрокової ренти може не тільки відмовитися від безстрокової ренти, а й мати право її викупу шляхом здійснення окремого разового платежу при належному виконанні договору.

У законодавчому порядку потрібні зміни статті 4 «Житловий фонд», а саме ч. 2 ст. 4 ЖК УРСР, запропоновано викласти в такій редакції: «Житлові приміщення, що знаходяться на території України, утворюють житловий фонд».

Рівень убезпечення знижується у тому випадку, коли інші інститути підміняють органи, що за своєю діяльністю зобов'язані виконувати певні функції. Як правило, їх через різні причини особа намагається обійти, чим несвідомо створює для себе небезпеки. Ж. Копилова пропонує правовий вихід із такої ситуації: «особа, яка здійснила самочинне будівництво, може набути

право власності тільки за відповідним рішенням суду». При розгляді справ про визнання права власності на самочинне будівництво суди фактично підміняють органи, які надають дозволи на забудову. Тому відкритим залишається питання про технічний стан такого нерухомого майна, який достатньою мірою не перевіряється й може спричинити загрозу життю його мешканців. Отже, вважати нерухоме майно самочинним варто незалежно від ступеня завершеності будівництва.

Наступна пропозиція є теж доречною для вдосконалення діяльності нотаріату. У процесі будівництва право приватної власності фізичних осіб на житловий будинок та квартиру може виникати «на підставі договорів: будівельного підряду, пайової (часткової) участі в будівництві, спільної діяльності. Щодо договору пайової (часткової) участі в житловому будівництві в Україні, то правова база з цього приводу відсутня. Договір пайової (часткової) участі в будівництві треба визнати різновидом договору про спільну діяльність [71, с. 10].

Ще одна причина небезпеки, зауважена дослідницею, стосується проблемної ситуації незаконного володіння чужим майном. Зазвичай забезпечити заінтересовану особу можна за рішенням суду. Однак, на думку Ж. Копилової, у таких випадках неминучими є законодавчі зміни.

Численні правопорушення, що трапляються ще на етапі укладання договорів і призводять до небезпеки, пов'язані перш за все із низькою правовою обізнаністю осіб. Цей недолік з'являється, на нашу думку, із двох причин: часті зміни законодавства і низька поінформованість про них.

Так важливі цивільно-правові договори, до прикладу, укладаються у письмовій формі, та підлягають нотаріальному посвідченню і, крім дарування та пожертви, до 1 січня 2013 р. – державній реєстрації нотаріусами в Державному реєстрі правочинів. З 1 січня 2013 р. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень» та інших законодавчих актів України» від 11 лютого 2010 р. скасовує державну реєстрацію правочинів щодо нерухомого

майна, а зазначені договори є підставою для державної реєстрації права власності в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно. Однак залишаються не унормовані питання купівлі-продажу житла у ЦК України. У ЖК УРСР у зв'язку із соціальною цінністю житла важливо урегулювати питання, пов'язані з купівлею-продажем житла, у тому числі житлових будинків та квартир.

Ж. Копилова зауважує: договір міни є також правовою підставою виникнення права власності на житло, який треба відрізнити від договору обміну житловими приміщеннями, врегульованого статтями ЖК УРСР, в якому сторони не власники, а користувачі житлового приміщення, тобто відбувається перехід не права власності, а права користування житловими приміщеннями [71, с. 12].

Автор прослідковує проблемні аспекти у законодавчих нормах, які треба врахувати у ще досі чинному ЖК УРСР. Відтак, як бачимо, спостереження у сфері нотаріальних дій виконують свою роль – законотворчу, яка і веде у досконалому вигляді на завершальному етапі до мети забезпечення особи, держави і суспільства.

Небезпека наслідків учинення нотаріальних дій виникає на етапі появи у процесі сторонніх представників, замість особистої участі особи, яка зацікавлена у вирішенні справи.

Не всі нотаріальні дії здійснюються через представників.

Відповідно до ст. 56 Закону України «Про нотаріат» посвідчення заповіту через представника не допускається. Саме ч. 2 ст. 238 Цивільного кодексу України унормовує укладення правочину через представника, відповідно до якої правочин, який відповідно до його змісту може бути укладений лише особисто, не може вчиняти представник.

Така норма забезпечує осіб в укладенні договору. Лише за їхнім дорученням інші особи у випадку хвороби чи наявності особистих фізичних вад заінтересованої особи, закон передбачає вчинення нотаріального провадження вдома згідно зі ст. 41 Закону України «Про нотаріат».

Законодавством України і на нотаріусів покладені повноваження щодо посвідчення, окрім угод про відчуження квартир, житлових будинків, коштовного майна, автотранспорту всіх видів, а також правові підстави набуття прав на це майно; угоди, пов'язані з придбанням права власності на землю, землекористуванням і землеволодінням; діапазону заставного права та інших угод [55, с. 282].

Ще один важливий аспект нотаріальних проваджень, який доповнює і вибудовує концепцію забезпечення особи, стосується охоронних нотаріальних проваджень. Йдеться про накладення заборони відчуження нерухомого майна (майнових прав на нього) та транспортних засобів, що підлягають державній реєстрації. Це процес, спрямований на гарантування охорони прав інших осіб від незаконного відчуження власником майна, у разі обтяження цього майна боргом, в силу зобов'язальних правовідносин тощо. Тобто право власності на нерухоме майно та права на нього, а також транспортні засоби, які підлягають реєстрації, на цей період призупиняється [161, с. 765].

Урегулювання нотаріальної діяльності, скерованої на вжиття заходів щодо охорони спадкового майна, є ще одним із механізмів творення умов забезпечення особи.

Матеріально-правовий зміст вжиття заходів щодо охорони спадкового майна тлумачиться державою як передбачений «захід», який повинен забезпечити зберігання спадкового майна від псування, розкрадання, загибелі. Саме нотаріальне провадження щодо вжиття заходів до охорони спадкового майна регламентується ст. 1283 ЦК України.

Не забезпечують особу у випадку невизначеності права на спадкове майно і наступні ситуації. Зокрема, йдеться про правовий зміст нотаріального провадження із вжиття заходів щодо охорони спадкового майна. Він полягає в тому, що на перехідний період, коли фактично право власності на дане спадкове майно перебуває у невизначеному (невстановленому) стані, необхідні відповідні заходи, спрямовані на призначення конкретних осіб, які відповідатимуть за його зберігання. При цьому, як вважає С. Фурса,

необхідне встановлення місцезнаходження майна, що належить спадкодавцю на праві приватної власності. Автор актуалізує в нотаріальній практиці цю проблему. Підставою для цього є те, що у багатьох заповітах конкретне майно не вказується, що передається спадкодавцем, та його місцезнаходження [161, с. 772].

У зв'язку з цим саме й пов'язані побутові конфлікти та ситуації небезпечних наслідків. Вихід із такої проблеми запропонований дослідниками на підставі аналізу вжиття заходів щодо охорони спадкового майна. Слушною є пропозиція, яка стабілізує і забезпечує особисті права особи.

Охорону спадкового майна пов'язують із фактичним відкриттям спадщини. До цього часу питання про відкриття спадщини пов'язувалося лише з провадженням із видачі свідоцтва про право на спадщину [161, с. 773].

Нотаріальна і судова діяльність мають ряд загальних рис, які підтверджують наявність ефективної системи захисту прав і законних інтересів суб'єктів у цивільному судочинстві, в межах якого ніякої підміни однієї ланки іншою не відбувається. Разом з тим інститут нотаріату знижує навантаження на судову систему.

Відтак доречною є необхідність фіксування у законодавстві України основних засад класичної моделі нотаріату як системи превентивного позасудового захисту цивільних прав та інтересів.

До негативних тенденцій віднесені проблеми «монополізації» нотаріальних дій, бізнесовий варіант нотаріату, поява різних негативних явищ, що гальмують принципи неупередженості, незалежності нотаріуса, його повної економічної і організаційної самостійності [55, с. 283].

Дослідники нотаріальної діяльності, як і практики бачать вихід у реформуванні нотаріату. Нотаріуси поєднують людину і закон, тобто проектують застосування законодавства. Зміни нотаріальної діяльності є актуальними, необхідними, такими, які сприятимуть створенню правової держави [55, с. 283].

«В основу характеристики нотаріату як інституту превентивного правосуддя покладене розуміння нотаріату як органу, покликаного не здійснювати судові функції, а сприяти виконанню завдань правосуддя і запобігати виникненню судових спорів за допомогою попередження порушення цивільних прав і інтересів, забезпечення їхньої належної реалізації, що можна назвати превентивним захистом.

У зв'язку з цим найважливішого значення набуває питання правової регламентації процесуальних аспектів нотаріальної діяльності», зауважує В. Баранкова [10, с. 277]. Це по-перше.

По-друге, нові соціальні, політичні та економічні умови зумовлюють втілення ідеї творення єдиного нотаріату, як і усунення розбіжностей у нормах Закону України «Про нотаріат» із Цивільним та Сімейним кодексами України.

По-третє, актуалізується потреба вдосконалення інституту зупинення та припинення приватної нотаріальної діяльності, що не узгоджуються із недосконалими механізмами державного регулювання нотаріальної діяльності в цілому і контролю нотаріальної діяльності зокрема.

По-четверте, варто врегулювати порядок оскарження нотаріальних дій, відмови від їх вчинення.

По-п'яте, потрібне вироблення механізмів унормування контролю за нотаріальною діяльністю між Міністерством юстиції та Нотаріальною палатою України.

Узагальнюючи конкретні положення «неубезпечених» ситуацій у сфері нотаріальної діяльності, помічаємо одну загальну рису-причину, яка об'єднує всі підстави для появи каузальних зв'язків «небезпека–наслідок». У всіх йдеться про хиби, закладені у законодавстві. Воно не встигає за реаліями життя. Зокрема, Закон України «Про нотаріат» відстає від сучасних тенденцій розвитку теорії нотаріального процесу. Закон не регламентує правовідносин у сфері нотаріальної практики. Отже, потрібні зміни до Закону України «Про нотаріат» щодо удосконалення процесуальної частини цього Закону.

Наукові тенденції розвитку нотаріату якраз і повинні співвідноситися із законотворчою діяльністю і практикою. Лише такий конструктив може бути результативним для забезпечення особи. На етапі удосконалення законодавства із урахуванням наукових концепцій можна сподіватися на сучасну результативність шляхів розвитку нотаріату в напрямі поглиблення охорони прав і свобод людини і громадянина.

Однак не можна обмежитися вказівкою лише на недосконалість законодавства та його неуніфікованість із ЦК України, КПК України. Обтяжує ситуацію загальна ментально негативна риса – низька правова культура громадян і корупційні діяння. Дієвим суб'єктом творення умов для безпековості осіб є держава, покликана створювати умови всесторонньої реалізації права особи у нотаріальній сфері. Вона (держава) виступає суб'єктом, наділеним відповідно до Конституції України обов'язками щодо забезпечення всього суспільства, гармонійними і справедливими відносинами. Для цього в названих напрямках актуалізується диференційована програма профтренингу для юристів і окремо для фізичних осіб. Без тактики і стратегії загальносформованого безпекового розвитку, заснованого на принципах участі і солідарності всіх учасників ділових взаємин, не можна досягти дії демократичних засад державотворення і справедливості та безпеки для всіх суб'єктів права у державі.

Щодо потреби змін у правосвідомісній практиці всіх сторін нотаріального процесу, то виникає необхідність ставити питання про потребу підвищення професійної кваліфікації, етики і моралі нотаріусів.

Домінанти професійної нотаріальної діяльності (знання, відповідальність та ін.) на морально-правовому рівні сформовані у процесі історичного досвіду. Вони (пріоритети) складають основу світогляду, інтелектуального базису, психічної та емоційної практики, що реалізується на рівні кожного правового дискурсу у нотаріальній сфері.

Зasadничим методологічним концептом для професійної діяльності нотаріуса є твердження дослідників про те, що «через зміст моральних приписів особа входить у ціннісні сфери національних, ідеологічних, політичних стереотипів

поведінки. Засвоюючи їх, людина здобуває усвідомлення власної причетності до даної спільноти і одночасно чітке усвідомлення своїх відмінностей від представників інших співтовариств» [15, с. 502]. Таким чином нотаріус, наділений знаннями сукупності норм та професійних цінностей морально-правового характеру, набуває відчуття причетності до функціонування своєї фахової групи, почуття відповідальності за свою професійну практику та відповідальність за забезпечення особи.

Правовий професіоналізм постійно перебуває у полі зору дослідників. Авторитетні вчені фактично у кожній галузі юриспруденції не оминають цих проблем. Значним є внесок у розвиток науки таких учених, як С. Алексєєв, Р. Апресян, В. Бачинін, А. Гусейнов, А. Єрмоленко, М. Костицький, Л. Казміренко, В. Малахов, В. Нерсисянц, І Тімуш, А. Токарська, С. Сливка, І. Хрімлі, А. Шульга, Т. Шаповалова та ін.

Хоча й констатовано потребу актуалізації свідомісних чинників та їх впливу на психосоціальну сутність фахівця у галузі права, проте до цього часу не встановлено потреби розвитку теоретико-праксеологічного напрямку професіоналізації нотаріальної практики через аналіз співпраці обох сторін нотаріального процесу. Цю роль ініціює нотаріус. Діяльність у полі права та впливи на неї, як і на буття-у-праві, а також і на загальний рівень правової культури та утвердження усталених цінностей неодмінно впливає на рівень забезпечення осіб, держави і суспільства у цілому й зокрема.

Аналіз нотаріальної практики дає право зробити певні узагальнення, які стосуються насамперед прикметної сутності даного професійного виду юридичної діяльності. Вона полягає у тому, що пріоритетним скеруванням всього змісту фахового правового процесу є: по-перше, забезпечення прав і свобод людини і громадянина; по-друге, ефективне здійснення правосвідомісних дій щодо вирішення проблемних питань суб'єктів права; по-третє, забезпечення дії загальноновизнаних принципів і норм моралі та права в юридичній дискурс-практиці; по-четверте, високий рівень відповідальності за

увесь комунікативний процес, сформований на засадах законності, справедливості та формальної рівності учасників діалогу.

Основою компетентної стратегії професійної діяльності нотаріуса є намір допомогти суб'єктові права в одержанні правової допомоги. Реалізація такої стратегії залежить від обох сторін правового діалогу, однак тактику професійних комунікативних дій ініціює і розвиває у належному руслі (згідно з законом) нотаріус. На цьому – *першопочатковому* – етапі знаковою є тактика психоемоційного комунікативного комфорту, створюваного для особи, яка звертається у нотаріальну установу.

Перші вербальні і невербальні знаки розташовують і налаштовують особу на відповідну тактику взаємодії. Кожний контакт (вербальний і невербальний) у ментальності суб'єкта права постає засобом утвердження і визнання Іншості рівноправним суб'єктом права, а також демонструється як знак уваги до реалізації потреб особи і прагнення досягти законних інтересів, готовності надання допомоги. За умов досягнення адекватності у правових взаєминах відповідального ставлення до виконання обов'язків, вироблених звичаєвим правом (миролюбність, гуманізм, довіра, доброта, поцінування на основі загальнолюдських цінностей, підпорядкованість правовим нормам та ін.), стосунки суб'єктів права логічно переростають у внутрішні переконання та готовність обох сторін до правомірних форм праксеологічної співпраці (*другого* етапу нотаріального процесу).

На *третьому* етапі професійних взаємин – у вирішенні проблемних питань особи, яка звернулась до нотаріуса, – ключовою постає правосвідомісна діяльність обох сторін (хоча, зрозуміло, не однакового рівня), однак споріднена, з одного боку, як потреба, з іншого, як професійно відповідальна. Перша позиціонує себе в ролі особи, яка готова до підпорядкування запропонованим правовим правилам поведінки до визнання авторитету юридичної установи, вияву довіри до неї, друга – позиціонує професіоналізм у виконанні необхідного обсягу завдань щодо реалізації обов'язків. Окремо побутова свідомість як правомірна форма людського

самовираження більшою або меншою мірою впливає на раціоналізацію нотаріальної правової взаємодії у залежності від того, яка реакція домінує у суб'єкта права (готовність прийняти правові дії такими, як вони є у тлумаченні нотаріуса; довірливість; емоційна відкритість/настороженість і т. ін.). Висока внутрішня самодисциплінованість фахового спеціаліста, яка позбавляє недовіри через сприйняті як неоднозначні (двозначні) упереджені відповіді нотаріуса, постає основою для взаєморозуміння, скерування правової співпраці у заплановане ним русло.

Значну роль спричиняє позитивний досвід юриста щодо впливу на індивідуальну свідомість, правосвідомість, загальну правову культуру особи для беззастережного сприйняття нею запропонованого варіанту правової допомоги. Роз'яснення змісту нормативних приписів скероване на правову результативність, адже здебільшого протиправні морально-психологічні реакції виникають через необізнаність і обмеженість інтересів та потреб особи.

Відтак робимо висновок про те, що морально-правові основи високопрофесійної діяльності виступають пріоритетними засадами юридичної практики, яка продукує глибинні суспільні процеси – творення гармонійних відносин, утвердження цінностей, духовного змісту життєдіяльності, що покликані домінувати у всьому суспільстві, робити його безпечним і надійним щодо реалізації своїх прав і свобод.

До діянь, що загрожують безпеці особи у нотаріальній сфері, відносимо: підробку документів, внесення завідомо неправдивих відомостей, заволодіння чужим майном. Звісно, що в такому випадку підґрунтям злочинних діянь стає корупційна складова, найчастіше – у зв'язку із рейдерством, самочинним будівництвом, будівельними аферами. Частина проблем, що послаблює забезпечення особи, пов'язана із недосконалістю законодавства.

Поступово держава творить стандарти правового суспільства. Залишаються проблеми, серед яких – нерозв'язання питання українського нотаріату: самоврядування нотаріусів, визначення організаційних принципів.

Відтак дослідники пропонують прийняти законодавчі акти – Закон «Про організацію нотаріату» та Нотаріальний процесуальний кодекс, які відображають природу процесуальної нотаріальної діяльності, процедуру вчинення нотаріальних дій та забезпечення функціонування нотаріату [10, с. 279].

Висновки до третього розділу

1. Ідея всіх концепцій, об'єднаних праволюдською проблематикою, започаткована утвердженням людини первісною і кінцевою метою філософії. Для підтвердження концептуальної пропозиції щодо створення системи безпеки (галузевої) і актуальності забезпечення людини, зокрема, спираємося на концепт «синтетичної філософії людини».

«Смислово цілісність» буття людини уособлює триєдність духовного, духу і поняття душі (не в межах сакрального і релігійного). Воля, свобода і справедливість у демократичному суспільстві «культивуються».

Філософія людиноцентризму на протигагу «безсуб'єктній» філософії програмує дискурс «порятунку» як апіорне доведення необхідності забезпечення у даному випадку особи.

Несприятливими чинниками, що ускладнюють забезпечення особи, є чимало причин. Це порушення закону, нереагування на їхнє почастишання; корупційні діяння; небезпечні умови для особи з боку влади і з боку кримінальних злочинців. Унебезпечують ситуацію захисту особи і психологічно-мисленнєві особливості окремих осіб, зокрема, похилого віку або неповносправних, що пов'язано із відсутністю роз'яснювальної роботи або моральних, чесних опікунів, родичів чи друзів, які б у складних умовах життя таких громадян були поруч.

У нотаріальній сфері придатними, на нашу думку, є запропоновані засоби забезпечення активного формування і реалізації правової позиції щодо

юридичного захисту матеріально-правового і процесуально-правового характеру; запобігання небезпекам; самозахисту; забезпечення недоторканості, юридичної відповідальності і обмежень.

2. Потрібне приведення у відповідність заходів і засобів забезпечення захисту в різних видах права і об'єднання їх в одному Законі. Такий нормативно-правовий акт вирішить важливі питання захисту й охорони прав осіб забезпечення на життя, здоров'я, честь, гідність та недоторканість.

Строго регламентований спосіб буття особи, суворе забезпечення правової безпеки, відсутність прагнення особи до надмірної забезпеченості, як і збагачення духовного світу веде до відповідального засвоєння норм права особою.

Аналізуючи механізми реалізації забезпечення особи у нотаріальних діях, звернута увага на внутрішньозадані елементи, які творять методи і способи ефективного забезпечення особи. Через призму «належності» як способу дії, кожна людська дія пов'язана із деякою ідеальною моделлю, без якої унеможлиблюється мета і завдання. У демократичній державі забезпечення особи позиціонується як ідеал, який проектує дію правових і моральних чинників, що лежать в основі оновлення суспільних відносин, забезпечення дії Конституції України та чинного законодавства. Основу діяльності нотаріату становлять принципи, які у своєму системному вираженні удосконалюють конституювання змісту, специфіки та сутності процесуальних нотаріальних дій, їхнього впливу на правову культуру та правову свідомість осіб. Йдеться про дисбаланс і абсолютизацію правової безпеки однієї особи на шкоду іншій, що й призводить до небезпеки та неможливості забезпечити від загроз іншу особу. Умови забезпечення особи залежать від діяльності нотаріуса у межах правомірного і об'єктивного характеру додержання прав особи.

Хоча поділ на принципи, які стосуються нотаріального процесу, є до певної міри умовними, однак вони мають безпосередній вплив на

нотаріальний процес та забезпечення у ньому особи: принцип верховенства права; принцип доступності і гарантованості охорони фізичним та юридичним особам їхніх безспірних прав; принцип сприяння громадянам, установам, підприємствам та організаціям, у здійсненні їхніх прав і охоронюваних законом інтересів (ст. 35 Закону); принцип забезпечення реалізації фізичними та юридичними особами їхніх безспірних прав за допомогою нотаріальної процедури; принцип національної мови; принцип нотаріальної таємниці; принцип професійної компетентності та морально-етичних стандартів діяльності нотаріуса; принцип незалежності нотаріусів; принцип неупередженості нотаріусів; принцип диспозитивності у нотаріальному процесі; принцип рівності прав усіх суб'єктів, які беруть участь у нотаріальному процесі; принцип комплексності нотаріального процесу; принцип безспірності нотаріального процесу; принцип безпосередності в нотаріальному процесі; принцип обґрунтованості нотаріальних актів.

3. Дослідники нотаріальної діяльності, як і практики бачать вихід у реформуванні нотаріату, який і поєднує людину і закон. Зміни нотаріальної діяльності є актуальними, необхідними, такими, які сприятимуть створенню правової держави. У зв'язку з цим найважливішого значення набуває питання «правової регламентації процесуальних аспектів нотаріальної діяльності». Це по-перше.

По-друге, нові соціальні, політичні та економічні висувають потребу втілення ідеї творення єдиного нотаріату, як і усунення розбіжностей у нормах Закону України «Про нотаріат» із Цивільним та Сімейним кодексами України.

По-третє, актуалізується потреба вдосконалення інституту зупинення та припинення приватної нотаріальної діяльності, що не узгоджуються із недосконалими механізмами державного регулювання нотаріальної діяльності в цілому і контролю нотаріальної діяльності зокрема.

По-четверте, варто врегулювати порядок оскарження нотаріальних дій, відмови від їх вчинення.

По-п'яте, потрібне вироблення механізмів унормування контролю за нотаріальною діяльністю між Міністерством юстиції та Українською нотаріальною палатою.

Нотаріус, наділений знаннями сукупності норм та професійних цінностей морально-правового характеру, набуває відчуття причетності до функціонування своєї фахової групи, почуття відповідальності за свою професійну практику та відповідальність за забезпечення особи.

Пріоритети складають основу світогляду, інтелектуального базису, психічної та емоційної практики, що реалізується на рівні кожного правового дискурсу у нотаріальній сфері.

ВИСНОВКИ

У дисертації сформульовано ряд висновків і пропозицій, спрямованих на розв'язання наукового завдання – визначення філософсько-правових концептів моделювання забезпечення особи у сфері нотаріальної діяльності, актуальність якого підтверджена в ході дослідження. На основі оновленого підходу та принципу доповнюваності сформовано філософсько-правові засади класифікування підходів до забезпечення особи, що і сприяло розв'язанню окресленої проблематики, яка має як наукове, так і прикладне значення.

1. Дослідницькі праці з обраної проблематики репрезентовані в основному трьома тематичними міждисциплінарними сферами: по-перше, філософським вивченням загальних проблем побудови правової держави; по-друге, різноспрямованим дослідженням проблем безпеки (людини і громадянина, суспільства, держави); по-третє, заглибленням у теоретичні і практичні проблеми нотаріальної діяльності, що й становить теоретичну основу та засвідчує філософсько-правові прогалини в аналізі окресленої парадигми.

Аналіз трьох найважливіших тематичних сфер наукових напрацювань творить, не обмежуючись лише ними, дослідницький ґрунт для побудови авторської концепції забезпечення особи і дає підстави зробити важливий висновок: запропоновані на міждисциплінарному рівні та в конкретних галузях знань (безпекознавство; нотаріат) ідеї вчених методологічно і концептуально поєднуються в єдине конструктивне ціле: пошук шляхів побудови правової держави та реальний захист прав і свобод людини і громадянина як найбільш актуальні наукознавчі та суспільно сформовані запити сучасності.

Ключовими, введеними у науковий філософсько-правовий обіг категоріями, окреслена проблематика дослідження: особа – як суб'єкт соціуму, людина у процесі її соціалізації і системі суспільних відносин, має реалізувати своє право на захист через систему засобів забезпечення.

Процес моделювання забезпечення особи у сфері нотаріальної діяльності – як метод побудови ідеальних, уявних, штучних правових ситуацій та проектування з їхньою допомогою певної синтезованої досконалої моделі захисту особи – визначає механізми подолання юридичних факторів унебезпечення особи.

Убезпечення особи у нотаріальній сфері формується як ідеологія процесу гарантування конституційного захисту та охорони встановлених законних життєво важливих інтересів особи, перспективного розвитку її матеріальних та фінансових можливостей засобами передбачених законом нотаріальних процесуальних дій.

Засади забезпечення особи формують нормативно-правові акти, які конституують національну політику безпеки, а також правову безпеку як невід'ємну складову національної безпеки, що гарантує стабільний розвиток суспільства та запобігання загрозам особи, держави і суспільства.

2. Правові смисли забезпечення особи локалізуються у площині методів і підходів, що репрезентують сучасну методологію. Методологічну основу дослідження становить безпекознавчий підхід, діяльнісний, герменевтичний, діалектичний, метод моделювання на основі принципу доповнюваності та інші, як певна міждисциплінарна сукупність знань та досвіду, сформовані для процесу наукового аналізу і пізнання об'єктів.

3. Філософська антропологія і правова аксіологія відіграють вагому методологічну роль як виправдані підходи для розвитку ідеї забезпечення особи у сфері нотаріальної діяльності. Аксіологічний концепт у дослідженні, як і антропологічний, увиразнює обґрунтованість забезпечення свободи, гідності, конституційних прав, якості рівня життя громадян, гарантування забезпечення особи від незаконних дій нотаріусів, конкурентних дій інших осіб.

В основу моделювання забезпечення особи у сфері нотаріальної діяльності покладено систему бінарних опозицій: безпека–небезпека, цінності–антицінності, забезпечення–унебезпечення.

Життя особи, добро, істина і справедливість творять систему абсолютних цінностей, які є вищими від особи і «не походять» від неї. Водночас мета особи полягає в уникненні небезпек психологізму; суб'єктивістських і суто позитивістських підходів; досягненні ієрархії цінностей за тривалістю, неподільністю, задоволенням інтересів і рівнем релятивності. Розмежування цінностей і сприйняття цінностей детерміноване свідомістю.

4. Свідомісна прирівненість моралі і права не чітко регламентована. Лише аморальна поведінка спонукає право до дієвості впливу на правосвідомість. Однак суспільна свідомість у самоорганізованому суспільстві на підставі високого рівня моральних стандартів впливає на формування правових норм, оскільки їх корелює спільність моралі і права, їхньої мети і принципів. Розвиток моралі і права постає інструментом гармонізації та забезпечення суспільства в цілому.

Змістовна сутність нотаріальної діяльності обумовлена функціями охоронного і правозахисного, а також функціями публічно-правового характеру відповідно до норм сучасного законодавства, яке на даному етапі потребує змін та уніфікації.

Верховенство права має переважати над створюваним «верховенством закону». Таке моделювання забезпечення особи реалізуватиме його засадничу мету. Суворий законотворчий виклад повинен піддаватися етичній експертизі.

5. Беручи до уваги розбалансованість у законотворчості, відсутність окремого об'єкта дослідження «правової безпеки людини», невнормованість правової безпеки, ієрархію механізмів забезпечення особи вважаємо за необхідне творити на основі структуризації безпеки. Логістика такого моделювання вибудована на чотирьох засадничих складових: правова безпека особи, людини і громадянина – правова безпека суспільства – правова безпека держави – національна безпека. Алгоритм забезпечення особи у сфері нотаріальної діяльності складається із 17 концептів (Додаток А) та 15 принципів нотаріального процесу (Додаток В), що дає підстави творити проект подолання юридичних факторів ризику в забезпеченні особи.

б. Ідея всіх концепцій, об'єднаних праволюдською проблематикою, започаткована утвердженням людини початковою і кінцевою метою філософії.

Філософія людиноцентризму на противагу «безсуб'єктній» філософії програмує дискурс забезпечення, у даному випадку особи.

Однак для підтвердження концептуальної пропозиції щодо створення системи забезпечення (галузевої) і актуальності безпеки людини, зокрема, спираючись на концепт «синтетичної філософії людини», триєдність духовного, духу і поняття душі (не в межах сакрального і релігійного) буття людини уособлюється через «смыслову цілісність». Воля, добро, гідність, рівність, свобода і справедливість як ціннісні компоненти забезпечення особи мають у демократичному суспільстві «культивуватися».

Несприятливими чинниками, що ускладнюють забезпечення особи, є чимало причин. Це порушення закону, нереагування на їхнє почастищення; корупційні діяння; небезпечні для особи умови її життєдіяльності з боку влади і кримінальних злочинців. Унебезпечують ситуацію захисту особи і психологічно-мисленнєві особливості окремих осіб, зокрема, похилого віку або неповносправних, що пов'язано із відсутністю роз'яснювальної роботи або моральних, чесних опікунів, родичів чи друзів, які б у складних умовах життя таких громадян діяли б в їхніх інтересах.

Констатовано висловлену дослідниками потребу активного формування і реалізації правової позиції приватних нотаріусів щодо юридичного захисту матеріально-правового і процесуально-правового характеру; самозахисту; юридичної відповідальності всіх сторін; запобігання порушенню недоторканості.

Підтверджено дослідницькі висновки щодо приведення у відповідність заходів і засобів забезпечення захисту в різних видах права і об'єднання їх в одному Законі, додавши до формулювань норм сформоване поняття «забезпечення особи». Такий нормативно-правовий акт вирішить важливі питання захисту й охорони прав осіб на забезпечення життя, здоров'я, честі, гідності та недоторканості.

7. В аналізі механізмів реалізації забезпечення особи у нотаріальному процесі звернута увага на внутрішньозадані елементи, які творять методи і способи ефективного забезпечення особи. Через призму «належності» як способу дії, кожна людська дія пов'язана із деякою ідеальною моделлю, без якої особа не бачить мети і не ставить перед собою завдань. У демократичній державі забезпечення особи позиціонується як ідеал, який проектує дію правових і моральних механізмів, що лежать в основі оновлення суспільних відносин, забезпечують дію Конституції України та чинного законодавства. Основу діяльності нотаріату становлять принципи, які у своєму системному вираженні удосконалюють конституювання змісту, специфіки та сутності процесуальних нотаріальних дій, їхнього впливу на правову культуру та правову свідомість осіб. Умови забезпечення особи залежать від діяльності нотаріуса у межах правомірного і об'єктивного характеру додержання прав особи.

Хоча поділ на принципи, які стосуються нотаріального процесу, є до певної міри умовним, однак він сутнісно впливає на ієрархію концептів у моделюванні і має безпосередній вплив на нотаріальний процес та формування ідеології забезпечення у ньому особи. Це принцип верховенства права; принцип доступності і гарантованості охорони фізичним та юридичним особам їх безспірних прав; принцип сприяння громадянам, установам, підприємствам та організаціям у здійсненні їхніх прав і охоронюваних законом інтересів; принцип національної мови; принцип нотаріальної таємниці; принцип професійної компетентності та морально-етичних стандартів діяльності нотаріуса; принцип незалежності нотаріусів; принцип неупередженості нотаріусів; принцип диспозитивності у нотаріальному процесі; принцип рівності прав усіх суб'єктів, які беруть участь у нотаріальному процесі; принцип безспірності нотаріального процесу; принцип безпосередності в нотаріальному процесі; принцип обґрунтованості нотаріальних актів та ін.

Забезпечення процесуальної безпеки осіб у кримінальному судочинстві поки що для нотаріального процесу є недосконалим. Не створена комплексна

програма захисту обвинувачених, потерпілих, свідків, понятих. Хоча ст. 1 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» гарантує заходи правоохоронних органів щодо захисту життя, здоров'я, житла та майна осіб від протиправних посягань.

Згадану ст. 1 Закону України запропоновано уточнити *«Державне забезпечення безпеки приватних осіб кримінального судочинства – це здійснення уповноваженими цим Законом правоохоронними органами правових, організаційно-технічних, оперативно-розшукових, психологічних, виховних та інших заходів, спрямованих на захист та убезпечення життя, здоров'я, житла та іншого майна цих осіб від протиправних посягань»*. Існує потреба систематизування заходів і засобів забезпечення захисту у різних видах права з метою їх уніфікування.

8. Дослідники нотаріальної діяльності, як і практики, бачать вихід у реформуванні нотаріату, що реально поєднує людину і право. Зміни нотаріальної діяльності є актуальними, необхідними, такими, які сприятимуть створенню правової держави.

Це питання правової регламентації процесуальних аспектів нотаріальної діяльності; усунення розбіжностей у нормах Закону України «Про нотаріат» із Цивільним та Сімейним кодексами України; врегулювання порядку оскарження нотаріальних дій, відмови від їх вчинення; унормування контролю за нотаріальною діяльністю Міністерством юстиції та Українською нотаріальною палатою.

Дієвим суб'єктом убезпечення осіб є держава, покликана створювати умови всесторонньої реалізації права особи на її убезпечення. Вона (держава) виступає суб'єктом, наділеним відповідно до Конституції України обов'язками щодо забезпечення всього суспільства гармонійними і справедливими відносинами. Для цього в названих напрямках актуалізується диференційована програма профтренингу для юристів і окремо для фізичних та юридичних осіб.

Без тактики і стратегії загальносформованого безпекового розвитку, заснованого на принципах участі і солідарності всіх учасників нотаріальних

взаємин, не можна досягти дії демократичних засад державотворення і справедливості та забезпечення всіх суб'єктів права.

Забезпечуючи доказову силу документів і фактів, нотаріат зобов'язаний одночасно створювати умови для забезпечення особи на наступних етапах розгляду і вирішення у судах цивільних справ. З цією метою не можуть залишатися сумнівними такі деталі процесу, як безперешкодне отримання послуг, дієздатність осіб, дійсність підписів сторін договору, час і місце його укладання, а також повинні бути забезпечені: свобода волевиявлення учасників (суб'єктів) правочину, відповідність положень договору намірам сторін з метою охорони права та інтересів осіб, які беруть участь у нотаріальних діях, уникнення спорів між ними. В сучасних умовах це є шлях до створення передбачуваних і стабільних взаємовідносин, а відтак водночас і наближення національного нотаріату до європейських традицій його діяльності.

Виконане дослідження філософсько-правових концептів моделювання забезпечення особи у сфері нотаріальної діяльності дає підстави для констатування потреби нових і перспективних наукових напрацювань з метою поглиблення узагальнених концептів розвитку забезпечення особи у різних сферах права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аболіна Т. Г., Нападиста В. Г., Рихліцька О. Д. та ін. Прикладна етика: Навч. посіб. / За наук. ред. В. І. Панченко. – К.: «Центр учбової літератури», 2012. – 392 с.
2. Адміністративна діяльність: навч. пос. для студентів вищ. навч. закл. / М. В. Ковалів, З. Р. Кісіль, Д. К. Калоянов та ін. – К.: Правова єдність, 2009. – 432 с.
3. Академічна юридична думка / Укладачі І. Усенко, Т. Бандарук; за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. – К.: Ін Юре, 1998. – С. 401.
4. Алексеев С. С. Право на пороге нового тысячелетия: некоторые тенденции мирового правового развития – надежда и драма современной эпохи / С. С. Алексеев. – М.: Статут, 2000. – 252 с.
5. Антонов В. О. Об'єкти національної безпеки та їх особливості / В. О. Антонов // Держава і право. – Вип. 59. – С. 65–71.
6. Апресян Р. Г. Понятие общественной морали (опыт концептуализации) / Р. Г. Апресян // Вопросы философии. – 2006. – № 5. – С. 3–18.
7. Байда А. О. Правове забезпечення психологічної безпеки суспільства / А. О. Байда // Адвокат. – 2012. – № 8 (143). – С. 29–34.
8. Баранкова В. В. Доказування в нотаріальному процесі / В. В. Баранкова // Нотаріат в Україні: Підручник / За ред. В. В. Комарова. – Х.: Право, 2011. – С. 97.
9. Баранкова В. Нотаріальна діяльність: проблеми унормування / В. Баранкова // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2010. – № 8. – С. 35–38.
10. Баранкова В. Сучасні правові пріоритети новелізації нотаріального законодавства / В. Баранкова // Мала енциклопедія нотаріуса. – 2012. – № 1 (61). – С. 277–279.
11. Баранкова В. В. Нотариальная деятельность как правовая форма / В. В. Баранкова // Вестник академии правовых наук Украины. – 1998. – № 3. – С. 185–192.

12. Барна Н. В. Іміджеологія: навч. посіб. для дистанційного навчання / Н. В. Барна; за наук. ред. В. М. Бебика. – К.: Університет «Україна», 2007. – 217 с.
13. Бахин В. П. Следственная практика: проблемы изучения и совершенствования: моногр. / В. П. Бахин. – К., 1991. – 142 с.
14. Бачинин В. А. Морально-правовая философия / В. А. Бачинин. – Х.: Консул, 2000. – 208 с.
15. Бачинин В. А. Энциклопедия философии и социологии права / В. А. Бачинин. – СПб., 2006. – 1093 с.
16. Бачинін В. А., Журавський В. С., Панов М. І. Філософія права: словник / В. А. Бачинин, В. С. Журавський, М. І. Панов. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 408 с.
17. Беззубов Д. О. Дефініція безпеки в Конституції України / Д. О. Беззубов // Держава і право: збірник наукових праць юридичних і політичних наук. – К., 2011. – Вип. 54. – С. 180–186.
18. Беззубов Д. О. Правова структура та принципи побудови системи національної безпеки в Україні / Д. О. Беззубов // Держава і право. – 2011. – Вип. 51. – С. 231–236.
19. Безклубий І. А. Банківські правочини: цивільно-правові проблеми: Монографія / І. А. Безклубий. – К.: ВПЦ «Київ. ун-т», 2005. – С. 24–25.
20. Бельков О. А. Понятийно-категориальный аппарат концепции национальной безопасности / О. А. Бельков // Безопасность. – 1994. – № 3 (19). – С. 91.
21. Бермічева О. В. Індивідуальність людини і право на індивідуальність особистості / О. В. Бермічева // Вісник Академії адвокатури України. – 2011. – № 3 (22). – С. 11–13.
22. Бобровник С. В. Компромис і конфлікт у праві: антрополого-комунікативний підхід до аналізу: монографія / С. В. Бобровник. – К.: Вид-во «Юридична думка», 2011. – 384 с.
23. Бодрук О. С. Системи національної та міжнародної безпеки в умовах формування нового світового порядку: 1991–2001 роки: Дис. ... д-ра політ. наук. – К., 2003. – 415 с.

24. Букреев В. И., Римская И. Н. Этика права. От истоков этики и права к мировоззрению: Учеб. пособие / В. И. Букреев, И. Н. Римская. – М.: Юрайт, 1998. – 336 с.
25. Витрук Н. В. Общая теория юридической ответственности: монография / Н. В. Витрук. – М.: РАП, 2008. – 324 с.
26. Великий тлумачний словник сучасної української мови. – К.: Ірпінь, 2009. – 1736 с.
27. Гегель Георг В. Ф. Основы философии права, або Природне право і державознавство / Г. В. Ф. Гегель; пер. з нім. Р. Осадчука та М. Кушніра. – К.: Юніверс, 200. – 336 с.
28. Гетьман-П'ятковська І. А. Право та мораль: теоретико-правові проблеми співвідношення та взаємодії: автореферат на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень / І. А. Гетьман-П'ятковська. – К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького, 2007. – 20 с.
29. Гетьманчук М. П. Методологічні підходи щодо обґрунтування категорії «правова безпека України» / М. П. Гетьманчук // Психологічні аспекти національної безпеки: організована злочинність: матеріали IV Міжнародної наук.-практ. конференції. 13–14 травня 2010 року. – Львів, 2010. – С. 37–40.
30. Гільдефанд фон Дітріх. Етика / Д. Гільдефанд. – Львів: Вид-во Україн. Католицького Університету, 2002. – 445 с.
31. Головенко І. Нотаріат та ринок / І. Головенко // Мала енциклопедія нотаріуса. – 2012. – № 3 (63). – С. 129–132.
32. Горбулін В. П. Системно-концептуальні засади стратегії національної безпеки України / В. П. Горбулін. – К., 2007. – 592 с.
33. Горелов М. В. Электронные доказательства в гражданском судопроизводстве России: Вопросы теории и практики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / М. В. Горелов. – Екатеринбург, 2005. – 21 с.
34. Горобец К. В. Аксиосфера права: философский и юридический дискурс: моногр. / К. В. Горобец. – Одесса: Фенікс, 2013. – 2018 с.

35. Графтон А. Организация деятельности нотариусов в Англии / А. Графтон // Мала енциклопедія нотаріуса. – 2012. – № 4 (64). – С. 30–32.
36. Гришук В. К. Філософсько-правове розуміння відповідальності людини: монографія / В. К. Гришук. – Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2012. – 736 с.
37. Гришук О. В. Людська гідність у праві: філософські проблеми / О. В. Гришук. – К.: Атіка, 2007. – 432 с.
38. Гришук О. В., Гелеш А. І. Формування та розвиток ідеї гуманізму в праві / О. В. Гришук, А. І. Гелеш. – Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2013. – 288 с.
39. Гусейнов А. А. Об идее абсолютной морали / А. А. Гусейнов // Вопросы философии. – 2000. – № 3. – С. 3–12.
40. Давидов П. Г. Морально-правовий конформізм як соціально-філософський феномен: автореферат на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спеціальність: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії / П. Г. Давидов. – Донецьк, 2007. – 20 с.
41. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка / В. Даль. – М.: Русский язык, 1989. – Т. 1. – 779 с.
42. Данільян О. Г., Дзьобань О. П., Панов М. І. Національна безпека України: структура та напрямки реалізації / О. Г. Данільян, О. П. Дзьобань, М. І. Панов. – Х., 2002. – 285 с.
43. Даренский В. Ю. Практика как диалогическая структура / В. Ю. Даренский // Практична філософія. – 2004. – № 1. – С. 220–225.
44. Дворкін Р. Серйозний погляд на права / Р. Дворкін; пер. з англ. А. Фролкін. – К., 2001. – 519 с.
45. Джеймс В. Прагматизм / В. Джеймс. – К.: Вид. дім «Альтернативи», 2000. – 144 с.
46. Дія права: інтегративний аспект: Монографія / кол. авторів; Відп. ред. Н. М. Оніщенко. – К.: Вид-во «Юридична думка», 2010. – 360 с.

47. Драна І. В. Адміністративно-правовий статус нотаріуса як суб'єкта первинного фінансового моніторингу / І. В. Драна // Юридичний часопис Нац. акад. внутр. справ. – 2012. – № 2 (4). – С. 53–59.

48. Дубенко О. І. Адміністративно-правовий механізм забезпечення безпеки особи: автореф. дисертації на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / О. І. Дубенко. – Ірпінь, 2009. – 18 с.

49. Дударев А. В. Система латинского нотариата и ее приемлемость для России / А. В. Дударев // Государство и право. – 2011. – № 2. – С. 107–112.

50. Дякович М. М. Нотаріальне право України: навчальний посібник / М. М. Дякович. – К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. – 686 с.

51. Дьюи Д. Краткий очерк истории философии / Д. Дьюи // www.rulit.net

52. Европейский кодекс нотариальной этики // Мала енциклопедія нотаріуса. – 2012. – № 2 (62). – С. 161–165.

53. Єрмоленко А. М. Взаємодія стратегічної та комунікативної раціональності за умов глобалізації / А. М. Єрмоленко // Людина і культура в умовах глобалізації: зб. наук. статей. – К.: ПАРАПАН, 2003.

54. Єфіменко Л. В. Розвиток нотаріату України: стан та проблеми / Л. В. Єфіменко // Бюлетень міністерства юстиції України. – 2010. – № 8 (серпень). – С. 8–16.

55. Желіховська Ю. Нотаріус як особливий суб'єкт відносин щодо охорони цивільних прав та охоронюваних законом інтересів у цивільному праві / Ю. Желіховська // Мала енциклопедія нотаріуса. – 2012. – № 1 (61). – С. 280–283.

56. Заїка Ю. О. Визнання заповіту недійсним: питання судової практики / Ю. О. Заїка // Держава і право. – 2001. – Вип. 12. – С. 290–296.

57. Заїка Ю. О. Спадкове право України: становлення і розвиток: Монографія / Ю. О. Заїка. – К.: КНТ, 2007. – С. 102.

58. Закомлистов А. Ф. Судебная этика / А. Ф. Закомлистов. – СПб., 2002. – 258 с.

59. Закон Украины «О пожарной безопасности» от 17.12.93 г. № 3745–XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1/rada.gov.ua/laws/show/3745-12>

60. Зеленков М. Ю. Правовые основы общей теории безопасности Российского государства в XXI веке / М. Ю. Зеленков. – М.: Юридический институт МИИТа, 2002. – 209 с.

61. Зеленкова И. Л. Прикладная этика: Учеб. пособие / И. Л. Зеленкова. – Минск: Тетра-системс, 2002. – 208 с.

62. История философии: Энциклопедия. – Мн.: Интерпрессервис; Книжный Дом, 2002. – 1376 с. (Мир энциклопедий).

63. Казаков Н. Д. Безопасность и синергетика (опыт философского осмысления) / Н. Д. Казаков // Безопасность. – 1994. – № 4 (20). – С. 62–63.

64. Канке В. А. Этика ответственности. Теория будущего / В. А. Канке. – М.: Логос, 2003. – 352 с.

65. Картавцев В. С. Концепція національної безпеки України (проблеми підготовки та основні положення) / В. С. Картавцев // Вісник Академії правових наук України – 1995. – Вип. 4. – С. 25–34.

66. Квіт С. Основи герменевтики / С. Квіт. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2003. – 191 с.

67. Кельман М. С. Юридична наука: проблеми методології: монографія / М. С. Кельман. – Тернопіль, 2011. – 492 с.

68. Комаров В. Український нотаріат: перспективи розвитку / В. Комаров // Мала енциклопедія нотаріуса. – 2012. – № 3 (63). – С. 118–124.

69. Конституційне право України / За ред. В. Ф. Погорілка. – К.: Наукова думка, 2000. – С. 192.

70. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – С. 141.

71. Копилова Ж. В. Підстави виникнення права приватної власності фізичних осіб на житловий будинок та квартиру за цивільним законодавством України: автореф. дисертації на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спеціальність 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право / Ж. В. Копилова. – Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2013. – 18 с.

72. Корнеєв Ю. В. Адміністративно-правове забезпечення особистої безпеки працівників податкової міліції: автореф. дисертації на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / Ю. В. Корнеєв. – Ірпінь. 2002. – 18 с.

73. Кохановська Т. Теоретичне підґрунтя для визначення ролі нотаріуса у захисті інформаційних прав учасників цивільних правовідносин / Т. Кохановська // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2010. – № 8. – С. 16–25.

74. Кримський С. Б. Запити філософських смислів. – К.: Вид. ПАРАПАН, 2003. – 240 с.

75. Кримський С. Б. Під сигнатурою Софії / С. Б. Кримський. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 367 с.

76. Куровська Т. В. Забезпечення процесуальної безпеки приватних осіб у кримінальному судочинстві України: автореф. дисертації на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спеціальність 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / Т. В. Куровська. – Ірпінь: Національний університет державної податкової служби України, 2013. – 18 с.

77. Левицька М. Б. Теоретико-правові аспекти забезпечення національної безпеки органами внутрішніх справ України: Дисертація на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / М. Б. Левицька. – К., 2002. – 206 с.

78. Лежух Ю. О. Особливості доказування в нотаріальному процесі / Ю. О. Лежух // Юриспруденція: Теорія і практика. – 2011. – № 3. – С. 45–48.

79. Лесков М. А. Гомеостатические процессы и теория безопасности / М. А. Лесков // Безопасность. – 1994. – № 4 (20). – С. 66.

80. Ліпкан В. А. Адміністративно-правове регулювання національної безпеки України / В. А. Ліпкан. – К., 2008. – 440 с.

81. Ліпкан В. А. Національна безпека і національні інтереси України / В. А. Ліпкан. – К., 2006. – 68 с.

82. Ліпкан В. А. Національна безпека України / В. А. Ліпкан. – К., 2009. – 576 с.

83. Ліпкан В. А. Теорія національної безпеки / В. А. Ліпкан. – К., 2009. – 631 с.
84. Ліпкан В. А. Управління системою національної безпеки України / В. А. Ліпкан. – К., 2006. – 68 с.
85. Ліпкан В. А., Ліпкан О. С. Національна і міжнародна безпека у визначеннях та поняттях / В. А. Ліпкан, О. С. Ліпкан. – К., 2008. – 400 с.
86. Ліпкан В. А., Діордіца І. В. Національна безпека України: кримінально-правова охорона / В. А. Ліпкан, І. В. Діордіца. – К., 2007. – 292 с.
87. Лобода А. М. Поняття та зміст правової безпеки особи / А. М. Лобода // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – № 10. – С. 121–125.
88. Лобода А. М. Щодо визначення поняття «правова безпека» / А. М. Лобода // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – № 2 (170). – С. 10–13.
89. Лобода А. Правова безпека особи: антропологічний підхід / А. Лобода // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – № 9 (177). – С. 16–20.
90. Логінов О. В. Адміністративно-правове забезпечення інформаційної безпеки органів виконавчої влади: Дис. ... канд. юрид. наук / О. В. Логінов. – К., 2005. – 236 с.
91. Лукашева Е. А. Право, мораль, личность / Е. А. Лукашева. – М., 1986. – 183 с.
92. Максимов С. И. Правовая реальность как предмет философского осмысления: диссертация на соискание науч. степени доктора юрид. наук: специальность: 12.00.12 / С. И. Максимов. – Х., 2002. – 435 с.
93. Максимов С. И. Правовая реальность: опыт философского осмысления / С. И. Максимов. – Х.: Право, 2002. – 328 с.
94. Манойло Н. Г. Світоглядно-мотиваційна визначеність правосвідомості: соціально-філософський дискурс: автореферат дисертації на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спеціальність 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії / Н. Г. Манойло. – Запоріжжя, 2008. – 17 с.
95. Марков Ю. Г. Этика и право: проблема единства / Ю. Г. Марков // Государство и право. – 2011. – № 4. – С. 89–90.

96. Маркова О. О. Адміністративно-правові засади діяльності органів внутрішніх справ в договірних відносинах: монографія / О. О. Маркова; наук. ред. Ж. В. Завальна. – Суми: ВВП «Мрія» ТОВ, 2012. – 172 с.

97. Мельник В. Безпека особи як категорія політичної науки та суспільно-політичне явище / В. Мельник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://postua.info/vitali_melnyk.htm

98. Мельник І. С. Юридична природа правової форми нотаріальної діяльності / І. С. Мельник // Юриспруденція: теорія і практика. – 2011. – № 4 (78). – С. 36–46.

99. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. Т. 1. Теоретико-методологічні засади поліцейського права та поліцейської деонтології / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. – К.: «Видавництво Дім «Ін Юре», 2003. – 1230 с.

100. Мондін Баттіста. Підручники систематичної філософії: Том 3. Онтологія і метафізика / Б. Мондін; пер. з італ. Б. Завідняка. – Жовква: Місіонер, 2010. – 284 с.

101. Мурадян Э. М. О нотариальных и судебных доказательствах / Э. М. Мурадян // Нотариальные и судебные процедуры. – М.: Юристь, 2006. – С. 336.

102. Назарчук А. В. Этика глобализирующегося общества / А. В. Назарчук. – М.: Директ-медиа паблшинг, 2002. – 381с.

103. Нелін О. І. До питання доказів та доказування у нотаріальному процесі України / О. І. Нелін // Держава і право. – Вип. 59. – С. 203–207.

104. Нерсисянц В. С. Философия права: Учебник для вузов. – 2-е изд., перераб. и доп. / В. С. Нерсисянц. – М.: Норма, 2006. – 848 с.

105. Нижник В. П., Ситник Г. П., Білоус В. Т. Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку) / За ред. П. В. Мельника, Н. Р. Нижник. – Ірпінь, 2000. – 304 с.

106. Нікітенко В. Забезпечення охорони нотаріальної таємниці у проекті Кримінального процесуального кодексу України / В. Нікітенко // Мала енциклопедія нотаріуса. – 2012. – № 2 (62). – С. 124–128.

107. Новгородцев П. И. Нравственный идеализм в философии права / П. И. Новгородцев. – М., 1994.

108. Новікова М. До питання правокпромісної теорії гармонізації суспільних відносин / М. Новікова // Право України. – 2006. – № 1. – С. 29–32.

109. О безопасности: Закон РФ от 5 марта 1992, с доп. от 25 декабря 1992 // ВВС РФ. – 1992. – № 15; 1993. – № 2.

110. Об'єкти національної безпеки та їх особливості // Держава і право. – Вип. 59. – С. 65–71.

111. Осадчий О. Д. Сучасні стилі взаємодії організації із зовнішнім середовищем / О. Д. Осадчий // Економічний простір, 2011. – № 48/1. – С. 286–290.

112. Остапенко О. Є. Забезпечення охорони нотаріальної таємниці у кримінальному процесі / О. Є. Остапенко // Вісник академії адвокатури України. – 2011. – № 2 (21). – С. 127–133.

113. Парасюк В. М. Проблеми морального імперативу у професійній діяльності слідчого / В. М. Парасюк // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2008. – № 1. – С. 409–414.

114. Пашук Т. І. До загальнотеоретичної характеристики державно-юридичного захисту прав людини / Т. І. Пашук // Життя і право. – 2005. – № 4. – С. 33–43.

115. Пашук Т. І. Право людини на ефективний державний захист її прав та свобод: автореф. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень / Т. І. Пашук. – Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, 2006. – 17 с.

116. Пашук Т. І. До загальнотеоретичної характеристики державно-юридичного захисту прав людини / Т. І. Пашук // Життя і право. – 2005. – № 4. – С. 33–43.

117. Пашук Т. І. Державно-юридичний захист прав людини: поняття та ознаки / Т. І. Пашук // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2004. – № 11. – С. 32–47.

118. Пашук Т. І. До питання про види правозахисної діяльності (загальнотеоретичний аспект) / Т. І. Пашук // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2005. – № 6. – С. 25–35.

119. Пашук Т. І. Концепція юридичних засобів: до загальнотеоретичної характеристики / Т. І. Пашук // Юридична Україна. – 2004. – № 8. – С. 10–17.

120. Пендюра М. М. Національна безпека України в контексті сучасних європейських геополітичних трансформацій: автореф. дисертації на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. – К., 2006. – 19 с.

121. Пепен П. Нотаріальна деонтологія в Квебеці / П. Пепен // Професія нотаріуса в Квебеці: зб. текстів. – 2004. – С. 139–177.

122. Петрова Л. Якій філософії права навчають у вузі / Л. Петрова // Право України. – 2003. – № 8. – С. 146 (с. 145–146).

123. Петрушенко В. Л. та ін. Філософія: Частина 2. Фундаментальні проблеми сучасної філософії: Навч. посібник / В. Л. Петрушенко, І. О. Даценко, О. В. Демків, Б. Т. Домбровський та ін. – Серія «Дистанційне навчання» – № 50. – Львів: Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2010. – 144 с.

124. Петрушенко В. Л. Філософський словник: термін, персоналії, сентенції / В. Л. Петрушенко. – Львів: «Магнолія 2006», 2011. – 352 с.

125. Питання Апарату Ради національної безпеки і оборони України: Указ Президента України № 966/2005 від 16 червня 2005 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rainbow.gov.ua/action

126. Побіянська Н. Досвід колег: нотаріат Франції / Н. Побіянська // Мала енциклопедія нотаріуса. – 2012. – № 4 (64). – С. 33–44.

127. Поляков А. В. Прощание с классикой / А. В. Поляков // Российский ежегодник теории права. – 2008. – № 1. – С. 9–42.

128. Пономаренко Г. О. Управління у сфері забезпечення внутрішньої безпеки держави: адміністративно-правові засади / Г. О. Пономаренко. – Х., 2007. – 448 с.

129. Попередження, розкриття та ліквідація наслідків терористичних актів на території підрозділу ОВС: Навч. посіб. / [Аксьонов Г. О., Возник М. В., Лов'як О. О., Никифорчук Д. Й. та ін.; За ред. Співака В. М.]. – К.: КНТ, 2005. – С. 72.

130. Поповченко О. І. Моральні засади участі нотаріуса у кримінально-процесуальних відносинах / О. І. Поповченко // Право України. – 2011. – № 11–12. – С. 254–260.

131. Поповченко Ю., Поповченко О. Нотаріус як учасник відносин і гарант охорони нотаріальної таємниці на стадії порушення кримінальної справи / Ю. Поповченко, О. Поповченко // Мала енциклопедія нотаріуса. – 2012. – № 1 (61). – С. 268–273.

132. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затверджений Наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 р. № 282/20595 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon1.rada.gov.ua

133. Потомська Н. А. Забезпечення конфіденційності відомостей про особу як одне з найбільш дискусійних питань забезпечення безпеки потерпілих / Н. А. Потомська // Зб. наук. праць Ірпінської фінансово-юридичної академії (економіка, право). – 2013. – вип. 2. – С. 166–171.

134. Права людини: соціально-антропологічний вимір. Колект. монографія. Праці Львів. лабораторії прав людини і громадянина Наук.-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Академії правових наук України / Редкол.: П. М. Рабінович (голова ред.) та ін. – Серія І. Дослідження та реферати. Вип. 13. – Львів: Світ, 2006. – 280 с.

135. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 11. – Ст. 50.

136. Про затвердження Загальних положень забезпечення безпеки атомних станцій: Наказ Державної адміністрації ядерного регулювання від 9 грудня 1999 р. № 63. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0132-00>

137. Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з надання послуг, пов'язаних з охороною державної та іншої власності, надання послуг з охорони громадян: наказ від 01.12.2009 р. № 505.

138. Про захист прав споживачів: Закон України // Відомості Верховної Ради. – 2002. – № 17. – Ст. 120.

139. Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України: Постанова Верховної Ради України від 16.01.97 р № 3/97 // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 10. – Ст. 85.

140. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 39. – Ст. 383.

141. Про основи національної безпеки України: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.

142. Прохор Л. Деонтологія / Л. Прохор // Мала енциклопедія нотаріуса. – 2012. – № 3 (63). – С. 125–138.

143. Рабінович П. М. Філософія права: навч. посіб. / П. М. Рабінович. – Львів: Галицький друкар, 2014. – ч. 1 і 2. – 232 с.

144. Рабінович С. П. Природно-правові підходи в юридичному регулюванні: монографія / С. П. Рабінович. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. – 576 с.

145. Ренч Томас. Конституція моральності. Трансцендентальна антропологія і практична філософія / Томас Ренч; пер. з нім. В. Приходька. – К.: Дух і літера, 2010. – 348 с.

146. Решение СНБО Украины от 21 марта 2008 года «О неотложных мерах по обеспечению информационной безопасности Украины». Введено в действие Указом Президента Украины № 377 от 23 апреля 2008 года. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/ru/documents/7773.html>

147. Савченко А. В., Кришевич О. В. Злочини у сфері судочинства / А. В. Савченко, О. В. Кришевич. – К.: Алерта, 2009. – С. 36–37.

148. Савченко А. В., Кришевич О. В. Злочини у сфері службової діяльності, пов'язаної з наданням професійних послуг: Науково-практичний коментар до розділу XVII Особливої частини Кримінального кодексу України / А. В. Савченко, О. В. Кришевич; за заг. ред. В. І. Шакуна. – К.: Алерта, 2012. – 160 с.

149. Семенюк О. А., Паращук В. Ю. Основи теорії мовної комунікації: навч. посіб. / О. А. Семенюк, В. Ю. Паращук. – К.: Видавн. центр «Академія», 2010. – 240 с.

150. Ситник Г. П., Олуйко В. М., Вавринчук М. П. Національна безпека України: теорія і практика: Навчальний посібник / За заг. ред. Г. П. Ситника. – Хмельницький; К.: Кондор, 2007. – С. 200.

151. Сливка С. С. Філософія права: навч. посіб. / С. С. Сливка. – Львів: ЛьвДУВС, 2010. – 264 с.

152. Сливка С. С. Позитивістські концепти: філософсько-правовий аналіз / С. С. Сливка. – Львів, 2006. – 160 с.

153. Словарь по этике / под ред. И. С. Кона. – 5 изд. – М., 1983. – 445 с.

154. Смелянцев А. П. Деякі методологічні аспекти категорії «національні інтереси» / А. П. Смелянцев // Науковий вісник. Серія «Філософія». – Харків: ХДПУ, 2001. – Вип. 7. – С. 78–82

155. Смелянцев А. П. Проблема загроз інтересам безпеки України (соціально-філософський аналіз): автореф. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спеціальність 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії / А. П. Смелянцев. – Х.: Харківський військовий університет, 2001. – 18 с.

156. Смелянцев А. П. Сутність феномену загроз інтересам безпеки України // Наукові записки Харківського військового університету. Соціальна філософія, педагогіка, психологія / А. П. Смелянцев. – Харків: ХВУ, 2000. – Вип. VIII. – С. 127–130.

157. Сорокин В. В. Совесть как элемент русского православного правосознания / В. В. Сорокин // Государство и право. – 2011. – № 6. – С. 22–27.

158. Спиркин А. Г. Философия: учебник. – 3-е изд., перераб. и доп. / А. Г. Спиркин. – М.: Изд-во Юрайт; ИД Юрайт, 2011. – 828 с.

159. Степашин С. В. Безопасность человека и общества (Политико-правовые вопросы): Монография / С. В. Степашин. – СПб.: Санкт-Петербургский юридический институт МВД России, 1994. – 240 с.

160. Таманага Б. Верховенство права: історія, політика, теорія / Б. Таманага; перекл. з англ. А. Іщенка. – К.: Вид дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 208 с.
161. Теорія нотаріального процесу: Наук.-практ. посіб. / За заг. ред. С. Я. Фурси. – К.: Алерта; Центр учбової літератури, 2012. – С. 230.
162. Тихомирова Л. В., Тихомиров М. Ю. Юридическая энциклопедия / Под ред. М. Ю. Тихомирова. – М.: Юринформцентр, 1997. – 526 с.
163. Тімуш І. Інтегральний погляд на право: Монографія / І. Тімуш. – К.: Атіка, 2009. – 284 с.
164. Файєр О. А. Поняття професійної відповідальності та підстави її виникнення / О. А. Файєр // Форум права. – 2009 – № 3. – С. 627–633 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/.../09foariv.pdf
165. Философия права: конспект лекций / О. Г. Данильян, А. П. Дзєбань, С. И. Максимов и др.; под ред. О. Г. Данильяна. – Харьков: Право, 2009. – 176 с.
166. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. – 4-е изд. – М., 1981. – 445 с.
167. Философский словарь / Под ред. И. Т. Фролова. – 5-е изд. – М.: Политиздат, 1986. – 590 с.
168. Философский словарь. – М.: Политиздат, 1972. – 496 с.
169. Філософія прав людини / за ред. Госепата, Штефана та Ломанна Георга; пер. з нім. О. Юдіна та Л. Доронічевої. – К.: Ніка–Центр, 2008. – 320 с.
170. Філософія права: Навч. посібник / за ред. О. Г. Данільяна. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 270 с.
171. Філософія права: підруч. / за ред. докт. філософ. наук, проф. О. Г. Данильяна. – Харків: «Право», 2009. – 208 с.
172. Філософія. Світ людини: навч. посіб. – К.: Либідь, 2003. – 429 с.
173. Філософський енциклопедичний словник / Національна академія наук України. Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди. – К.: Юрист, 2002. – 438 с.
174. Фомин А. А. Юридическая безопасность – особая разновидность социальной безопасности: понятие и общая характеристика / А. А. Фомин // Государство и право. – 2006. – № 2. – С. 72–80.

175. Фріс П., Фріс І. Досвід кримінально-правового забезпечення нотаріальної діяльності / П. Фріс, І. Фріс // Мала енциклопедія нотаріуса. – 2012. – № 1 (61). – С. 274–276.

176. Фурса С. Я. Тенденції розвитку нотаріату України / С. Я. Фурса // Нотаріат в Україні. – 2010. – № 8. – С. 25–31.

177. Хоек ван М. Право как коммуникация // Рос. ежегодник теории права. – 2008. – № 1. – С. 421.

178. Хортюк О. В. Цивільно-правова охорона ділової репутації юридичної особи: автореф. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спеціальність 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право / О. В. Хортюк. – К.: Національна академія правових наук України, 2012. – 18 с.

179. Хортюк О. В. Цивільно-правова охорона ділової репутації юридичної особи: монографія / О. В. Хортюк. – Чернівці: Чернівецький національний університет, 2012. – 200 с.

180. Хримли И. А. Нормы морали и права: инварианты и различия // Проблемы правознавства та правоохоронної діяльності / И. А. Хримли. – 2011. – № 1 (44). – С. 17–21.

181. Хрімлі І. О. Мораль та право як регулятори відносин у сучасному українському соціумі: автореферат дисертації на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спеціальність 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії / І. О. Хрімлі. – Донецьк, 2007. – 17 с.

182. Цивільний кодекс України: чинне законодавство із змінами та доповненнями 14 лютого 2012 року: (Відповідає офіц. текстові). – К.: Алерта; ЦУЛ, 2012. – 312 с.

183. Цивільний процес. Академічний курс / За заг. ред. Фурси С. Я. – К.: Видавець Фурса С. Я.: КНТ, 2009. – С. 335–336.

184. Цивільний процесуальний кодекс України. Господарський процесуальний кодекс України. – К.: Істина, 2005. – 208 с.

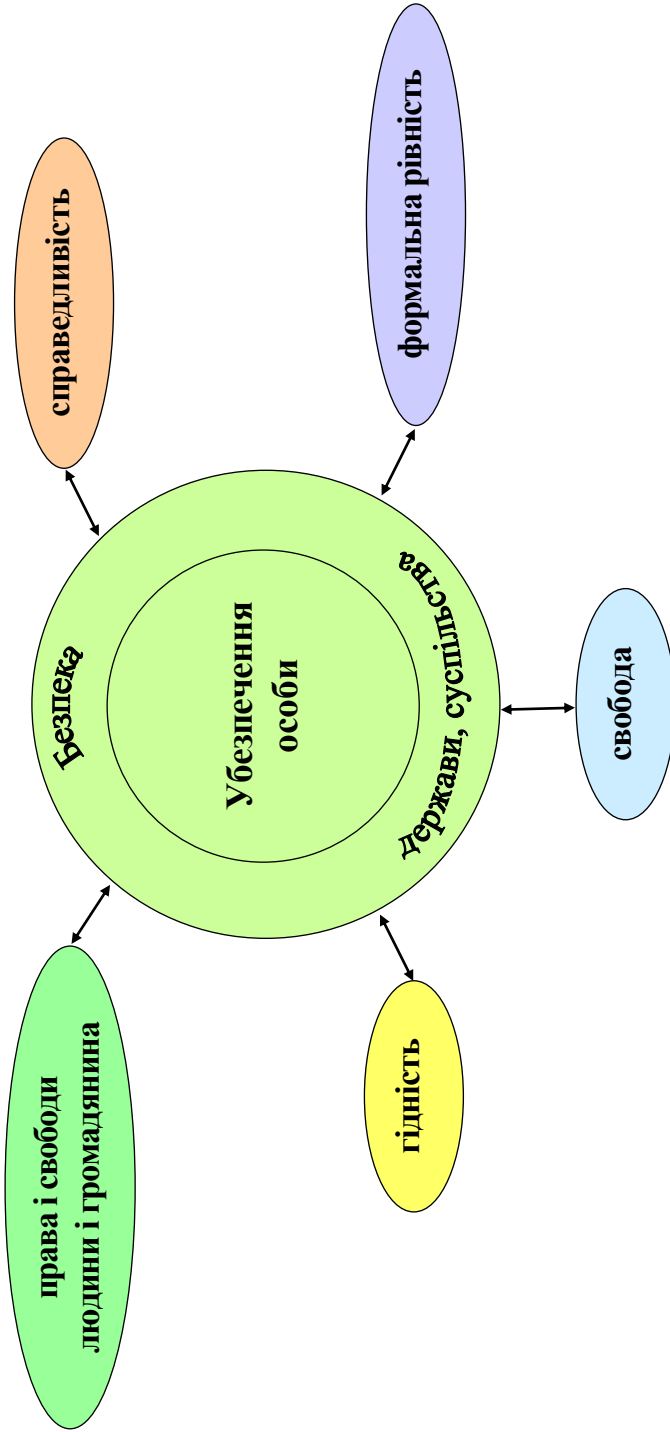
185. Цимбалюк М. М. Метатеоретичні проблеми аналізу правосвідомості / М. М. Цимбалюк // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2012. – № 2 (49). – С. 9–15.
186. Цимбалюк М. М. Онтологія правосвідомості: теорія та реальність: монографія / М. М. Цимбалюк. – К.: Атіка, 2008. – 288 с.
187. Циппеліус Р. Філософія права: підручник / Р. Циппеліус; пер. з нім. – К.: Тандем, 2000. – 300 с.
188. Чайковський А. Чого треба вимагати від українського адвоката / А. Чайковський // Життя і право. – 1932. – № 25. – С. 21–26.
189. Черниш В., Нелін О. До питання про реформування органів нотаріату в Україні / В. Черниш, О. Нелін // Юридична Україна. – 2012. – № 9. – С. 10–14.
190. Чуваков О. А. К вопросу определения понятия безопасности / О. А. Чуваков // Правова держава. – 2013. – № 16. – С. 191–197.
191. Чучукало О. Встановлення істини як мета доказування / О. Чучукало // Право України. – 2006. – № 1. – С. 57–60.
192. Шерстюк В. М. Професійна етика судового експерта / В. М. Шерстюк // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2009. – № 4–5 (90–91). – С. 137–141.
193. Шершенев Л. И. Безопасность: государственные и общественные устои / Л. И. Шершенев // Безопасность. – 1994. – № 4 (20). – С. 75.
194. Шрейдер Ю. А. Этика / Ю. А. Шрейдер. – М.: Текст, 1998. – 271 с.
195. Экштайн К. Основные права и свободы. По российской Конституции и Европейской Конвенции: Уч. пособие для вузов / К. Экштайн. – М.: NOTA BENE, 2004. – 496 с.
196. Юридична енциклопедія. – К.: Вид-во «Укр. енциклопедія» ім. М. Бажана, 2001. – Т. 3. – 789 с.
197. Юркевич Памфіл. Історія філософії права; Філософія права; Філософський щоденник / П. Юркевич. – К.: Ред. журн. «Український Світ», 1999. – 756 с.
198. Fascynujące Ścieżki filozofii prawa / pod redakcją Jerzego Zajadło. – Warszawa, 2008. – 328 s.

ДОДАТКИ

Додаток А

**Універсальне значення забезпечення особи для
реалізації правових принципів**

Принципи нотаріального процесу

Принцип верховенства права

У Конституції України немає спеціальних норм, які б безпосередньо стосувалися нотаріального процесу, проте правовідносини у ньому мають узгоджуватися із конституційними принципами. Так, ст. 8 Конституції передбачає, що в Україні визначається і діє принцип верховенства права. Конституція має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції і повинні їй відповідати, її норми є нормами прямої дії. Отже, ці положення повинні мати безпосередній вплив на нотаріальний процес.

Принцип доступності і гарантованості охорони фізичним та юридичним особам їх безспірних прав

Принцип доступності і гарантованості охорони безспірних прав фізичних та юридичних осіб характеризується тим, що діяльність нотаріальних органів спрямована на охорону безспірних прав фізичних та юридичних осіб, де б вони не знаходилися. Тут мається на увазі, що організаційною структурою нотаріальних органів охоплюється вся територія України, надається юридична допомога громадянам України посадовими особами консульських та дипломатичних представництв за кордоном, навіть передбачено вчинення значимих нотаріальних дій на судах, які ходять під прапором України тощо [Фурса, с. 82].

Принцип сприяння громадянам, установам, підприємствам та організаціям, у здійсненні їхніх прав і охоронюваних законом інтересів (ст. 5 Закону)

Цей принцип полягає в обов'язку нотаріусів та інших посадових осіб, які вчиняють нотаріальні дії, сприяти суб'єктам нотаріального процесу у здійсненні їхніх прав та законних інтересів, роз'яснювати їм права та обов'язки, попереджувати про наслідки вчинюваних нотаріальних дій для того, щоб юридична необізнаність не могла бути використана їм на шкоду. Цей принцип впливає з конституційної норми, якою передбачено, що права та свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави (ч. 2 ст. 3 Конституції України) [Фурса, с. 83].

Принцип забезпечення реалізації фізичними та юридичними особами їхніх безспірних прав за допомогою нотаріальної процедури

Досконала нотаріальна процедура є гарантією забезпечення здійснення особами, які беруть участь у нотаріальному процесі, їхніх прав та обов'язків, а також самого нотаріуса, який зобов'язаний нести відповідальність за наслідками своєї діяльності. Вона являє собою сукупність норм законодавства про нотаріат, яким регламентується послідовність та правила вчинення нотаріальних дій в нотаріальному провадженні, а також фіксація всіх вагомих юридичних обставин, які матимуть місце у нотаріальному процесі. Нотаріальна процедура, незалежно від того, хто вчиняє нотаріальні дії – приватний чи державний нотаріус, має бути для них єдиною та обов'язковою. Вона має узгоджуватися з діяльністю інших осіб.

Дотримання нотаріусом усіх правил вчинення нотаріальних дій також є гарантією охорони безспірних прав усіх суб'єктів нотаріального процесу, оскільки їх не дотримання може призвести до негативних наслідків, зокрема, визнання правочинів недійсними тощо. Процедура фіксації нотаріального процесу має також важливе значення, оскільки передбачає фіксацію юридично вагомих обставин, а саме: роз'яснення нотаріусом сутності нотаріальної дії, наслідків, які можуть настати тощо. Особливе значення нотаріальної процедури проявляється у фіксації вчинюваних нотаріальних дій в електронних реєстрах, що гарантує зменшення ризику їх підробки.

Принцип національної мови

Нотаріальні провадження вчиняються українською мовою або мовою більшості населення даної місцевості.

До норм чинного законодавства, що регулюють застосування української мови, відносяться Закон України «Про мови в Українській РСР» від 28.10.1989 року, Закон України «Про нотаріат».

Закон «Про нотаріат» (ст. 15) передбачав ведення нотаріального діловодства відповідно до ст. 20 Закону «Про мови в Українській РСР», яка передбачає можливість застосування мови більшості населення для окремої місцевості. Отже, цей принцип відповідає вимогам ст. 10 Конституції, яка передбачає всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України, що має забезпечувати держава. Це положення також цілком відповідає ч. 2 ст. 10 Конституції, яка гарантує вільний розвиток, використання і захист російської та інших мов національних меншин України, ст. 23 Закону «Про мови в Українській РСР», якою визначається, що юридична допомога громадянам і організаціям надається українською мовою або мовою, прийнятною для сторін.

Принцип нотаріальної таємниці

Так, відповідно до ст. 8 Закону України «Про нотаріат», нотаріальна таємниця – це сукупність відомостей, отриманих під час вчинення нотаріальних дій або звернення до нотаріуса заінтересованої особи, в тому числі про особу, її майно, особисті майнові та немайнові права й обов'язки тощо.

Нотаріуси та інші посадові особи, які вчиняють нотаріальні дії, а також особи, яким про вчинені нотаріальні дії стало відомо у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків, винні в порушенні таємниці вчинюваних нотаріальних дій, несуть відповідальність у порядку, встановленому законодавством України. Відповідальність за розголошення змісту вчиненого нотаріального провадження покладається також на стажистів. Проте у законодавстві не регламентується така відповідальність стажистів, тому це положення слід зазначати в контракті про прийняття такої особи на роботу.

Однак не слід вважати, що цей принцип змушує обидві сторони, які укладають договір, зберігати його умови в таємниці, оскільки це загальне правило суперечитиме принципу диспозитивності нотаріального процесу.

Якщо ж в договорі сторонами передбачено обов'язковою умовою збереження в таємниці його змісту, то до внесення відповідних у нього змін, вони зобов'язані це положення виконувати, але знов – таки за винятком звернень перерахованих вище посадових і службових осіб за відповідними відомостями.

Принцип професійної компетентності та морально-етичних стандартів діяльності нотаріуса

Закон України «Про нотаріат», можна дійти висновку, що держава, яка регулює нотаріальну діяльність (ст. 2-1 Закону «Про нотаріат»), окреслює межі компетентності осіб, які мають право займатися такою діяльністю.

Згідно зі ст. 3 Закону України «Про нотаріат» до критеріїв компетентності нотаріуса слід віднести вимоги, які пред'являються до нотаріуса:

- 1) нотаріусом може бути громадянин України, який має вищу юридичну освіту, володіє державною мовою;
- 2) нотаріусом може бути громадянин, який пройшов стажування протягом одного року в державній нотаріальній конторі або у приватного нотаріуса, склав кваліфікаційний іспит, одержав свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю;
- 3) нотаріусом може бути громадянин, який має стаж роботи.

Це виявлені ним на практиці прагнення і здатності (готовність) реалізувати свій потенціал (знання, уміння, досвід, особистісні якості та ін.) для успішної творчої (продуктивної) діяльності в професійній і соціальній сфері, усвідомлюючи її соціальну значущість і особисту відповідальність за результати цієї діяльності, необхідність її постійного удосконалення»

Так, аналізуючи ст. 6 Кодексу професійної етики нотаріуса, можна дійти висновку, що принцип професійної компетентності має бути тісно пов'язаний з добросовісністю. Це виявляється у тому, що нотаріус зобов'язаний надавати правову допомогу фізичним та юридичним особам компетентно і добросовісно, що передбачає знання відповідних норм права, наявність необхідного досвіду їх застосування. Він має постійно працювати над удосконаленням свої знань і професійної майстерності, володіти достатньою інформацією про зміни у чинному законодавстві, а також забезпечувати необхідний рівень компетентності своїх помічників, консультантів, технічних працівників, які залучаються до виконання окремих робіт.

Принцип незалежності нотаріусів

Принцип незалежності нотаріусів базується тільки на законі, при здійсненні своєї діяльності вони нікому не підзвітні. Це означає, що вони повинні вчиняти нотаріальні дії на підставі законів України, відповідно до закону застосовувати норми іноземного права та міжнародних договорів.

Нотаріус, який правомірно здійснює свою діяльність на підставі закону, не може і не повинен, знаходитися залежності від думки з цього приводу будь-яких посадових або службових осіб чи органів. У противному разі цю відповідальність необхідно поширювати й на цих осіб та органи.

Принцип неупередженості нотаріусів

Принцип неупередженості нотаріусів являє собою логічне продовження принципу незалежності, який, крім впливу з боку державних органів, має бути звільнений від впливу на їхню діяльність інших можливих інтересів, що можуть бути обумовлені родинними і шлюбними відносинами. Так, ст. 9 Закону передбачає обмеження нотаріуса у праві вчинення нотаріальних дій на своє ім'я і від свого імені, на ім'я свого і від імені свого чоловіка чи своєї дружини, його (її) та своїх родичів (батьків, дітей, онуків, діда, баби, братів, сестер), а також на ім'я і віл імені працівників даної нотаріальної контори, працівників, що перебувають у трудових відносинах з приватним нотаріусом або працівниками органу місцевого самоврядування. В цьому випадку держава гарантує особам, які звертаються за вчиненням нотаріального провадження, що їхні інтереси не можуть вводити в протиріччя з особистими інтересами нотаріуса. Отже, цей принцип має сприяти об'єктивності нотаріальної діяльності.

Принцип диспозитивності у нотаріальному процесі

Принцип диспозитивності проявляється в тому, що для здійснення нотаріальних дій необхідна особиста ініціатива заінтересованої особи. Цей принцип впливає зі ст. 19 Конституції України, яка проголошує, що правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством.

Принцип рівності прав усіх суб'єктів, які беруть участь у нотаріальному процесі

Поширюється на суб'єктів, які беруть участь у нотаріальному провадженні, тобто які звернулися за вчиненням нотаріального провадження для охорони і захисту своїх власних прав та інтересів або охорони і захисту прав та інтересів інших осіб. Незважаючи на те, що права вищезазначених осіб не регламентовані законом, але в силу ст. 21 Конституції України є можливість говорити про рівність процесуальних прав таких осіб. Правовідносини, що складаються при вчиненні нотаріального провадження, мають забезпечувати захист та охорону всіх осіб, які беруть участь в нотаріальному провадженні.

Принцип комплексності нотаріального процесу

Нотаріальний процес як будь-яка процесуальна галузь права є комплексною галуззю.

Комплексність нотаріального процесу виявляється у таких аспектах:

- єдність публічно-правових та приватно-правових начал;
- реалізація норм матеріального права за допомогою нотаріальної процедури;
- статика та динаміка процесуальних норм законодавства про нотаріат.

Про комплексність нотаріального процесу свідчить єдність таких компонентів, як статика та динаміка процесуальних норм законодавства про нотаріат. Процесуальні норми знаходяться у статичі, їх динаміка наявна разі звернення особи за вчиненням нотаріальної дії, тобто нотаріус, вчиняючи нотаріальне провадження, діє у межах нотаріальної процедури, яка закріплена у нормах законодавства про нотаріату [Фурса, с. 103].

Принцип безспірності нотаріального процесу

На нотаріуса покладається посвідчення безспірних прав та обов'язків осіб у правовідносинах тощо. Нотаріус не може і не повинен аналізувати права осіб, оскільки він має отримувати від них безспірні докази про існування юридичних обставин, з якими норма права пов'язує виникнення, зміну або припинення прав у визначених законом правовідносинах. Нотаріусові надано право самому в необхідних випадках, але за ініціативи осіб, витребувати від відповідних установ або організацій потрібні для вчинення нотаріального провадження документи.

Нотаріус має виходити із конституційного принципу, що всі люди вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними (ст. 21 Конституції України), і навіть за згодою обох контрагентів на одночасне обмеження їхніх прав такий правочин вважатиметься незаконним, тому нотаріус має відмовити у його вчиненні.

Принцип безпосередності у нотаріальному процесі

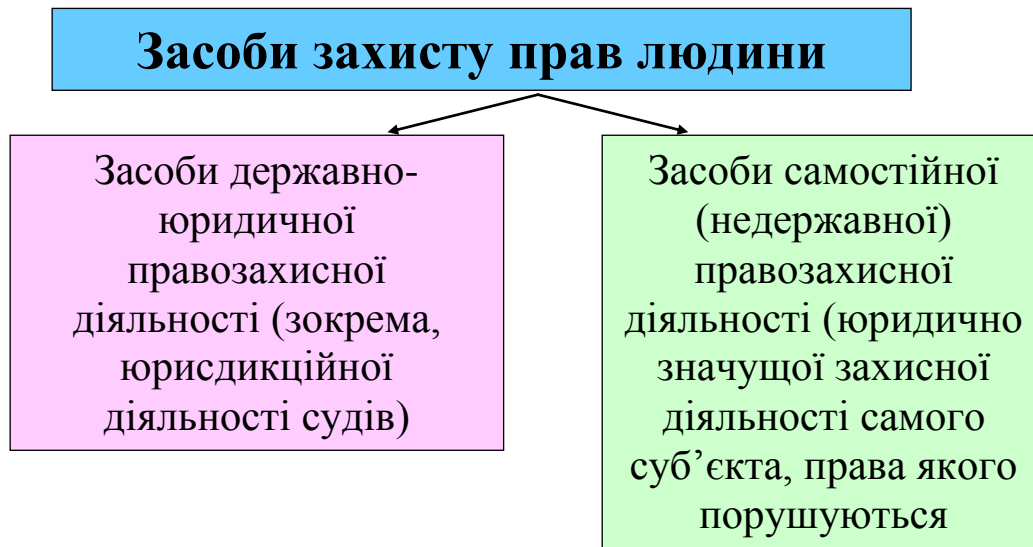
Оскільки нотаріальний процес стосується юридично вагомих дій, то для його ініціювання особа має бути правомочною, що передбачає необхідність особистого звернення до нотаріуса, або мати повноваження для цього, у визначених законом випадках, процесуального представника інтересів такої особи. Це положення зумовлено обов'язком нотаріуса здійснювати перевірку відповідних повноважень особи на вчинення нотаріального провадження.

Принцип обґрунтованості нотаріальних актів

Цей принцип закріплений у ст. 42, ч. 2 ст. 54, ст. 55 Закону та передбачає всесторонню перевірку: документів, які необхідні для вчинення нотаріальної дії, за призначенням, змістом, достовірністю; встановлення особи громадянина, який звернувся за вчиненням нотаріальної дії; дієздатності громадянина та правоздатності юридичних осіб; у випадку звернення представника – його повноваження тощо.

Спеціальні умови ефективності юридичних засобів захисту права людини
(на основі матеріалів рішень Європейського суду з прав людини): [Пашук, с. 8–9]

1) *доступність* засобу захисту (недотримання цієї умови може проявлятися у:
а) відсутності у скаржника права *прямого* звернення до юрисдикційного органу (у зв'язку з дискреційним повноваженням певної посадової особи); б) наявності невиправданих юридичних обмежень при зверненні до органу захисту; в) нереальності доступу;

2) *теоретична результативність (перспективність)* (засіб захисту повинен хоча б теоретично допускати можливість досягнення необхідного результату – наприклад, оскарження бездіяльності державного виконавця є безперспективним, якщо судові рішення не виконуються внаслідок відсутності бюджетного фінансування боржника – державної установи);

3) *адекватність* засобу захисту (наприклад, повернення майна в натурі може бути єдиним адекватним способом захисту, якщо таким майном є річ *sui generis*; компенсація моральної шкоди може бути недоречною, коли потрібно було поновити особу на займаній посаді);

4) *достатність* (засіб захисту має забезпечувати потрібний результат не лише частково, а цілком – наприклад, відшкодування матеріальної шкоди, можливо, й є адекватним засобом захисту у разі вчинення злочину, однак недостатнім: адже потрібне призначення покарання);

5) *практичність* (засіб захисту має бути ефективним не лише в теорії, але й на практиці; повинні бути факти усталеної внутрішньодержавної практики застосування цього засобу);

6) *оперативність* (засіб захисту вважатиметься ефективним лише тоді, якщо його використання призведе до необхідного результату у *розумні строки*);

7) *незалежність та неупередженість національного органу* при застосуванні засобу захисту (наприклад, в Україні скарга до прокурора на дії слідчого не вважається ефективним засобом, зокрема тому, що прокурор так само виконує функцію обвинувачення на подальших стадіях процесу).

